

Duizend jaar afval. Archeologische waarnemingen bij de aanleg van huisvuilcontainers in de binnenstad van Middelburg.

Walcherse Archeologische Dienst

Colofon

Duizend jaar afval. Archeologische waarnemingen bij de aanleg van huisvuilcontainers in de binnenstad van Middelburg.

Walcherse Archeologische Rapporten 14
WAD-Projectcode MIDD-08-0010

Auteur
B. Silkens & B.H.F.M. Meijlink

Afbeeldingen
WAD tenzij anders vermeld

Autorisatie—B.H.F.M. Meijlink

Uitgegeven door
Walcherse Archeologische Dienst
Postbus 70
4330 AB Middelburg
Tel: 0118-67 88 03
Fax: 0118-62 80 94
e-mail: b.meijlink@middelburg.nl

ISBN: 978-90-78877-18-9

Middelburg, 2010

Omslag
Huisvuilcontainers op de Dam

© Walcherse Archeologische Dienst, mei 2010

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De WAD aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoud

Samenvatting	4
Administratieve gegevens	5
1 Inleiding	6
2 Geologie en bodem	9
3 Historisch kader	11
4 Archeologie	21
5 Huisvuilcontainers	26
6 Conclusies en aanbevelingen	120
Literatuur	123
Bijlage 1 - Stratigrafische niveaus kern Middelburg	

Samenvatting

In de binnenstad van Middelburg werden in het najaar van 2008 een 70-tal ondergrondse huisvuil- en glascontainers geplaatst. Hierbij werd de bodem tot een diepte van ca. 3,0 m onder maaiveld ontgraven. Per container werd een oppervlak van om en bij de 9m² verstoord. Door de beperkte verstoringssomvang was het graven van de containers vrijgesteld van archeologisch onderzoek.

Gezien de grote informatiewaarde van een dicht grid aan kleine 'proefputten' verspreid over de binnenstad besloot de Walcherse Archeologische Dienst in de mate van het mogelijke waarnemingen te verrichten tijdens de graafwerkzaamheden. Op basis van te verwachten archeologische resten werd een ruime selectie gemaakt, waarbij ruim de helft (circa 44) van de containers waarnemingen gedaan zijn.

Dankzij de vaststellingen en een kort archiefonderzoek per locatie kon een goed beeld gekregen worden op de lokale archeologische resten in de bodem. Bovendien bood het onderzoek de gelegenheid de betrouwbaarheid van het historisch kaartmateriaal in de praktijk te testen. Met name voor de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1550) en Cornelis Goliath (ca. 1690) bleek de opgetekende situatie een zeer precieze weergave te zijn van de werkelijkheid.

Het onderzoek heeft aangetoond dat er al op geringe diepte goed bewaarde archeologische resten kunnen worden gevonden. Documentatie van profielen wees uit dat in de bovenste 0,50-1,00m sporen uit de 18e-20e eeuw verwacht kunnen worden. Vanaf -0,50 tot -1,50m onder maaiveld bewoningsniveaus uit de 16e-17e eeuw en vanaf -1,50m onder maaiveld pakketten uit de 11e tot 15e eeuw. Het vroeg middeleeuwse niveau bevindt zich vanaf ongeveer -1,00/1,50m onder maaiveld. De verwachting is dat deze archeologische resten tot een diepte van minimaal -3,00 tot -4,00m onder maaiveld doorlopen. Uiteraard zijn de grenzen tussen deze niveaus moeilijk scherp te trekken en lopen ze sterk door elkaar. Lokaal kunnen ook grote verschillen optreden door de grote reliëfverschillen in de binnenstad van Middelburg.

Door de complexe aard van binnenstedelijke archeologie en de grote reliëfverschillen in de binnenstad van Middelburg is het niet mogelijk te streven naar een standaardstratigrafie. Dit onderzoek geeft echter wel een beeld op het ondergrondse erfgoed op specifieke locaties in de stad en kan een hulpmiddel zijn voor toekomstig archeologisch vooronderzoek in Middelburg.

Administratieve gegevens

Soort onderzoek:	Bureauonderzoek + archeologische inspectie
Provincie:	Zeeland
Gemeente:	Middelburg
Plaats:	Middelburg
Toponiem:	Historische kern
Coördinaten:	(bij benadering) zw 31.560/390.970; nw 31.120/391.570; no 32.000/392.280; zo 32.750/391.515
Oppervlakte:	ca. 1.300.000 m ² (13 hectare)
Kadastrale gegevens:	Gemeente Middelburg
Kaartblad:	48B
CIS-code. Archis II:	40304
Opdrachtgever:	Gemeente Middelburg Dhr. J. Eggebeen Postbus 6000 4330 LA Middelburg
Bevoegd gezag:	Gemeente Middelburg Namens deze: B.H.F.M. Meijlink Walcherse Archeologische Dienst (WAD) Postbus 6000 4330 LA Middelburg e-mail: b.meijlink@middelburg.nl
Beheer en plaats van documentatie:	Zeeuws Archeologisch Archief (ZAA) Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ) Postbus 49, 4330 AA Middelburg Beheerder: dhr. J.J.B. Kuipers Tel.: 0118-670870, fax: 0118-670880 e-mail: jjb.kuipers@scez.nl
Beheer en plaats van vondsten :	niet van toepassing
Complextype :	niet van toepassing
Autorisatie:	Drs. B.H.F.M. Meijlink Senior archeoloog WAD
ISBN-nummer	978-90-78877-18-9

1. Inleiding

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

In de binnenstad van Middelburg werden in het najaar van 2008 een 70-tal ondergrondse huisvuilen en glascontainers geplaatst. Hierbij werd de bodem tot een diepte van ca. 3,0 m onder maaiveld ontgraven. Per container werd een oppervlak van om en bij de 9m² verstoord. Archeologisch onderzoek in de historische kern van Middelburg is op basis van het Walcherse archeologiebeleid pas noodzakelijk vanaf een 30m². Het graven van de huisvuilcontainers was bijgevolg vrijgesteld van onderzoek.

Gezien de grote informatiewaarde van een dicht grid aan kleine 'proefputten' verspreid over de binnenstad en de mogelijkheid een meer gedetailleerde stratigrafie voor de Middelburgse historische kern op te stellen, besloot de Walcherse Archeologische Dienst het graven van de containers in de mate van het mogelijke zelf te begeleiden. Bovendien bood de begeleiding van de werken de gelegenheid het beschikbare historische kaartmateriaal in de praktijk op zijn betrouwbaarheid te testen.

De archeologische begeleiding is uitgevoerd in het najaar van 2008 door drs. B. Silkens en drs. B.H.F.M. Meijlink van de Walcherse Archeologische Dienst.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

De huisvuilcontainers werden verspreid geplaatst in de historische kern van Middelburg, afgebakend door de 17e-eeuwse stadsversterking. Het volledige areaal beslaat 13 hectare.

1.3 Doel van het onderzoek

Het bureauonderzoek is uitgevoerd binnen het kader van het Walchers archeologiebeleid, zoals dat in het begin van 2006 is vastgesteld in de Nota Archeologische monumentenzorg Walcheren. Uitgangspunt van het archeologiebeleid is het streven naar een optimaal behoud en beheer van het archeologisch erfgoed in het kader van de archeologische monumentenzorg. De doelstelling van het Walchers beleid is bijgevolg in eerste plaats

het veiligstellen van archeologisch waardevolle vindplaatsen (behoud in situ). Binnen AMK-terreinen geldt een vrijstelling voor archeologisch onderzoek alleen voor bodemingrepen die kleiner zijn dan 30 m² en die niet dieper gaan dan 40 cm onder maaiveld/straatniveau. De geplande bodemingrepen gaan tot circa 300cm onder maaiveld, maar overstijgen de 30 m² niet. De werken zijn bijgevolg vrijgesteld van archeologisch onderzoek.

Dit onderzoek heeft tot doel eventuele archeologische resten beperkt te documenteren door middel van beschrijvingen en fotomateriaal. Ook wordt getracht een beeld te krijgen op de bodemopbouw in de binnenstad van Middelburg en de mate van conservering van archeologische resten. Het project is ook een uitstekende testcase voor het toetsen van verwachtingsmodellen op basis van archiefmateriaal en historische kaarten.

De resultaten van dit onderzoek en het daaruit voortvloeiende gespecificeerde verwachtingsmodel kunnen als ondersteuning voor toekomstig archeologisch onderzoek gebruikt worden.

De volgende onderzoeksvragen zijn opgesteld voor het plangebied:

Wat is naar verwachting de aard, omvang en ligging van de vroeg-middeleeuwse resten binnen het plangebied?

Kan er op basis van reeds bekende archeologische gegevens in combinatie met de nieuwe vaststellingen een stratigrafie voor de binnenstad van Middelburg worden opgesteld?

Welke archeologische waarden uit de laat-middeleeuwse kern van Middelburg en latere periodes werden er aangetroffen en kunnen er uitspraken gedaan worden over de omvang, aard en specifieke datering hiervan?

In welke mate hebben de bombardementen uit de Tweede Wereldoorlog en recente verstoringen als kabels en leidingen, heipalen, kelders en funderingen de archeologische resten aangetast?

In hoeverre beantwoordt de informatie op het oude kaartmateriaal aan de werkelijke situatie? Welke conclusies kunnen er getrokken worden voor toekomstig archeologisch onderzoek.

Hoe kunnen verstoringen in de toekomst tot een minimum worden beperkt?

Voordit onderzoek is geen afzonderlijk Programma van Eisen geschreven. Het onderzoek is uitgevoerd conform de "Richtlijnen van de provincie Zeeland" en de KNA 3.1.

1.4 Werkwijze

Voor elke container werd een beperkt historisch kader opgesteld, een beschrijving van het bodemprofiel en aanwezige archeologische resten en een gedetailleerd overzicht van de stratigrafie per niveau. Waar mogelijk illustreren foto's en historische prenten de aangetroffen resten.

Voor elke huisvuilcontainer werden de centrumcoördinaten weergegeven, alsook een indicatie van de hoogte ten opzichte van NAP. Deze laatste waarde is afgeleid van gekende NAP-punten op riooldeksels in de buurt en kan dus iets afwijken van de daadwerkelijke hoogte op de locatie van de container.

Het onderzoek is overeenkomstig de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) 3.1 als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 1 wordt de aanleiding voor en het doel van het onderzoek, de afbakening van het plan- en onderzoeksgebied, het huidige gebruik en de consequenties voor het toekomstige gebruik beschreven (KNA 3.1 LS01 en LS02). Ook wordt in dit hoofdstuk kort ingegaan op het beleidskader waarbinnen het archeologisch onderzoek valt en de geraadpleegde bronnen. Vervolgens worden in hoofdstuk 2 de aardwetenschappelijke waarden belicht (KNA 3.1 LS04). In hoofdstuk 3 wordt dieper ingegaan op de onderzoeksgeschiedenis, de historische situatie en mogelijke verstoringen uit het verleden en de bekende archeologische waarden (KNA 3.1 LS03 en LS04), waarna in hoofdstuk 4 een gespecificeerde archeologische verwachting wordt opgesteld (KNA 3.1 LS05). In hoofdstuk 5 wordt tenslotte een waardering en advies voor

eventuele vervolgstappen geformuleerd.

Ten behoeve van het bureauonderzoek zijn de volgende bronnen geraadpleegd:

Adressen (al dan niet digitaal)

- ARCHIS (AMK, IKAW, onderzoeken en waarnemingen)
- FlexiWeb gemeente Middelburg (topografie, kadastergegevens en luchtfoto's)
- Geoweb/CHS (Cultuurhistorisch Hoofdstructuur Provincie Zeeland)
- Zeeuws Archief (historische kaarten, foto's, bouwtekeningen, kadastrale minuut)
- Zeeuwse Bibliotheek (fotobank)
- Zeeuws Archeologisch Archief (aanvullende archeologische gegevens)
- Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (publicaties archeologisch onderzoek)

Historische kaarten

- Stadsplattegrond Jacob van Deventer (1550)
- Stadsplattegrond Braun en Hogenbergh (1572)
- Stadsplattegrond Bleau (circa 1630)
- Stadsplattegrond Cornelis Goliath (circa 1690)
- Visscher-Romankaart (1678)
- Topografische Kaart van de Hattinga's (1750)
- Stadsplattegrond A.J. Van Prooijen (1830)
- Stedenatlas van Kuijper (1868)
- Stadsplattegrond J.C. & W. Altorffer (1898)
- Bonnebladen (1930)

Aardwetenschappelijke kaarten

- de geomorfologische kaart van Nederland (1:50.000)
- de geologische kaart van Nederland, Rijks Geologische Dienst (1:50.000), Zeeuwsch-Vlaanderen
- de bodemkaart van Nederland door Bennema & Van der Meer (1:50.000)

Voornaamste literatuur: zie literatuurlijst achteraan.

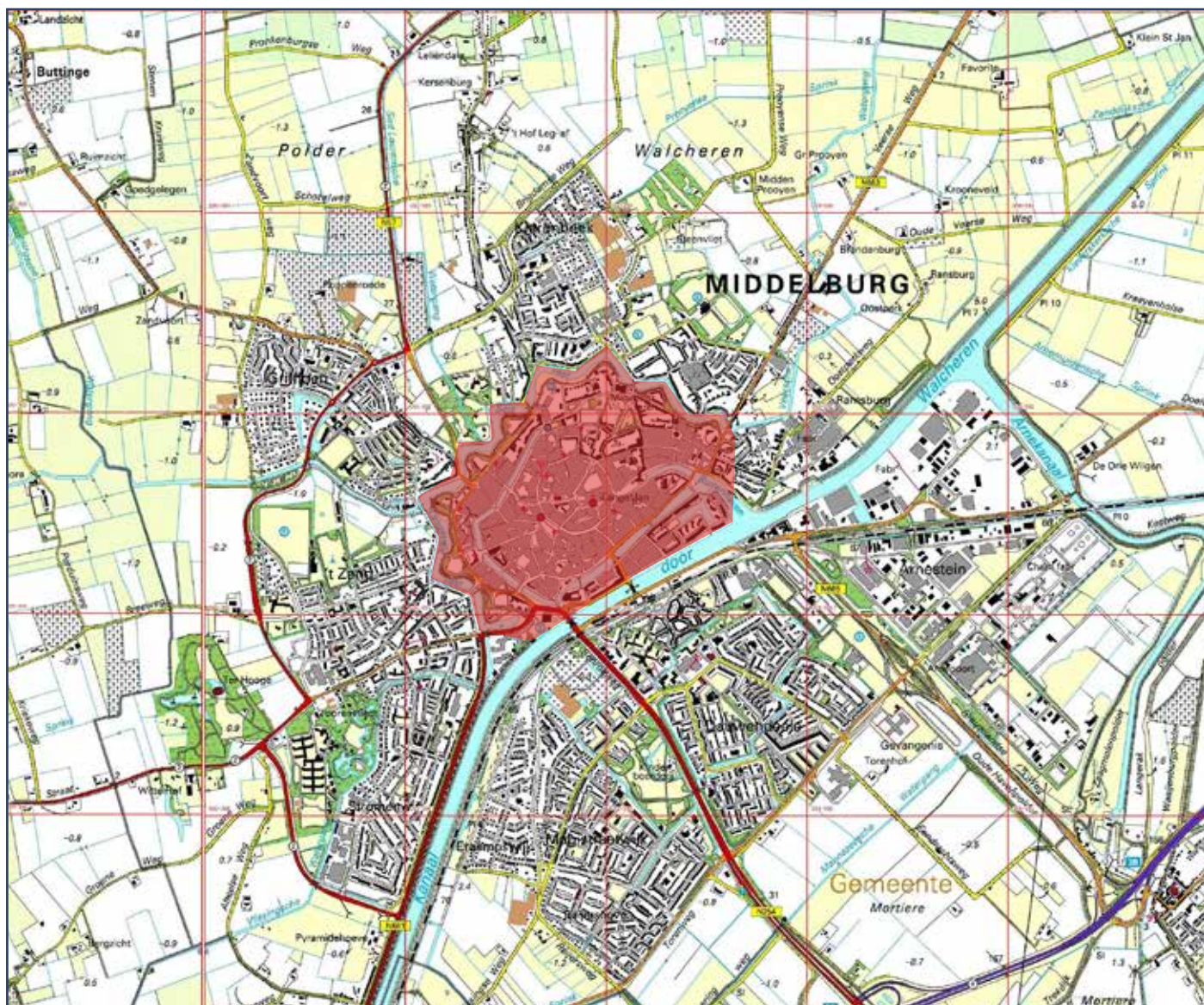

Fig. 1 Middelburg en omgeving op de topografische kaart. Het onderzoeksgebied staat rood weergegeven.

Fig.2 Overzichtskaart van Walcheren met Middelburg rood omkaderd.

2. Geologie en bodem

Tot voor kort hanteerde men in Nederland een geologisch model, opgesteld in de jaren '60 van de vorige eeuw. De laatste jaren is er, door toename van sedimentologische kennis een grote omwenteling gekomen in de benaming van lithostratigrafische begrippen die in dit model gebruikt werden. Benamingen als 'Afzettingen van Calais' en 'Afzettingen van Duinkerke' raakten in de loop der tijd gekoppeld met een specifieke periode, een koppeling die in het geheel niet strookt met de realiteit. In werkelijkheid bleken de statische afzettingen een zeer dynamisch gebeuren dat regionaal grote verschillen kent in datering. Er werd dan ook gekozen de oude benamingen terzijde te schuiven en nieuwe, meer neutrale begrippen te gaan hanteren. De afzettingen van Calais vallen nu onder het Laagpakket van Wormer en de afzettingen van Duinkerke onder het Laagpakket van Walcheren (Weerts2006).

Op de geologische kaart van Nederland 1:50.000, Blad Walcheren (Rijks Geologische Dienst) betreft het onderzoeksgebied een niet gekarteerde zone.

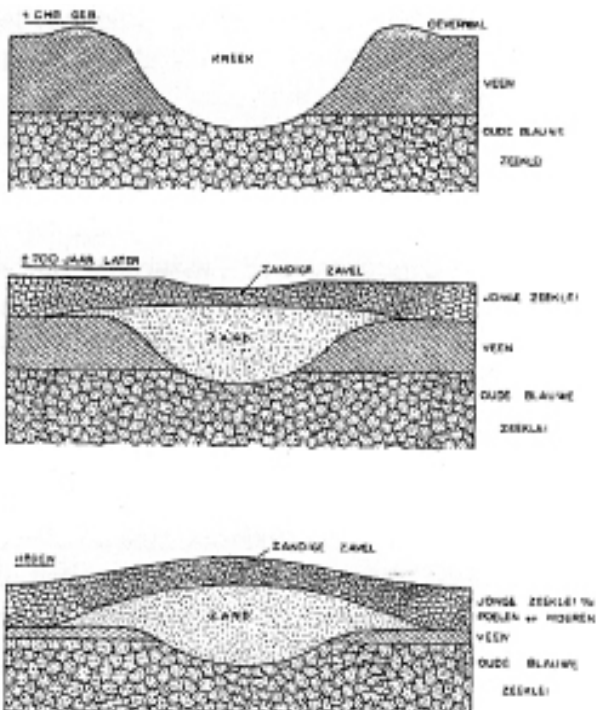

Fig. 3 De vorming van een kreekrug. Bron: Rijkstuinbouwconsulentschap, 1951.

Extrapolatie van de data die het onderzoeksgebied omringen levert een reconstructie op waarbij met name de echte kern van de stad met het gebied van de ringwalburg en de westelijk aangrenzende zone met de Markt in zones liggen met code DO.2, diepreikende Afzettingen van Duinkerke II (tegenwoordig Laagpakket van Walcheren). Het betreft hier twee voormalige stroomgeulen die zich tot dieptes van circa 15-20 meter beneden NAP in het landschap hebben ingesneden. Eén voormaligestroomgeulis noord-zuid georiënteerd en vormt de basis voor de Noordweg. De andere is noordwest-zuidoost georiënteerd en vormt de basis voor de Seisweg. De beide stroomgeulen lijken zich te hebben gekruist ter hoogte van de locatie van de ringwalburg.

De overige delen van de historische kern van Middelburg betreffen zones met code AO.2, Afzettingen van Duinkerke II op Hollandveen op (tegenwoordig Laagpakket van Wormer).

Tegen het eind van de Vroege Middeleeuwen zijn deze stroomgeulen geleidelijk verland met meer zandige afzettingen die in de loop der jaren minder fel zijn ingeklonken dan de omliggende komkleigronden. Hierdoor ging de oorspronkelijke geul zich als een lichte verhoging, een zgn. getij-inversierug of kreekrug, in het landschap aftekenen (fig. 3). Door hun hogere en bijgevolg drogere ligging vormden ze een aantrekkelijke woonlocatie en de meeste Walcherse dorpen en steden, waaronder Middelburg, zijn dan ook op dit soort getij-inversieruggen ontstaan.

Volgens de paleogeografische kaarten van Vos en van Heeringen ligt de top van de pleistocene afzettingen tussen – 4 en – 8 m onder maaiveld, maar zal grotendeels geërodeerd zijn door de stroomgeulen. Met name tijdens de transgressiefase in het Vroege Neolithicum, die leidde tot het Laagpakket van Wormer (afzettingen van Calais) bevonden zich ter hoogte van het onderzoeksgebied grote kreekgeulen.

Op de bodemkaart van Bennema en Van der Meer uit 1952, die in veel meer detail is gekarteerd dan

de bodemkaart waarop de IKAW is gebaseerd, zien we eveneens dat de kern van Middelburg met het gebied van de ringwalburg en het westelijk aangrenzende marktgebied precies op de kruising van twee oude kreekgronden (MOK1 en MOK3) en dat het noordoostelijk deel van de historische kern op jongere kreekgronden (MMr 2 en MMr3) ligt (fig. 4). Met name het westelijk deel van de historische kern ligt op lage oude poelgrond van lichte klei (MOP11).

Op de Bodemkaart van Nederland 1:50.000, blad 47 Cadzand en blad 48WEST Middelburg (Rijks Geologische Dienst) is de bebouwde kern van Middelburg eveneens niet gekarteerd. Het grootste deel van het onderzoeksgebied, de oude kern van Middelburg zal volgens extrapolatie ingedeeld kunnen worden bij de associatie van de twee eenheden Mn22A en Mn82A (respectievelijk kalkrijke poldervaaggronden; zware zavel

profielverloop 2 en kalkrijke poldervaaggronden; klei profielverloop 2). De grondwatertrap zal liggen rond VII, d.w.z. dat de gemiddeld hoogste grondwaterstand meer dan 80 cm onder maaiveld ligt en dat de gemiddeld laagste grondwaterstand op meer dan 160 cm onder maaiveld ligt.

Op de Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000, blad 48 (gedeeltelijk) Middelburg (Rijks Geologische Dienst), zou volgens dezelfde extrapolatie het grootste deel van de oude kern op getij-inversieruggen (3K33) gelegen zijn. Mogelijk bestaat de ondergrond in het noordoostelijk deel van de kern voornamelijk bestaat uit welvingen in plaatselijk gemoerde getijafzettingen, geëgaliseerd.

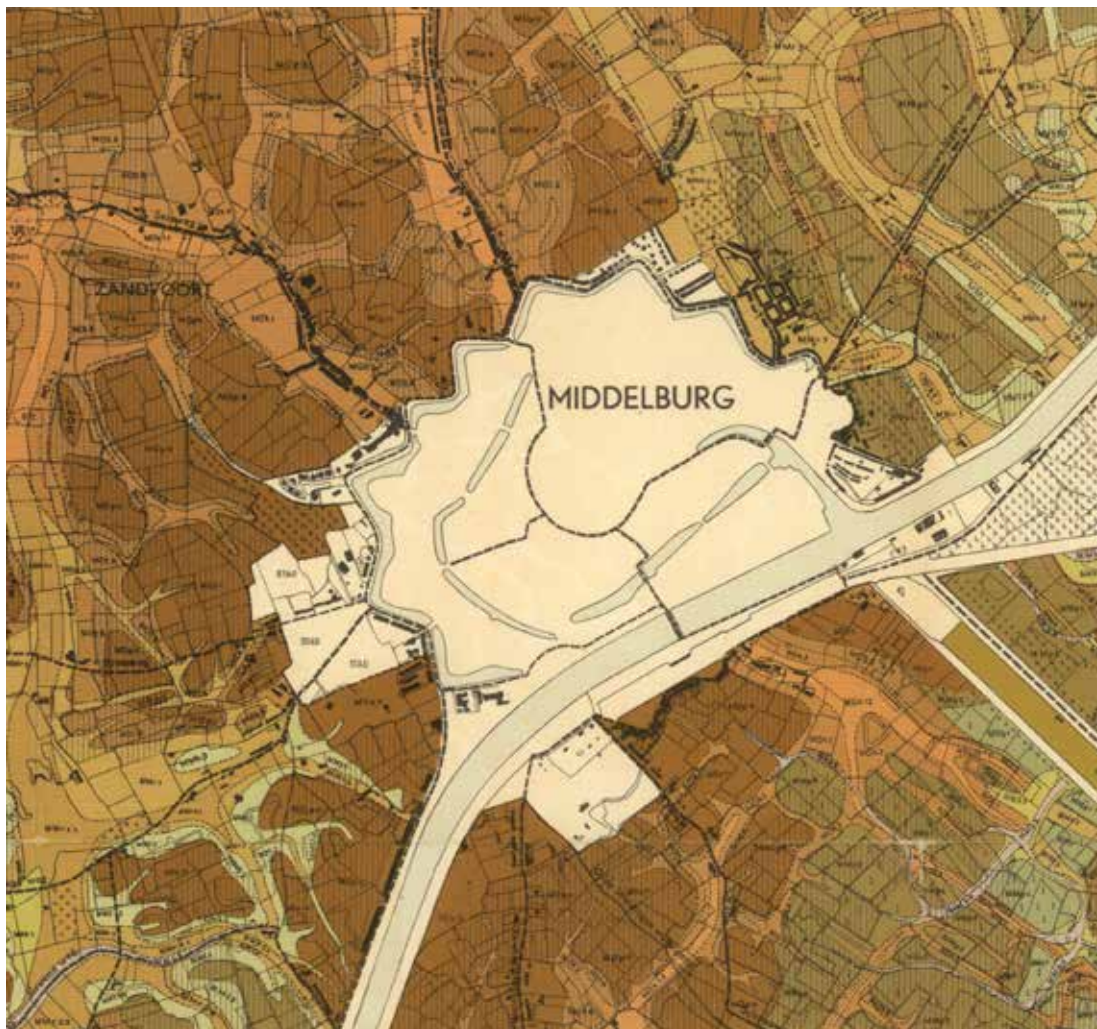

Fig.4 Middelburg en omgeving op de bodemkaart van Bennema en Van der Meer. De oude kern is niet gekarteerd.

3. Historisch kader

Henderikx 2006; Polderman 2003; Sijnke 2001; Van Heeringen, Henderikx en Mars 1995

3.1 Steentijden

Tot op heden is er nog weinig bekend over Steentijd-bewoning op Walcheren. De voornaamste verklaring voor het ontbreken van vondsten uit deze periode is grote dieptes van de Pleistocene pakketten op Walcheren (tot circa 25 meter), waarop mogelijke steentijdbewoning kan worden gesitueerd. Enkel in het zuidelijke deel kan het Pleistocene niveau al op 4 of 5 meter worden aangetroffen (Fischer1997). Er moet hierbij wel rekening gehouden worden met de mogelijkheid dat getijdenwerking een deel van deze Pleistocene toppen heeft geërodeerd en bijgevolg eventuele resten uit de Steentijd heeft verspoeld.

3.2 Uitgestrekt veenmoeras in de Bronstijd

Uit de Bronstijd zijn evenmin vondsten bekend. Ook op de rest van Walcheren ontbreken vondsten uit deze periode. Vanaf ca. 4500 v. Chr. was in Walcheren door stijging van de zeespiegel een uitgestrekt veenmoeras aanwezig. De weinig aantrekkelijke woonomstandigheden die Walcheren hiermee in die periode te bieden had, is wellicht één van de oorzaken van het ontbreken van bewoning in de Bronstijd.

3.3 IJzertijd- en Romeinse bewoning op de hogere delen in het veen

Vanaf de *IJzertijd* begon het veen te ontwateren en werd bewoning opnieuw mogelijk. Deze moet vooral gezocht worden op hogere delen van het veen, in de buurt van ontwateringsgeultjes.

Er zijn in Middelburg echter nog geen resten uit de IJzertijd aangetroffen. Een verklaring zou een groot kreeksysteem, later de getij-inversierug waarop de stad gebouwd is, kunnen zijn die het onderliggend veen en bijgevolg de mogelijk aanwezige IJzertijdresten heeft weggespoeld. Een tweede oorzaak is vermoedelijk de grote zelneringsindustrie (zoutwinning) die Middelburg in de Middeleeuwen gekend heeft. Hierbij zijn grote delen van het Hollandveen en de daarop aanwezige bewoningsresten doorveenontginning

(moertering) verstoord (Weerts2006). Daar waar de top van het Hollandveen niet geërodeerd of verstoord is, kunnen nog wel bewoningssporen aangetroffen worden.

Opgravingen te Ellewoutsdijk hebben echter aangetoond dat bij intensieve moertering niet a priori mag worden uitgegaan van een totale vernietiging van oudere bewoningssporen. De Middeleeuwer bleek hier immers geen voorliefde te hebben voor 'verstoorde' veenpakketten en heeft enkel het onverstoorde veen ontgonnen. Dit resulteerde in kleine 'eilandjes' met bebouwing uit de IJzertijd en Romeinse Tijd tussen de moerteringskuilen (Sier2003 & vanderHeijden2006). Bijkomend heeft onderzoek aan de Sportwal te Vlissingen (Silkens2008a) aangetoond dat er zich mogelijk langs de randen van de kreekruigen nog intacte veenpakketten bevinden. De mogelijkheid bestaat dat de Middeleeuwer bij het ontginnen van het veen eerst de randen van de kreek opzocht voor hij met graafwerkzaamheden begon. In de randzones, waar de erosieve werking van de kreek geen diepgaande impact heeft gehad, lijkt dus ook de invloed van de mens door deze ontginningsstrategie kleiner te zijn. Of deze handelswijze ook op de rest van Walcheren terug te vinden zijn, moet toekomstig onderzoek uitwijzen.

De (inheems) *Romeinse* bewoning bevond zich op dezelfde (soort) locaties als de bewoning uit de IJzertijd. Ook deze zijn dus waarschijnlijk door de moertering grotendeels verstoord, maar rekening moet gehouden worden met soortgelijke situaties als bij Ellewoutsdijk. In Ritthem en Koudekerke zijn wel bewoningssporen uit deze periode bekend en elders in en rond Middelburg komen ook losse vondsten voor die wijzen op Romeinse bewoning in de streek (Trimpe Burger1997).

Na de Romeinse periode vinden we een hiaat in de bewoning van Walcheren. Deze is te verklaren door de transgressies die het Laagpakket van Walcheren vormen.

3.4 Middeleeuwen

Nadat de zee enkele eeuwen vrij spel had en het Walcherse gebied, op de Oude Duinen na, onherbergzaam was, vestigden zich vanaf ongeveer de 6e of de 7e eeuw na Christus opnieuw mensen op het eiland. Aanvankelijk zullen zij zich nog alleen in het gebied van de duinen hebben gewaagd. Hier heeft tussen Domburg en Oostkapelle de belangrijke havenplaats Walichrum gelegen. Dit Walcheren werd aan het eind van de 7e eeuw bezocht door Willibrordus, waarvan door zijn biograaf een eeuw later melding wordt gemaakt. Hierdoor is de naam van deze handelsplaats bij ons bekend. De naam zal ook voor het gehele domein hebben gestaan dat behoorde bij de koningen van het Frankische rijk. De handelsplaats zelf moet ergens in de loop van de periode tussen 840 en 880 haar betekenis hebben verloren, onder andere onder invloed van de vele plundertochten door de Noormannen. Bekend is dat in 837 het graafschap Walcheren, en waarschijnlijk vooral de gelijknamige handelsnederzetting, gebrandschat en geplunderd is. In de jaren 879 tot 885 wordt de kuststrook onafgebroken geplaagd door een Noormannenleger en in de jaren 891 en 892 is dit opnieuw het geval.

Tegen deze aanvallen en plunderingen door de Noormannen worden in de twee laatste decennia van de 9e eeuw ringwalburgen aangelegd (Van Heeringen, pp. 25-26). Tussen de Duinburg (Domburg) en de Zuidburg (Souburg) wordt de Middenburg (Middelburg) aangelegd. De burg is aangelegd op de plaats waar vanuit het noorden en het noordwesten twee grote kreekruigen samenkomen bij de bovenloop van de Arne.

Een bocht van het riviertje is waarschijnlijk opgenomen in de gracht van de ringwalburg. De burg ligt overigens niet midden op de kreekrug,

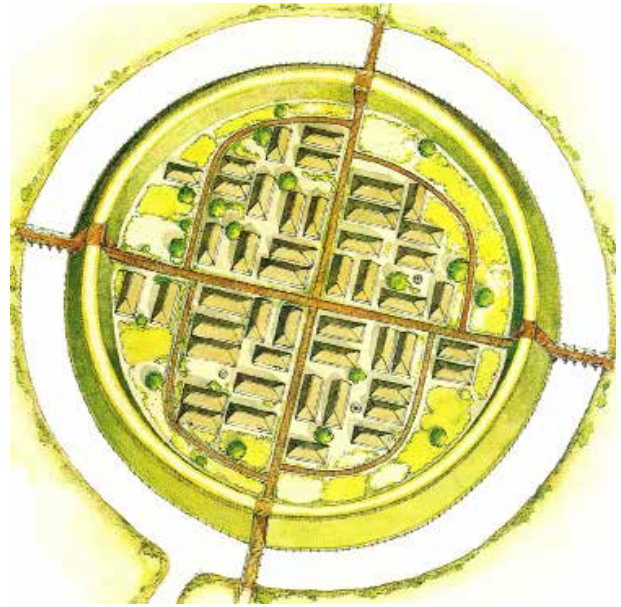

Fig. 5 Reconstructie van de vroeg-middeleeuwse ringwalburg van Oost-Souburg.

Bron: Bloemers 1998

maar aan de oostelijke flank ervan. Een reden hiervoor kan zijn dat midden op de kreekrug de eerste nederzetting, van waaruit de burg als vluchtburg is gebouwd, gesitueerd was. Een andere mogelijkheid is dat midden op de kreekrug in die tijd nog een restgeul stroomde en dat de eerste nederzetting meer in de buurt van de natuurlijke haven, de bovenloop van de Arne gezocht moet worden. Interessant in deze discussie is dat Van Heeringen veronderstelt dat ten tijde van de aanleg van de burgen van Oost-Souburg en Middelburg op deze plaatsen geen bewoning aanwezig was. De burgen zouden zijn aangelegd voor mensen die in het schorrengebied hun schapen weidden. De bewoning in en rond de burg zou spoedig na de aanleg ervan zijn begonnen. De exacte ligging van deze eerste nederzetting, of deze nu stamt uit

Fig. 6 Twee fases van de wal met plaggenversteving en de gracht van de ringwalburg uit het archeologisch onderzoek op het Abdijplein. Bron: Ufkes 2004

de periode voorafgaand of na de aanleg van de burg, is niet bekend, maar wordt verondersteld aan de oostzijde van de burg bij de natuurlijke getijdehaven, die ontstond na de afdamming van de Arne in dezelfde periode. Beperkt archeologisch onderzoek aan het Damplein heeft resten uit de 10e en 11e eeuw aangetoond.

De middelste burg was, net als de andere burgen, opgetrokken uit een hoge aarden wal met plaggen en vermoedelijk versterkt met houten palissaden. Daar omheen werd een brede gracht gegraven. Het binnenterrein was geometrisch opgebouwd rond twee hoofdwegen die elkaar net naast het midden van het burgterrein kruisten (fig.5). De wegen kwamen uit op vier toegangspoorten, elk aan één zijde van de burg (Ufkes 2004, pp. 22-23).

Op basis van de gecombineerde resultaten van archeologisch onderzoek tot 1995 maakte Robert van Heeringen een (hypothetische)

reconstructietekening van de ligging en omvang van de Karolingische burg in Middelburg (fig.7). Dit leverde voor de wal een buitendiameter op van 220 m, waarbij uitgegaan werd van een walbreedte van circa 9 m en een grachtbreedte van circa 42 m. Het binnenterrein krijgt bijgevolg een doorsnede van ongeveer 202 m.

De wal rond de Middelburgse ringwalburg bestond uit minstens twee fasen en bestond uit een binnenlichaam van bruinigrijze, zwakzandige klei dat aan de binnen- en buitenzijde verstevigd was door middel van een dikke plaggenstapeling. Onderzoek bij de Abdij in 1961 en aan de Balans in 1993 leverde een mooie blik op de bewoning binnen de burg. Een restant van een perfect geconserveerd wegdek van eikehouten planken op een raamwerk van esse- en elzenhouten stammen werd aan de Balans vrijgelegd. Onder de weg liep een afwateringsgootje, gemaakt van een uitgeholde essestam. Bij de abdij werden resten van

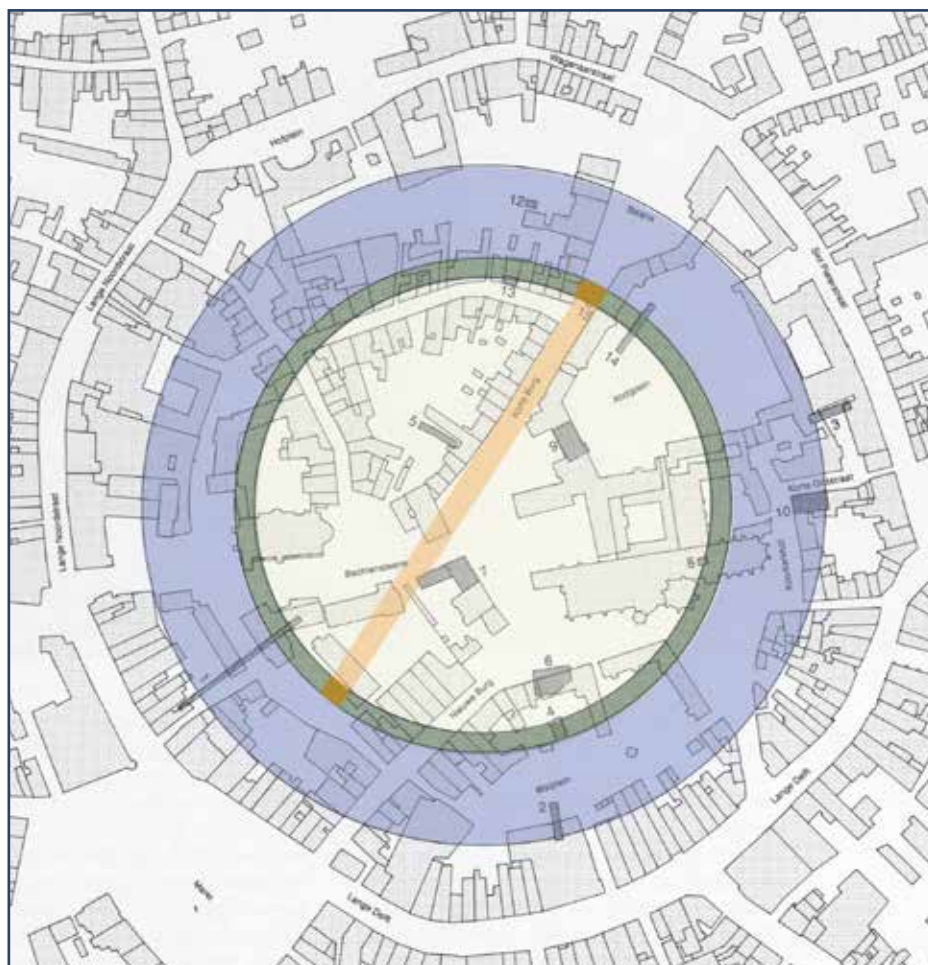

Fig.7 Hypothetische reconstructie van de vroeg-middeleeuwse ringwalburg te Middelburg. De gracht is blauw aangegeven, de wal groen en de voormalige hoofdweg, later de (Lange) Burg, oranje. Waar de weg de wal snijdt, bevond zich een poortgebouw. Bron: Van Heeringen 1998 & bewerking WAD.

vlechtwerkwanden van een kleine rechthoekige structuur gevonden die op een plaggenophoging gebouwd was (fig.6) (Van Heeringen 1995, pp.23-28). De opgravingen in Oost-Souburg geven een nog beter beeld van de bebouwing binnen de ringwalburg. De oudste bewoningsfase bestond hier uit rechthoekige huizen van circa 6 bij minimaal 14 meter opgetrokken op individuele zavelplatforms. De huizen lagen langs een stelsel van knuppelwegen en greppels die elkaar naast het centrum van de binnencirkel loodrecht kruisten. De wanden van de oudste huizen waren opgetrokken uit één meter dikke plaggenwanden en de meeste structuren beschikten over een uit kleiplaggen vervaardigde haard (Van Heeringen 1995, p.224).

De recente opgraving op het Abdijplein wees uit dat de top van de aarden wal rond de Karolingische ringwalburg zich hier slechts op een diepte van ongeveer 1,00 meter beneden maaiveld (1,78m +NAP) bevinden. De basis van de wal bevindt zich een kleine anderhalve meter dieper (0,35 +NAP) (Ufkes 2004, p.26). Dit beeld wordt ook bevestigd door het andere archeologisch onderzoek in de Middelburgse binnenstad. Aan de Bogardstraat is tijdens het onderzoek van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (nu RCE) op een diepte van 0,80-0,90m +NAP een bewoningsniveau uit het einde van de 9e-begin 10e eeuw aangetroffen dat vermoedelijk de basis was voor de aanleg van de ringwalburg (Dijkstra 1998, p.13). De ringwalburgen waren aanvankelijk niet bewoond en enkel in gebruik als toevluchtsoord bij dreigende invallen of watersnood, maar al snel veranderde dit. In Middelburg was de burg vermoedelijk al vanaf 900 n. Chr. permanent bewoond (Sijnke 2001, pp.14-15).

De leiding van de aanleg van de burgen was in handen van de graaf van Walcheren, als bewaarder (vicilius) van het koningsgoed. Maar ook de vicilii van de abdijen van Echternach en van Sint Baaf zullen hiermee gemoeid zijn. In het geval van Middelburg zal dat vooral de abdij van Echternach zijn geweest, die volgens een goederenlijst van rond 1200 veel grond in de omgeving van Middelburg had, waaronder ook binnen de wal van de burg. Net zoals bij Oost-Souburg en in tegenstelling tot Domburg lijkt vanaf het begin af aan (late 9e eeuw) binnen de burg van Middelburg gewoond te zijn. In de 10e eeuw is de wal nog eens verbreed. Blijkbaar was toen ook nog steeds bescherming door een wal noodzakelijk.

In de late 10e – begin 11e eeuw heeft bewoning bestaan ten oosten van de burg, daar waar de Arne op de burggracht heeft aangesloten. Hier was ook een dam aangebracht en daarbuiten bevond zich de haven. Hierlangs zal zich een stadsdeel ontwikkeld hebben.

Middelburg was al vroeg een belangrijke havenplaats. In de 11e eeuw, toen Zeeland bij het Duitse Rijk hoorde en Walcheren in leen was gegeven aan de graaf van Vlaanderen, was Middelburg het bestuurscentrum van Zeeland Bewesten Schelde (het gebied tussen de Ooster- en de Westerschelde). Waarschijnlijk had Middelburg deze rol ook al eerder. Aan de westzijde van de burg werd namelijk voor het jaar 1000 als eerste parochiekerk van Zeeland Bewesten Schelde de Westmonster of Sint Maartenskerk gesticht, die als moederkerk fungeerde voor verschillende kerken op Walcheren. Uit de locatiekeuze voor

Fig. 8 De resten van de Westmonsterkerk onder de huidige Markt.

Bron: Zeeuws Archeologisch Archief

de stichting van de kerk buiten de ringwalburg blijkt dat in de 10e eeuw ook al bewoning aan de westzijde van de burg zal hebben bestaan. De kerk zelf is in 1574 afgebroken. De precieze reden is niet bekend, maar zal te maken hebben met de inname van Middelburg door Oranje na een belegering van twee jaar. De kerk is volledig verdwenen onder de huidige Grote Markt en de restanten ervan konden in 1998 gedocumenteerd worden tijdens de heraanleg van de markt (fig. 8).

Blijkbaar was er in de 11e eeuw ook sprake van bevolkingstoename op Walcheren, maar ook van een bevolkingconcentratie in Middelburg. De

uitgestrekte parochie van de Westmonsterkerk wordt namelijk (waarschijnlijk) aan het eind van de 11e eeuw in tweeën gesplitst. Ter hoogte van het huidige Hofplein werd de Noordmonster of Sint-Pieterskerk gesticht. Tot de Noordmonsterparochie gaan in Middelburg de havenbuurt, de buurt rond de kerk zelf en het gebied daartussen behoren, en verder het noordoosten van Walcheren, Wolfaartsdijk, en het noordwesten van Zuid-Beveland. Onder de Westmonsterparochie blijven midden-Walcheren en het zuidwesten van Zuid-Beveland en in Middelburg de burg en het westen en het zuiden van de stad met de straten rond de Westmonsterkerk.

Een ander belangrijk moment voor Middelburg was de stichting van de abdij rond 1123 die al snel grote invloed verwierf in heel Zeeland. De abdij begon als proosdij van reguliere kannuniken vanuit het kapittel van Voormezele in Vlaanderen. Omdat de proosdij in de burg wordt gevestigd, mag men aannemen dat de graaf meewerkte aan de stichting. In 1127 gaat de proosdij over naar de Norbertijner orde als dochterklooster van de in 1124 gestichte Sint-Michielsabdij in Antwerpen.

In de loop van de 12e en 13e eeuw kende Walcheren een grote bevolkingstoename. Dit blijkt ook uit de afsplitsing van maar liefst 31 dochterkerken

Fig. 9 De versterkte stad Middelburg rond 1550 op de kaart van Jacob van Deventer.

Bron: Zeeuws Archief

van de vijf oude kerken (Westmonsterkerk, Noordmonsterkerk, Westkapelle, Oostkapelle en Souburg). De toename van de bevolking is natuurlijk ook te relateren aan de ontwikkeling van Middelburg. Walcheren, met in haar midden de haven- en handelsplaats Middelburg, heeft een gunstige positie op een knooppunt van vaarwegen en het overgangsgebied van zee- en rivijscheepvaart. Het lag dichtbij de Vlaamse lakenindustriesteden, de groeiende Brabantse bevolkingscentra en het internationale handelscentrum Brugge. De Middelburgse schippers zijn in die tijd intensief betrokken bij de vrachtvaart. Uit een schriftelijke bron uit 1271 blijkt dat Middelburg in die tijd de wijn- en lakenhandelaars en de grote bierbrouwers tot het patriciaat rekende. Uit dezelfde bron blijkt dat naast de lakenhandel ook lakennijverheid plaats vond in de stad.

In 1217 verwierf Middelburg stadsrechten en groeide de stad verder uit tot een belangrijk bestuurlijk en religieus centrum. Het stadsrecht werd door de Vlaamse gravin Johanna en de Hollandse graaf Willem I gezamenlijk aan Middelburg verleend. Dit gebeurde in een kort moment van vrede. In de periode van bijna drie eeuwen tussen ca. 1050 en 1323) was Zeeland Bewester Schelde de inzet van veel vijandigheden tussen Vlaanderen en Holland. Tijdens deze vijandigheden is Middelburg verscheidene malen belegerd.

De aanleg van de eerste stadsversterking moet worden geplaatst rond 1250. Na een Vlaamse belegering van de stad in 1303 werden de stadsmuren verwoest en spoedig daarna weer opgebouwd. Een stadsplattegrond van Jacob van Deventer laat de situatie in het midden van de 16e eeuw zien (fig. 9). Vermoedelijk bevonden de eerste wallen, muren en grachten van de stadsversterking op dezelfde plaats als waar Jacob van Deventer de stadsmuren heeft aangeduid. Het middeleeuwse Middelburg kende volgens Sijnke acht stadspoorten in de stadsversterking (Sijnke 2001, p.17).

In de 13e en 14e eeuw lijken de meest stedelijke gebieden van de stad zich te bevinden aan de haven en vooral ook aan de andere kant van de burg rond de Westmonsterkerk en de Markt. De Lange en Korte Delft vormden de verbinding tussen deze twee gebieden. Waar de Westmonsterkerk het oude kerkelijke centrum van Walcheren was, vormde het bijbehorende kerkhof het regionale

marktcentrum. Hier kwamen ook alle wegen van Walcheren samen, zoals te zien is op de kaart van Van Deventer.

Buiten deze stedelijke gebieden had Middelburg verscheidene geestelijke instellingen, vooral kloosters. Op de plaats van het huidige Schuttershof stond het klooster van de bedelorde der augustijnen. Aan de oostzijde van de Gravenstraat, in het zuiden van de stad, stond de Gravenhof met daarachter de hof van de heren van Voorne, burggraven van Zeeland. De Gravenhof is in 1310 aan de orde der johannieters geschonken, die daar een commanderij stichtten. Achter de Gravenhof is in 1473 het vrouwenklooster Bachten 's-Gravenhove gesticht.

In het noordoosten van de oude kern heeft de bebouwing veel minder een stedelijk karakter.

In de burg staan bijvoorbeeld het Gravensteen (de grafelijke gevangenis) aan de voormalige Lange Burg, de norbertijner Onze-Lieve-Vrouwe-abdij aan de oostzijde van de Korte Burg en een minderbroedersklooster aan de westzijde van de Korte Burg. Later, in de 15e eeuw, wordt aan de Latijnseschoolstraat ook nog het vrouwenklooster Bachten's-Gravensteen gesticht. Aan het Nederhof van de abdij, het huidige abdijsplein, heeft vanaf de late 13e eeuw de graaf zijn vaste verblijfplaats in het Gravenlogement. Ten noorden van de burg, net buiten de oude burggracht, bevonden zich het begijnhof, het begardenconvent en vanaf 1316 de commanderij van de Duitse Orde. Het begijnhof besloeg een groot terrein, waarschijnlijk helemaal vanaf de Spanjaardstraat in het oosten tot bijna de Koningstraat in het Westen en tot aan de voormaligestadsmuur in het noorden. Het convent van de begarden (mannelijke pendant van de

Fig. 10 Middelburg rond 1654, zeer gedetailleerd weergegeven op de stadsplattegrond van Cornelis Goliath. De hele stad is nu omgeven door een gracht en een wal met bastions.

begijnen) lag op de hoek van de Spanjaardstraat en de St-Pieterstraat. De commanderij van de Duitse orde bevond zich op de locatie van het huidige Hofplein.

In de 15e eeuw zal er weinig verandering hebben opgetreden in de ruimtelijke indeling van de stad getuige de zeer gedetailleerde kaart van Jacob van Deventer. Deze kaart dateert uit ongeveer 1550.

3.5 Nieuwe Tijd

Dat het Middelburg in de 15e eeuw voor de wind ging, blijkt uit de bouw van het nieuwe stadhuis aan de Markt. In deze periode zal er ook sprake zijn geweest van een bevolkingstoename. Uit een historische bron blijkt dat in 1566 in de stad naast de drie parochiekerken het aantal van kleinere kerken en kapellen tot acht was gestegen en van kloosters en ordehuizen tot tien.

De groei van Middelburg had natuurlijk voornamelijk haar oorzaak in de grotere rol die de stad ging spelen in de Schelde-economie, met als belangrijke steden Brugge, Gent, Antwerpen, Bergen op Zoom en Zierikzee. De stad kreeg steeds meer stapelrechten, hoewel deze ook wisselend van duur waren. Het Middelburg aan het begin van de 16e eeuw telde tussen de 5.000 en 7.000 inwoners en was daarmee regionaal groot, maar internationaal relatief klein. Antwerpen bijvoorbeeld had in die tijd ca. 55.000 inwoners.

De 16e en de 17e eeuw betekenden een periode waarin Middelburg ingrijpende veranderingen zou ondergaan (fig. 12). In 1535 kwam het nieuwe havenkanaal gereed, dat een nieuwe toegang tot de stad mogelijk maakte vanaf het Sloe. De kronkelige Arne, die tot dan toe de toegang tot Middelburg vormde, was in die tijd aan het dichtslippen.

Nadat in de eerste helft van de 16e eeuw de Reformatie had ingezet, ontstonden aan het begin van de tweede helft van deze eeuw de eerste hervormde gemeenten in Middelburg. In 1567 woedde de beeldenstorm in de abdij en de kerken van Middelburg, waarna de hervormden de stad onder controle hadden. Onder leiding van de hertog van Alva werd in hetzelfde jaar het katholieke geloof weer hersteld.

Een jaar later brak de Tachtigjarige Oorlog uit. In tegenstelling tot Veere en Vlissingen bleef Middelburg trouw aan de koning van Spanje. In 1572 begon hierom een beleg van de stad door de troepen van Oranje dat uiteindelijk twee jaar zou duren. In 1574 gaven de Spanjaarden zich over, legde de burgerij een eed van trouw af aan de prins van Oranje en moesten de katholieke geestelijken de stad verlaten. De stad verloor een aantal rechten, maar kende slechts een korte periode van verval.

Fig. 11 De scheepswerf van de VOC in Middelburg. Aquarel door J. Arends 1778 [ZI-II-460]

In 1585 namelijk gaf Antwerpen zich over aan de Spanjaarden. Dit leidde tot een grote stroom van vluchtelingen naar het noorden, onder meer naar de stad Middelburg. Bij de vluchtelingen ging het niet alleen om boeren en handarbeiders, maar ook om geschoolde ambachtslieden, intellectuelen, kunstenaars en rijke kooplieden. Zij droegen alle in belangrijke mate mee aan de bloei van de Gouden Eeuw, die voor Middelburg ongeveer lag tussen 1590 en 1670. De bevolking van de stad nam gedurende deze periode toe van ca. 7.000 tot ca. 30.000 in 1660. Vooral in de periode tussen 1585 en 1621 vond een grote groei plaats, hetgeen leidde tot stadsuitbreidingen in 1578-1591 en 1595-1598. Hierbij werd het stadsoppervlak verdrievoudigd. Het nieuwe stadsdeel buiten de Noorddampoort werd zelfs de 'nieuwe stad' genoemd. De gehele stad inclusief de nieuwe uitbreidingen werd omgeven door grote verdedigingswerken met 12 grotere bastions en nog drie kleinere bij de havenmonding en de Dampoort. De oude gracht rond de eerste stadsmuren en het Molenwater komen nu binnen de vesting te liggen.

1550 - Jacob van Deventer

1630 - Bleau

1654 - Goliath

1750 - Hattinga

1830 - van Prooyen

1944 - RAF

Fig. 12 De kern van Middelburg op de kaart van Van Deventer (1550), Blaeu (1630), Goliath (1688), Hattinga (1750), van Prooyen (1830) en een luchtfoto van de RAF uit 1944 (linksboven naar rechtsonder). Bron: Zeeuws Archief & Crucq

Uit verschillende handelscompagnieën werd in 1602 de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) opgericht voor de vaart op het oosten. Hierin namen Amsterdam voor de helft, Zeeland voor een kwart en Rotterdam, Delft, Hoorn en Enkhuizen ieder voor een zestiende deel. De Zeeuwse kamer was gevestigd in Middelburg aan de Rotterdamsekaai. Ter hoogte van het huidige Maisbaaigebied bevond zich een grote VOC werf (fig. 11). Handel ging met name om specerijen, thee, textiel en porselein.

Ook de West-Indische Compagnie (WIC) had kantoren en pakhuizen in Middelburg. Het hoofdkantoor van de Zeeuwse kamer van de WIC stond op de hoek van de St. Janstraat en de Lange Delft. Haar handel was vooral gericht op cacao, suiker en tabak en ook slaven.

Middelburg werd als zetel van de Kamer van Zeeland van zowel VOC als WIC de tweede belangrijkste havenstad van de Noordelijke Nederlanden. Een periode van welvaart brak aan, niet alleen door de inkomsten uit buitenlandse handel maar ook door de bloei van de hieraan gekoppelde ambachten. De scheepswerven van de Compagnieën zorgden eveneens voor een grote tewerkstelling. Ook op cultureel gebied beleefde Middelburg hoogtijden met als bekendste naam de dichter Jacob Cats.

Naar het einde van de 17e en zeker in de loop van de 18e eeuw liep de welvaart langzaam terug, men spreekt van de 'Zilveren Eeuw'. De vierde Engels-Nederlandse Oorlog (1780-1784) bracht een gevoelige slag toe aan de Nederlandse handel in Azië. Onder de aanhoudende druk van Engeland en een grote schuldenlast moesten zowel VOC (1798) als WIC (1791) aan het einde van de 18e eeuw de

Fig. 13 Manuele aanleg van het kanaal door Walcheren rond 1869 [ZI-III-0326.14]

boeken neerleggen, waardoor de Middelburgse economie volledig in elkaar stortte. In 1795 vielen de Franse troepen Middelburg binnen en een nieuwe periode van verval brak aan in de zogenaamde 'Franse Tijd' (1795-1814). De door de Fransen ingezette landelijke centralisatie van de nieuwe Bataafse Republiek deed Middelburg haar belang als regionaal bestuurscentrum verliezen. Daarnaast kwam er ook een einde aan de eigen Zeeuwse marine. Vanaf 1806 eindigde De Bataafse Republiek en begon het Koninkrijk Holland met Lodewijk Bonaparte op de troon. In 1809 werd de Franse Tijd kort onderbroken, toen, na een invasie, een Engels garnizoen op Walcheren was gelegerd. Nog in hetzelfde jaar namen de Fransen de bezetting weer over. In 1814 eindigde de Franse bezetting van Middelburg, waar dit in 1813 al in de meeste steden van Nederland had plaats gevonden. De Oranjes keerden terug uit Engeland en Willem I werd koning over Nederland en België.

Onder Willem I werd in 1817 het kanaal naar Veere gegraven, waardoor de stad weer bereikbaar werd voor zeeschepen. Dit bleek echter bij lange na niet genoeg om de tijden van weleer te doen herleven. Middelburg raakte met name in de tweede helft van de 19e eeuw meer en meer in verval. Waar de stad in 1739 nog 3.885 huizen telde, was het aantal in 1833 teruggelopen tot 2.656. Bekende gebouwen die in de 19e eeuw werden afgebroken, waren bijvoorbeeld het Gravensteen, de Waag op de Balans en de Noordmonster- of St. Pieterkerk. Ook de vestingwerken verdwenen, waaronder zeven van de acht stadspoorten. Alleen de Koepoort ontkomt aan de slopershamer. De stadswallen werden tot plantsoenen omgevormd en gelukkig niet geëgaliseerd. Het Molenwater werd gedempt.

Vanaf 1867 wordt ook het kanaal van Middelburg naar Vlissingen gegraven, waardoor het kanaal door Walcheren ontstond (fig. 13). Voor dit kanaal moest een groot deel van de twee zuidelijke bastions van de vestingwerken wijken. Ook de Vlissingse Poort is bij het graven van het kanaal verdwenen.

Ten zuiden van het kanaal, parallel daaraan, werd de spoorlijn aangelegd die gereed kwam in 1872.

Tijdens het industrialisatieproces dat Nederland kende in de tweede helft van de 19e eeuw, is het Middelburg, hoofdzakelijk vanwege haar geografische ligging, maar misschien

ook door een minder ambitieus en gunstig ondernemingsklimaat, niet gelukt om uit te groeien tot een industriestad. Middelburg kende in deze periode een ijzergieterij op de Kousteensedijk, een gasfabriek aan het Molenwater, een houthandel in de straat Achter de Houttuinen, een boterfabriek aan de Seisstraat, een broodfabriek aan de Korendijk, een meelfabriek aan de oostzijde van het kanaal, een fabriek in elektrische toestellen en verlichting aan het Armeniaans Schuitvlot en een vitrietfabriek voor houders van gloeilampen aan de Maisbaai. De groei van deze bedrijven zette niet door en de stad werd nooit een fabrieksstad. Vooral om deze reden bleef bevolkingsgroei in deze periode vrijwel volledig uit. In 1881 kende de stad slechts een kleine 16.000 inwoners.

Wel kende Middelburg in deze periode drie scheepswerven. Twee daarvan, die van de Middelburgse Commercie Compagnie op de locatie van de oude VOC-werf aan de Maisbaai en de werf 'De Volharding', richtten zich vooral op de bouw van houten schepen en hadden daarmee geen toekomst en werden nog aan het eind van de 19e eeuw als werf opgeheven. De derde was het 'Prins Hendrikdok' in de oude haven aan de Dam. Deze werf wist zijn bestaan nog te rekken tot 1927. Op de bodem van de oude haven hier bevindt zich nog steeds de houten vloerconstructie van het voormalige dok.

Middelburg was in de tweede helft van de 19e eeuw ook een garnizoenstad met een garnizoen gelegerd in een kazerne aan de Korte Noordstraat.

In de twintigste eeuw was Middelburg tot aan de Tweede Wereldoorlog een slapende provinciestad. Het was een periode waarin belangrijke monumenten werden gerenoveerd. Door de toestroom van vluchtelingen, hoofdzakelijk uit België, tijdens de Eerste Wereldoorlog kende Middelburg in de jaren na deze oorlog haar eerste uitbreidingen buiten de singels. In de jaren dertig van de vorige eeuw werd Middelburg, net als de rest van het land getroffen door een zware economische crisis.

De Tweede Wereldoorlog werd ook voor Nederland een feit op 10 mei 1940, toen de Duitsers ons land binnen vielen. De overgave volgde op 14 mei, waarbij Zeeland als enige provincie was uitgezonderd. In deze provincie waren al veel Franse troepen aanwezig. In het kader van de pogingen van de Duitsers om de Fransen te verjagen en Zeeland te veroveren werd op 17

Fig. 14 Het centrum van Middelburg werd tijdens de Tweede Wereldoorlog nagenoeg volledig in puin gelegd. Bron: Back J.J. 1940 [HTAM-A-1698II]

mei 1940 Middelburg zwaar gebombardeerd (fig. 14). Volgens de bronnen zouden hierbij 22 slachtoffers zijn gevallen, maar zeker is dat aantal niet. In totaal werden 573 panden verwoest. Het betroffen 253 woonhuizen en 320 zaken, waarvan 116 ook woonhuizen waren. Ook werden 18 openbare gebouwen vernield. Grote delen van de binnenstad rond de Markt, de Lange Delft en de abdij werden met de grond gelijk gemaakt. Ook de ijzerfabriek op het Maisbaaiterrein en het pand van de voormalige VOC werden verwoest. Al tijdens de oorlog werd met de wederopbouw begonnen.

Na de oorlog vond de wederbouw van Middelburg verder plaats, waarbij tot in de jaren zestig de gemeentelijke ambitie om een monumentenstad te zijn nog niet de boventoon voerde. Veel oude panden moesten wijken voor moderne winkels. Op het huidige Damplein werd een compleet huizenblok van verkrotte panden afgebroken. Aan het eind van de jaren zestig was er een omslag. De inspanning raakten meer en meer gericht restauratie in plaats van sloop.

Door een bescheiden industrialisatie en door recreatie en toerisme kent Middelburg in de laatste helft van de vorige eeuw weer een periode van groei. Buiten de singels verschenen de woonwijken Stromenwijk, Klarenbeek, Magistraatwijk, Dauwendaele, Erasmuswijk en Griffioen en de bedrijventerreinen Arnestein en Ramsburg. In recentere tijd kent de stad weer grote uitbreidingen met de woonwijken De Veerse Poort en Mortiere. Ook in de binnenstad vonden verscheidene nieuwbouwprojecten plaats.

4. Archeologie

4.1 Onderzoeksgeschiedenis

In de binnenstad van Middelburg heeft een groot aantal onderzoeken plaatsgevonden. De landelijke database ARCHIS 2 kent binnen de grenzen van het onderzoeksgebied 44 onderzoeksmeldingen. Uit deze onderzoeken komen een dertigtal waarnemingen voort.

Vroege Middeleeuwen C en D (725 – 900 en 900 – 1050 na Chr.)

In 1995 brachten Van Heeringen, Henderikx en Mars een overzichtswerk over de vroegmiddeleeuwse ringwalburgen in Zeeland uit. In dit standaardwerk worden 15 onderzoeken beschreven die tussen de periode 1941 en 1993 aan de ringwalburg zijn uitgevoerd (Van Heeringen, Henderikx en Mars 1995, pp. 22 e.v.). De eerste onderzoeken door Braat in 1941 en 1942 betroffen overwegend sleuven, waarin het verloop en de aard van de gracht en de wal werd onderzocht. Binnen de wal werden ook enkele sleuven aangelegd. In 1961 is door Trimpe Burger een grotere opgravingsput aangelegd midden in het gebied van de ringwalburg. Hier werden resten van bewoning behorend bij het oudste niveau gevonden op een diepte van meer

plaats aan het eind van de jaren 80 en begin jaren 90 van de vorige eeuw aan de Balans, het Damplein en de Bogardstraat. In 1991 is een lange proefsleuf aangelegd op het Abdijplein, waarbij in profiel bewoningslagen en twee fasen van wal en gracht zijn gedocumenteerd. De bovenste bewoningslagen kunnen hier al op minder dan een meter onder straatniveau aangesneden worden en de bovenkant van de tweede fase van de wal al op 0,50 m onder straatniveau.

Sinds de publicatie van Van Heeringen hebben er nog enkele onderzoeken plaats gevonden ter hoogte van de ringwalburg. Ook zijn bij enkele andere onderzoeken vroegmiddeleeuwse resten gedocumenteerd. Zo is op het Abdijplein de wal aangesneden en onderzocht (Ufkes 2006). Bij de opgraving op het terrein van de voormalige Berghuijskazerne aan de Korte Noordstraat zijn op ca. 3 meter onder maaiveld ook nog resten gedocumenteerd, die mogelijk teruggaan tot de 11e eeuw (Dijkstra, Ostkamp en Williams 2006).

Ook bij de inspectie van de ondergrondse huisvuilcontainers is bij de locaties binnen de voormalige ringwal opnieuw waargenomen dat de bovenste bewoningslagen behorende bij de ringwalburg zich op een diepte van ca. 1,50 / 2,00 meter onder huidig straatniveau bevinden.

Fig. 15 Plattegrond van de stad Middelburg met verdedigingswerken omstreeks 1630, getekend door Blaeu.
Bron: Zeeuws Archief

dan 3 meter onder huidig maaiveld (1,25 m NAP). In 1981 is op de hoek van de Korte Giststraat en het Koorkerkhof de gracht aangesneden (Trimpe Burger 1983). Kleine verkenningen vonden

Late Middeleeuwen A (1050–1250 na Chr.)

Onderzoeken die (onder meer) vonden en/of sporen uit de Late Middeleeuwen A te voorschijn brachten zijn de opgraving op het terrein van de Berghuijskazerne, de opgraving op de Markt, de begeleiding van graafwerkzaamheden op het Tympaanplein, de verschillende onderzoeken op het Abdijplein en de opgraving ter hoogte van de nieuwbouw van het provinciehuis op de hoek van de Korte Giststraat. Sporen in het kader van het onderzoek aan de Kousteensedijk betreffen moernering buiten de toenmalige omwalling (Van Heeringen, Hendrikse en Kuijpers 1994).

Late Middeleeuwen B (1250–1500 na Chr.)

Dezelfde onderzoeken als hierboven vermeld (Berghuijskazerne, Markt, Tympaanplein, Kousteensedijk) resulteerden eveneens in waarnemingen uit de Late Middeleeuwen B. Daarnaast valt een belangrijk deel ook samen

met de al eerder genoemde onderzoeken naar de ringwalburg. Boven de lagen die behoren bij de ringwalburg zijn lagen met funderingen, andersoortige sporen en vondsten uit de Late Middeleeuwen B opgegraven. Bij een archeologische begeleiding op het abdijplein zijn alleen laatmiddeleeuwse resten gevonden.

Aan de Kousteensedijk werden uit deze perioden bewoningsresten, afval van een schoenmaker en resten van de middeleeuwse stadsmuur gevonden. Op het terrein van de Berghuiskazerne zijn uit deze periode resten van huizen van vermoedelijk redelijk rijke lieden gevonden. Tijdens het onderzoek aan het Tympaanplein werden resten van de Westmonsterkerk, het kerkhof en van winkeltjes, gebouwd tegen de kerkhofmuur, gedocumenteerd. Ter hoogte van het Van de Perrehuis zijn resten van het minderbroedersklooster opgegraven. Van het kerkhof van dit klooster stammen waarnemingen die in het kader van rioolwerkzaamheden zijn gedaan.

Nieuwe Tijd A (1500 – 1650 na Chr.)

Onderzoeken waarbij archeologische resten zijn onderzocht uit de Nieuwe Tijd A zijn wederom de Kousteensedijk, de Berghuiskazerne en het Tympaanplein. Daarnaast is er een reeks onderzoeken, waarvoor dit eveneens geldt. Veldonderzoeken van enig formaat gelden een onderzoek in de stationsbuurt en het Hof van Sint Pieter.

Op het terrein van de Berghuiskazerne zijn de resten van een armenhuis en een huis voor oude mannen en vrouwen en uit latere tijd een weeshuis teruggevonden; aan de Kousteensedijk werden opvulpakketten met veel vondsten, maar ook ca. 50 begravingen opgegraven. Aan het Tympaanplein zijn ook nog funderingsresten uit de Nieuwe Tijd A gevonden. In de stationsbuurt zijn resten van een hofstede, een touw- of lijnbaan en van de latere omwalling van rond 1600 gevonden. De vondst van resten van de VOC-werf op het maisbaaiterrein valt deels in deze periode en deels in de Nieuwe Tijd B.

Nieuwe Tijd B (1650 – 1850 na Chr.)

Archeologische resten uit de Nieuwe Tijd B zijn opgegraven bij de onderzoeken op het terrein van de Berghuiskazerne, aan de Looierssingel, op het Tympaanplein en aan de Kousteensedijk. Op het Tympaanplein, in de Kerspeldijk, in de stationsbuurt en

aan de Looierssingel zijn voornamelijk funderingen van huizen uit deze periode gevonden. Aan de Kousteensedijk betreft het vooral vondsten uit opvullagen en aan de Looierssingel zijn ook resten van een leerlooierij opgegraven. Ook de vondst van resten van de VOC-werf is onder deze periode te scharen.

Nieuwe Tijd C (1850 – 1950 na Chr.)

In het kader van de onderzoeken op het terrein van de Berghuiskazerne, aan het Tympaanplein, in de stationsbuurt en aan de Looierssingel zijn waarnemingen gedaan uit de Nieuwe Tijd C. Het betreffen funderingen, kelders, opvulling van kelders (stationsbuurt en Tympaanplein) en een 19e eeuwse tonput aan de Looierssingel.

4.2 Archeologische waarden

4.2.1 AMK-terreinen

Op de Archeologische Monumentenkaart (AMK) zijn terreinen begrensd, die een bepaalde archeologische waarde hebben. Het gebied van de ringwalburg in het centrum van Middelburg is op de AMK aangeduid als monument 13433 met een hoge archeologische waarde. De middeleeuwse kern van Middelburg, zoals ook deze is weergegeven op de kaart van Van Deventer uit ca. 1550 is aangeduid als monument 11357, eveneens met een hoge archeologische waarde.

De keuze om alleen de middeleeuwse kern aan te duiden als een gebied van hoge archeologische waarde en dus niet het gebied van de uitbreidingen uit de Gouden eeuw binnen de vestingwerken van rond 1600 is nu een onderwerp van discussie. Uit onderzoek van de WAD blijkt dat deze laatste gebieden in de ondergrond waardevolle archeologische resten herbergen van een welvarend Middelburg dat in de Gouden eeuw een vooraanstaande rol had (Meijlink & Silkens 2009). Daarom zal de Walcherse Archeologische Dienst ook een aanvraag doen bij de provincie om de begrenzing van het AMK-terrein 11357 uit te breiden tot de contouren van de vestingwerken van omstreeks 1600.

4.2.2. Waarnemingen en vondstmeldingen

Hierboven zijn de waarnemingen besproken die samenhangen met uitgevoerde onderzoeken. Daarnaast komen nog eens een kleine honderd waarnemingen uit vondstmeldingen door particulieren of inspecties door de SCEZ of de WAD voort. In totaal kent ARCHIS 2 126 waarnemingen in het onderzoeksgebied en 8 zogenaamde vondstmeldingen (stand 16 december 2008). Deze laatste betreffen meldingen van vondsten, die door de beheerders van ARCHIS 2 nog geaccepteerd en omgezet in waarnemingen moeten worden.

Vroege Middeleeuwen C en D (725 – 900 en 900 – 1050 na Chr.)

In totaal betreffen 12 waarnemingen vondsten of sporen uit de Vroege Middeleeuwen. Als zoekcriterium in ARCHIS is steeds de beginndatering gebruikt. Zij bevinden zich alle binnen het terrein van de ringwalburg, behalve een waarneming in relatie met de opgraving op het terrein van de voormalige Berghuiskazerne (zie boven) en een waarneming in relatie met een begeleiding op het Tympaanplein. Hier betreft het een scherf van Andenne aardewerk dat ook in de Late Middeleeuwen nog kan dateren. Hetzelfde geldt voor de datering van twee Pingsdorf scherven die bij een begeleiding door SCEZ/AWN in de Segeerstraat is uitgevoerd.

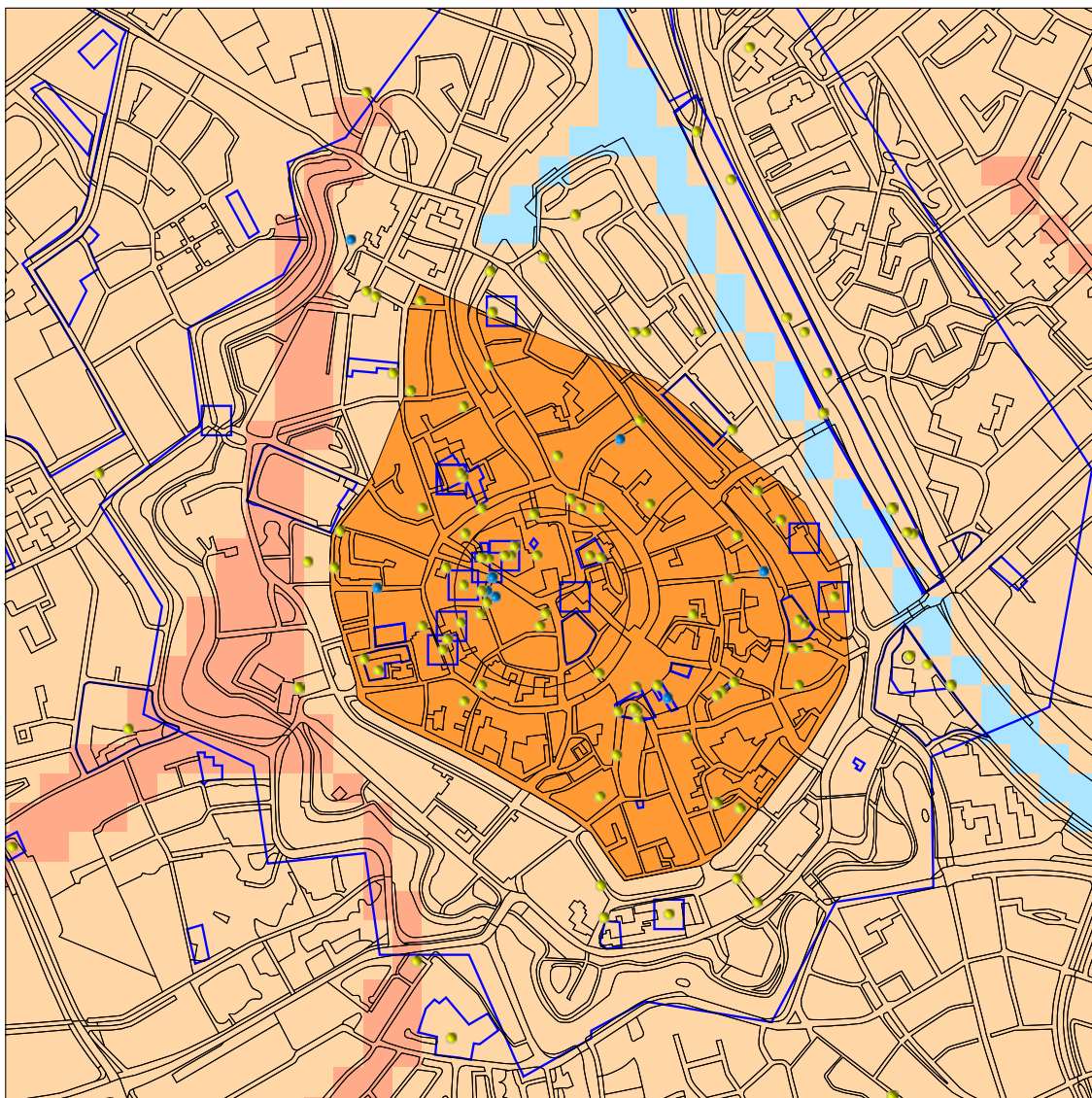
Fig. 16 De historische kern van Middelburg op een luchtfoto uit 2009. De locaties van de onderzochte huisvuilcontainers, zijn oranje weergegeven, de blauwe geven de niet bekeken containers weer.

Bron: FlexiWeb gemeente Middelburg, bewerking WAD

Middelburg, binnenstad

ARCHIS-gegevens

32852 / 392509

30992 / 390649

WAD

09-01-2009

Legenda

- WAARNEMINGEN
- VONDSTMELDINGEN
- TOP10 ((c)TDN)
- ONDERZOEKSMELDINGEN
- MONUMENTEN
 - archeologische betekenis
 - archeologische waarde
 - hoge archeologische waarde
 - zeer hoge archeologische waarde
 - zeer hoge arch waarde, beschermd
- IKAW
 - zeer lage trefkans
 - lage trefkans
 - middelhoe trefkans
 - hoge trefkans
 - lage trefkans (water)
 - middelhoe trefkans (water)
 - hoge trefkans (water)
 - water
 - niet gekarteerd

0 500 m

Archis2

Fig. 17 De kern van Middelburg met gegevens uit het Archeologisch Informatiesysteem voor Nederland.

Late Middeleeuwen A (1050 – 1250 na Chr.)

Uit de Late Middeleeuwen A stammen 16 waarnemingen. Binnen het terrein van de voormalige Karolingische burg hangen de waarnemingen uit deze periode samen met de onderzoeken die hier zijn uitgevoerd. Twaalf waarnemingen bevinden zich buiten de ringwalburg, voornamelijk op geringe afstand ervan. Zij bevinden zich alle binnen de middeleeuwse omwalling, behalve blijkbaar de waarneming aan de Kousteensedijk. Van een aantal is de datering van het gevondene ruim genomen en kan met recht betwijfeld worden of zij ook terugvoeren tot de periode 1050–1250 (als zoekcriterium in ARCHIS is steeds de begindatering gebruikt). Van de waarnemingen van resten die twijfelloos uit deze periode stammen zijn natuurlijk de resten van de Westmonsterkerk inclusief begravingen op de Markt en het Tympaanplein opvallend. Ook zijn de vroege resten aan Damplein 26 interessant, evenals de bevindingen op het terrein van de Berghuijskazerne. Op deze laatste locatie wordt de aanwezigheid in deze periode van een adelijk hof vermoed.

Aan de Dam 26 heeft een beperkte opgraving binnen een kelder vondsten uit deze periode opgeleverd, met name Pingsdorf- en Paffrath-aardewerk. Opvallend hier is dat in de literatuur vermeld wordt dat dit onderzoek bewoningsactiviteiten in de tweede helft van de 10e eeuw aangetoond heeft (Van Heeringen et al. 1995, p. 56).

Late Middeleeuwen B (1250–1500 na Chr.)

Uit deze periode stammen 56 waarnemingen in de binnenstad van Middelburg. Vrijwel alle waarnemingen bevinden zich binnen de middeleeuwse omwalling. Enkele bevinden zich net buiten deze omwalling. Een aantal van deze meldingen betreffen eigenlijk 16e-eeuwse vondsten en hadden dus eigenlijk in ARCHIS de datering Nieuwe Tijd A moeten krijgen. Onder deze waarnemingen vallen ook vondsten en bevindingen van de spraakmakende onderzoeken aan de Kousteensedijk, op de locatie van de voormalige Berghuijskazerne en op de Markt en het Tympaanplein. Verrweg de meeste waarnemingen hangen niet samen met een regulier onderzoek maar betreffen vondstmeldingen gedaan door particulieren in verschillende bouwputten. De waarnemingen betreffen veel metaalvondsten, maar ook aardewerkvondsten uit beerputten. Een ander belangrijk deel van de waarnemingen betreft funderingsresten die in verschillende bouwputten

zijn waargenomen. Opvallende waarnemingen in deze zijn die van resten van de middeleeuwse omwalling, zowel in het verleden op de Dwarskaai en mogelijk ook bij de Goese Korenmarkt, als in een recenter verleden tijdens de inspectie van de aanleg van de ondergrondse huisvuilcontainers aan de Zuidsingel en de Noordstraat.

Nieuwe Tijd A (1500 – 1650 na Chr.)

59 waarnemingen binnen de binnenstad van Middelburg betreffen archeologische resten uit deze periode. Het grootste aantal bevindt zich nog binnen de middeleeuwse omwalling. Nu zijn er wel vijf waarnemingen in de stationsbuurt en nog eens vijf net buiten de middeleeuwse omwalling. Een andere opvallend waarneming geldt resten van de VOC-werf op het Maisbaaiterrein. Het merendeel van de waarnemingen betreffen vondsten die door particulieren zijn gedaan uit bouwputten of bij andersoortige graafwerkzaamheden.

Nieuwe Tijd B (1650 – 1850 na Chr.)

Uit deze periode bestaan 19 waarnemingen binnen de grenzen van de binnenstad. Hiervan staan acht in verband met onderzoeken. De overige waarnemingen betreffen met name weer metaal- en aardewerkvondsten. Opvallend veel meldingen worden gemaakt van beerputvondsten.

Nieuwe Tijd C (1850 – 1950 na Chr.)

In totaal zijn er vijf waarnemingen uit deze periode binnen de grenzen van de binnenstad van Middelburg bekend. Zij hangen alle samen met hierboven vermelde onderzoeken. Daarnaast geldt een waarneming die vondst van resten van oeverbeschoeiing ter hoogte van de oude werven uit de 17e en 18e eeuw (Dokstraat).

Bovenstaande gegevens zijn vrijwel allemaal afkomstig uit ARCHIS 2. Daarnaast bestaat er bij het Zeeuws Archeologisch Archief nog een dossier met gegevens die nog niet opgenomen zijn in deze rapportage.

5. HUISVUILCONTAINERS

5.1 Inleiding

In totaal werden meer dan 70 huisvuilcontainers en glascontainers gegraven, verspreid over de binnenstad van Middelburg. De Walcherse Archeologische Dienst maakte op basis van te verwachten archeologische resten een ruime selectie. Op deze manier werden bij ruim de helft (circa 42) van de containers en bij twee glascontainers waarnemingen gedaan.

Door de vrijstelling van archeologisch onderzoek en de aard van de werken waren er om logistieke en veiligheidsredenen een aantal beperkingen waarmee rekening gehouden moest worden. Zo konden geen profielen worden schoongemaakt of vondsten worden verzameld. De uitgegraven grond werd meteen afgevoerd en de containers werden onmiddellijk na het uitgraven van de putten geplaatst. Langs de grachten werd gewerkt met damwanden die het documenteren van profielen ernstig bemoeilijkte. Ondanks de vaak ongunstige omstandigheden kon voor de meeste putten toch een goede globale indruk van de bodemstratigrafie verkregen worden.

Bovendien werden met de hulp van dhr. M. Bil toch nog een aantal vondsten uit de afgevoerde grond gevrijwaard.

Hieronder zullen de gedocumenteerde containers bondig besproken worden met een korte indicatie van de te verwachten historische waarden in de onmiddellijke omgeving, een globale stratigrafie en datering en één of meerdere profielopnames ter illustratie. In een besluit zal getracht worden een algemene indicatie op te stellen voor de verschillende historische niveaus in de binnenstad van Middelburg.

Van elke container wordt een centrumcoördinaat gegeven en een waarde ten opzicht van NAP. Deze hoogte is afgeleid van bekende hoogtes van riooldeksels in de onmiddellijke omgeving van de container en kunnen dus in beperkte mate afwijken van de daadwerkelijke hoogte.

Nr 2 Branderijmolengang

centrumcoördinaten: X= 32009,762 ; Y= 392197,982 ; Z= 2,60m +NAP

Historische situering

De huisvuilcontainer aan de Branderijmolengang bevindt zich op een van de bolwerken van de laat 16e-eeuwse stadsuitbreidingen van Middelburg. Deze zone bevond zich in de Middeleeuwen ver buiten de stadskern, ten noorden van het molenwater, zoals te zien op de kaart van van Deventer. Op de kaart van Goliath uit 1690 is deze zone gedetailleerd weergegeven. De container ligt net buiten de bebouwing in een beboste zone. In dit gebied werd in de 19e eeuw een gasfabriek ingeplant waardoor de bovenste meter van het bodemprofiel verstoord is. Bovendien werd de bodem zwaar vervuild. Voor de nieuwbouw die hier in de tweede helft van de 20e eeuw heeft plaatsgevonden werd de hele zone tot 300 cm onder maaiveld gesaneerd. Mogelijke archeologische resten zijn hierbij verdwenen.

Goliath - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

Beschrijving

Door de grootschalige sanering is enkel het noordprofiel van de uitgegraven container nog intact. Onder een dun pakket ophogingszand voor de bestrating werd tussen 50 en 170 cm onder maaiveld (-MV) een vrij humeus donkerbruin ijzerrijk zandig kleipakket aangetroffen met een beetje puin. Dit pakket is verstoord door de aanwezigheid van de gasfabriek. Hieronder bevond zich tot 300 cm -MV een donkergrijs kleipakket met een beetje bst puin, waarschijnlijk te koppelen aan het opwerpen van het bolwerk.

HISTORISCHE SITUERING & BESCHRIJVING

noordprofiel

diepte -MV	kleur & textuur	omschrijving
0-50	ge zand	opgebracht
50-170	dbr	fe, verstoord
170-300	dgr klei	beetje bst puin

oost-, west- en zuidprofiel

diepte -MV	kleur & textuur	omschrijving
0-300	ge zand	sanering

STRATIGRAFIE

gasfabriek aan het Molenwater - 1890-1900
[ZI-I-01719]

Nr 2 Branderiimolengang

noordprofiel

oostprofiel

westprofiel

Nr 6 Zuidsingel

centrumcoördinaten: X= 31768,609 ; Y= 391933,216 ; Z= 2,73m +NAP

Historische situering

Ter hoogte van de Zuidsingel wordt door Jacob van Deventer (ca. 1550) de Middeleeuwse stadsmuur gesitueerd. De singel vormde de gracht van toen. In de loop van de 17e eeuw werd de stad uitgebreid en vormde de voormalige stadsgracht een binnengracht die uitgaf op het molenwater. Deze situatie is mooi weergegeven op de kaart van Goliath. De stadsmuur werd grotendeels afgebroken, maar deed hier vermoedelijk nog dienst als onderdeel van de kademuur. Tot in 1830 bleef de Zuidsingel nog open. Veel andere delen van de voormalige gracht waren dan al gedempt. De container bevindt zich ter hoogte van de stadsmuur (van Deventer) en de latere kade (Goliath).

Goliath - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

Beschrijving

Tijdens de graafwerkzaamheden zijn in de noordelijke hoek van de ontgraving, op een diepte van 2 meter onder maaiveld, goed bewaarde resten van deze Middeleeuwse stadsmuur gevonden. De muur bestond uit rode moppen met witte kalkfundering. De onderkant werd op een diepte van 3 meter onder maaiveld nog niet bereikt. De top van de muur werd afgedekt door een recent puinrijk pakket met o.a. baksteenfragmenten. Dit pakket dateert grotendeels uit de 19e eeuw, toen het molenwater en de aanpalende binnengrachten gedempt werden.

HISTORISCHE SITUERING & BESCHRIJVING

oostprofiel

diepte -MV	kleur & textuur
0-70	ge Zs1
70-280	brgr
200-min.300	
280-300	blgr Ks1

omschrijving
recent opgebracht
veel puin (bst/plastic)
muur in ro moppen
(kade/ME stadsmuur)

vlak (NO hoek)

200-min.300 ro moppen

Middeleeuwse stadsmuur

STRATIGRAFIE

Nr 6 Zuidsingel

noordprofiel

oostprofiel

westprofiel

Nr 17 Zuidsingel

centrumcoördinaten: X= 32032,305 ; Y= 391900,161 ; Z= 2,99m +NAP

Historische situering

Ter hoogte van de Zuidsingel wordt door Jacob van Deventer (ca. 1550) de Middeleeuwse stadsmuur gesitueerd. Ten noordoosten van container nr. 17 bevond zich de stadsgracht en nog iets verder noordelijk, gescheiden door een weg het Middeleeuwse molenwater. Een tekening van A. de Haen geeft een goede indruk van de situatie toen. In de loop van de 17e eeuw werd de stad uitgebreid en vormde de voormalige stadsgracht een binnengracht die uitgaaf op het molenwater. Ter hoogte van container nr. 17 werd de gracht opgenomen in het uitgebreide molenwater. Deze situatie is mooi weergegeven op de kaart van Goliath. De stadsmuur werd grotendeels afgebroken, maar deed hier vermoedelijk nog dienst als onderdeel van de kademuur. Rond 1817 begon men met de demping van het noordelijke deel van het molenwater. Aan de zuidzijde bleef een smalle vaargeul in gebruik tot 1864 (van der Veur 2006, p. 64).

Goliath - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

Beschrijving

Tijdens de graafwerkzaamheden zijn langs het zuidprofiel op een diepte van 1,7 meter onder maaiveld goed bewaarde resten van deze Middeleeuwse stadsmuur gevonden. De muur bestond uit rode moppen met witte kalkfundering. De onderkant werd op een diepte van 3 meter onder maaiveld nog niet bereikt. Langs de muur werden enkele zware houten palen vastgesteld. De top van de muur werd afgedekt door een recent puinrijk pakket met o.a. baksteenfragmenten. Dit pakket dateert grotendeels uit de 19e eeuw, toen het molenwater en de aanpalende binnengrachten gedempt werden. Aan de noordzijde van de put werd tussen 280 en 300 cm onder MV de bodem van het voormalige molenwater vastgesteld.

Middeleeuwse omwalling bij Zuidsingel (vanaf molenwater) - A. de Haen 1550-1600 [ZI-II-0319]

Nr 17 Zuidsingel

noordprofiel

<i>diepte -MV</i>	<i>kleur & textuur</i>	<i>omschrijving</i>
0-50	dgrbr	bouwvoor
50-100	lbrgr + puin	kabels en leidingen
100-120	lbrgr + puin	puinpakket bst
120-280		puinpakket
280-300		bodem molenwater

vlak (zuidprofiel)

170-min300	robst muur (ME stadsmuur/kademuur molenwater
170- ...	houten balken ingeslagen langs muur (50 cm diameter)

zuidprofiel (stadsmuur)

noordprofiel (opvullingen molenwater)

vlak (stadsmuur, houtresten, opvulpakketten)

Nr 7 Herengracht

centrumcoördinaten: X= 31461,496 ; Y= 391530,178 ; Z= 2,28m +NAP

Historische situering

Huisvuilcontainer nr. 7 bevindt zich in de tweede uitbreidingsfase van Middelburg. Ook in de Middeleeuwen moet deze zone al bebouwd zijn geweest. Van Deventer geeft aan dat de container zich net buiten de stadspoort moet hebben bevonden op een kruispunt van straten met bebouwing. Bij de stadsuitbreiding wordt de stadsgracht tot binnengracht omgevormd. Op de kaart van Goliath is de container gelegen op een kade zonder bebouwing in de nabije omgeving.

Jacob van Deventer - ca. 1550

Goliath - ca. 1690

Beschrijving

Onder een 50 cm dik verstoord pakket met kabels en leidingen bevond zich aan de noordzijde van de put een gemetseld riool. De bovenzijde en het ronde gewelf met gele ijsselsteentjes, de onderzijde in rode bakstenen. De vloer bestond uit rode baksteen en was gefundeerd op houten balken. In de vulling van de riool werd een 19e-eeuwse waterkruik gevonden. Vermoedelijk vormde de riool een verbinding tussen de huizen langs de Heregracht en de binnengracht.

HISTORISCHE SITUERING & BESCHRIJVING

profiel

diepte -MV	kleur & textuur	omschrijving
0-50	ge zand	kabels en leidingen
50-150	dgrbr Zs2	puin + mortelresten
50-170	dgrbr Kz2	
170-225	dgr Ks1	beetje puin/mortel
		beetje humeus
225-300	dbr Ks1	vrij humeus

vlak

60-150	ro bst riool met gewelf in ge bst 19e eeuw + waterkruik; vloer ro bst
100-130	ge bst muur
150-180	houten balkfundering van riool

Herengracht met houten balken van houtzagerij Albers aan het Armeniaans Schuitvlot - 1929 [ZI-P-01926]

STRATIGRAFIE

Nr 7 Herengracht

noordprofiel

vlak - noord

oostprofiel

westprofiel

Nr 10 Penninghoeksingel

centrumcoördinaten: X= 31582,442 ; Y= 391726,501 ; Z= 2,24m +NAP

Historische situering

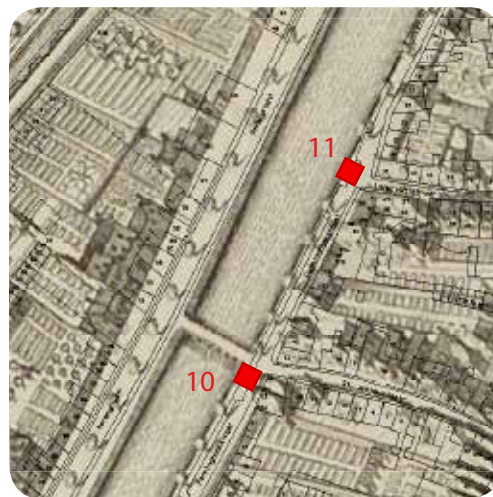
De eerste vermelding van de naam Penninghoek ('Penninc(k) houck/-hoec') dateert al uit 1359. In 1403, 1480, 1551 en 1576 wordt ze nogmaals genoemd. De naam is afkomstig van de 'penninc' een koperen munt (1/16e van een stuiver) die in die tijd gangbaar was. Uit de bronnen blijkt dat in deze straat voornamelijk 'schaemele luyden' wonen die de 100e penning belasting niet hoefden te betalen. Hier bevond zich in 1646 volgens het wijkregister ook het Groot Armenhof. De oorsprong van dit hof kan mogelijk gezocht worden in Heilig Geest-huis, vermeld in 1490 op diezelfde locatie. In 1550 loopt de Middeleeuwse stadsmuur op de kaart van Jacob van Deventer ter hoogte van de Penninghoeksingel.

De singel vormde de gracht van toen. Ook container nr. 10 bevindt zich op zo'n kade. Op de kaart van Goliath is ter hoogte van de container nog een klein bruggetje, het

St Jorisbruggetje, weergegeven. Deze brug vormde van de 17e tot midden 20e eeuw een tijdelijke verbinding met de Herengracht.

Jacob van Deventer - ca. 1550

Goliath - ca. 1654

Beschrijving

Langs de Penninghoeksingel moest gewerkt worden met damwanden voor het ontgraven van de containers. Hierdoor was het documenteren van profielen nagenoeg onmogelijk. Ter hoogte van container nr. 10 werden een aantal houten palen aangetroffen. De bovenste meter is verstoord door kabels en leidingen.

HISTORISCHE SITUERING & BESCHRIJVING

vlak

0-50

grbr klei

verrommeld;
kabels en leidingen
houten palen

profielen

door het plaatsen van damwanden was documentatie van profielen niet mogelijk

STRATIGRAFIE

Herengracht met st jorisbruggetje 1931 [ZI-P-01932]

vlak; de zichtbaarheid door de damwanden was zeer beperkt

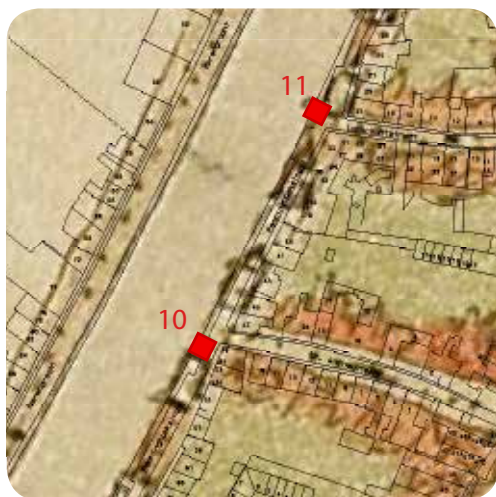
houten palen, mogelijk van kade

Nr 11 Penninghoeksingel

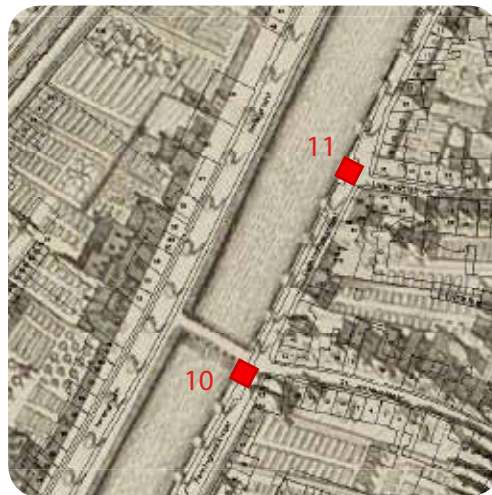
centrumcoördinaten: X= 31619,594 ; Y= 391800,429 ; Z= 2,24m +NAP

Historische situering

In 1550 loopt de Middeleeuwse stadsmuur op de kaart van Jacob van Deventer ter hoogte van de Penninghoeksingel. De singel vormde de gracht van toen. Na de stadsuitbreiding werd de stadsgracht opgenomen als binnengracht. De Middeleeuwse stadsmuur werd gesloopt en langs de grachten kwamen kades te liggen. De container bevindt zich ter hoogte van de stadsmuur op de kaart van van Deventer en op de kade langs het binnenwater op de kaart van Goliath.

Jacob van Deventer - ca. 1550

Goliath - ca. 1654

Beschrijving

Langs de Penninghoeksingel moest gewerkt worden met damwanden voor het ontgraven van de containers. Hierdoor was het documenteren van profielen nagenoeg onmogelijk. Bij container nr. 11 kon enkel de bovenste 210 cm worden gedocumenteerd. Hier zijn op een diepte van 170 cm - MV vierkante houten palen en een zware bakstenen funderingspoer aangetroffen. Mogelijk restanten van de oude stadsmuur of de kade.

HISTORISCHE SITUERING & BESCHRIJVING

noordprofiel

diepte -MV	kleur & textuur	omschrijving
0-60	dbr zand (BV)	
60-120	dbr zand	met puinresten (bst,...)
120-170		puinpakket met muurresten van mgl. kademuur (vrij losse ge bst)
170-210	dbrzw pakket	humeus, veel puinresten (WOII?)(vulling gracht)
60-170	ge bst	smaller muurtje (los) op brede ro bst muur (kademuur)
170-210	ro bst	massieve pijler met ervoor 2 houten vierkante balken (verticaal) = vermoed. deel Middeleeuwse stadsmuur
210-...		niet zichtbaar door water

vlak

170-min.210	ro bst	poer (stadsomwalling/kade?)
170-min.210		vierkante houten palen

Nr 11 Penninghoeksingel

noordprofiel

funderingsblok

damwanden maakten documentatie van
diepere niveaus vrijwel onmogelijk

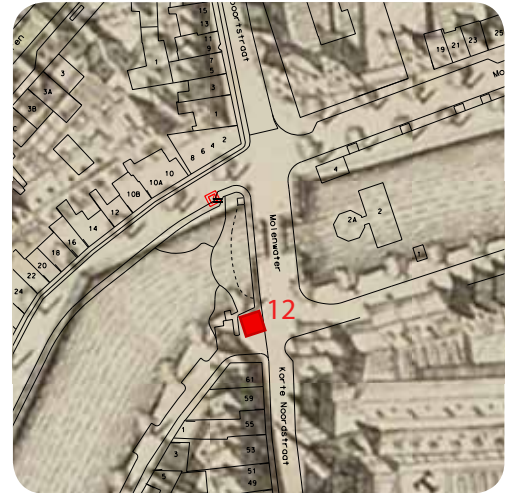
westprofiel

Nr 12 Penninghoeksingel

centrumcoördinaten: X= 31684,119 ; Y= 391906,197 ; Z= 2,44 m +NAP

Historische situering

In 1550 loopt de Middeleeuwse stadsmuur op de kaart van Jacob van Deventer ter hoogte van de Penninghoeksingel. De singel vormde de gracht van toen. Container nr. 12 ligt aan de stadszijde, net op de Middeleeuwse omwalling. Hier moet zich de voormalige Noordpoort bevonden hebben, zoals weergegeven door van Deventer. Op de kaart van Goliath zijn de stadsmuren weggehaald en ook de Noordpoort is verdwenen. De container bevindt zich dan op de kade aan de hoek van de brug.

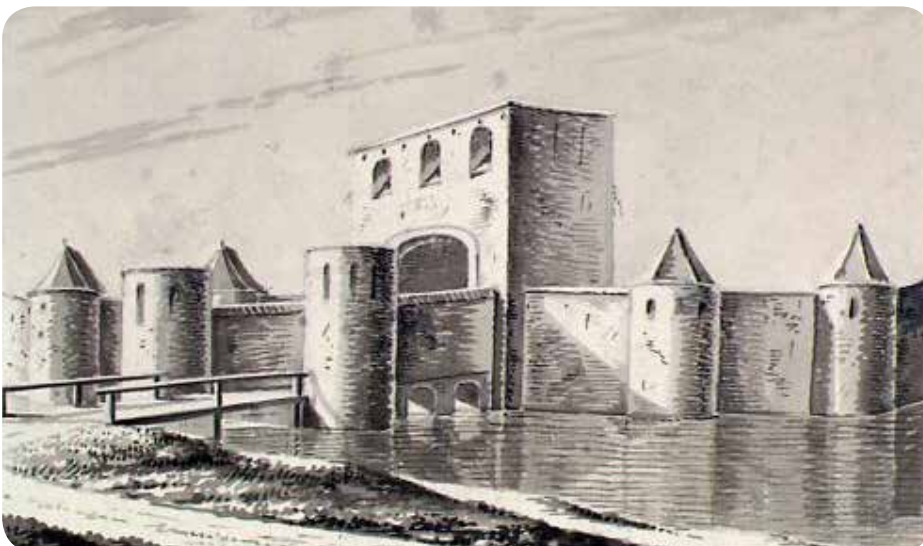
Goliath - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

Beschrijving

Langs de Penninghoeksingel moest gewerkt worden met damwanden voor het ontgraven van de containers. Hierdoor was het documenteren van profielen nagenoeg onmogelijk. Ter hoogte van container nr. 12 werden resten van de stadsmuur (later waarschijnlijk deel van de kadewerken) teruggevonden op een diepte van 180 cm onder maaiveld. Deze loopt ZW/NO door de put, wat overeenstemt met de historische kaarten. Een smalle muur in rode baksteen loopt op dezelfde diepte parallel aan de stadsmuur. Wat de precieze functie hiervan is, is onduidelijk. Specifieke resten van de Noordpoort werden niet teruggevonden. Op de stadsmuur werd later een 19e-eeuwse rioolput gezet. De bovenste meter is verstoord door kabels en leidingen. Daaronder bevindt zich een pakket van een kleine meter puin uit 18e-19e eeuw.

impressie van de Middeleeuwse Noordpoort rond 1595 [ZI-II-0325]

Nr 12 Penninghoeksingel

zuidprofiel

<i>diepte -MV</i>	<i>kleur & textuur</i>	<i>omschrijving</i>
0-100		puin en zand
100-125		XXX
125-150		roestige puinlaag
150-300	dgr klei	
180-min.300		muur ro bst (23x11x6; hard); witte kalkmortel (hard); stadsmuur; ZW/NO orientatie; loopt onder rioolput door
180-min.300		smalle muur ro bst; parallel aan stadsmuur

noordprofiel

0-180	puinpakket
150-180	bst put rioolput 19e eeuw

noordprofiel
resten van 19e-eeuws riool (r) en muurtje

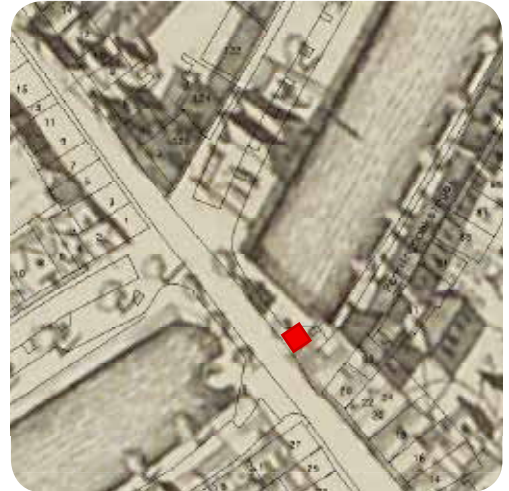
westprofiel
resten van stadsmuur

Nr 30 Penninghoeksingel

centrumcoördinaten: X= 31461,523 ; Y= 391530,118 ; Z= 2,28 +NAP

Historische situering

In 1550 loopt de Middeleeuwse stadsmuur op de kaart van Jacob van Deventer ter hoogte van de Penninghoeksingel. De singel vormde de gracht van toen. Ter hoogte van huisvuilcontainer nr. 30 was er in de Middeleeuwen al één van de toegangen tot de stad aanwezig. Via een brug, waarvan een opvolger nog steeds aanwezig is, en de Seispoort kwam men de stad binnen. De container is aan de stadszijde geplaatst, grenzend aan de locatie van de voormalige Seispoort. Met de uitbreiding van de stad verdwenen de wallen en de poort, zoals te zien is op de kaart van Goliath. Op de locatie van de container bleef de brug bestaan en werden er kades aangelegd.

Goliath - ca. 1690

Beschrijving

De bovenste 60cm is verstoord door kabels en leidingen. Ter hoogte van de container bevindt zich een boom, waarvan de wortels de bodem in beperkte mate verstoord hebben tot een diepte van ca. 160cm.

Jacob van Deventer - ca. 1550

Tussen 60 en 100cm onder maaiveld werd een puinpakket aangetroffen (puinresten WOII?). De noordzijde is begrensd door de bestaande kademuur. Op 160cm diepte werd een intact deel van de Middeleeuwse stadsmuur aangetroffen dat dwars door de put liep. Het muurwerk was zeer goed bewaard en zeker 1 m breed. Ook werden enkele zware houten balken aangetroffen, waarvan jammer genoeg niet goed kon worden vastgesteld of ze daadwerkelijk onderdeel van de muur vormden of van latere datum zijn. Mogelijk kan de aanwezigheid van de voormalige Seispoort deze zware funderingen verklaren. Bovenop de stadsmuur werd in de 19e eeuw een ZW-NO lopend bakstenen riool aangelegd, afgedekt met natuurstenen platen. De mogelijkheid bestaat dat de (hoger vermelde) houten balken onderdeel uitmaakten van de fundering van dit riool.

profiel

diepte -MV	kleur & textuur	omschrijving
0-60	ge + br zand	kabels & leidingen; opgebracht ge zand; br humeus bij boom
60-100		puinpakket (WOII?)
100-160	dgrbr	humeus; veel wortels en bst puin
60-150		19e-eeuws riool, gefundeerd op houten balken? (150cm -MV) en afgedekt met natuurstenen platen
160-?	dgr klei	puin; gestuit op stadsmuur
160-300	ro bst	moppen (28x14,5x6,5); ME stadsmuur (cf van Deventer); Seispoort

Nr 30 Penninghoeksingel

noordprofiel (huidige kademuur)

zuidprofiel (riool en stadsmuur)

oostprofiel (puinpakket)

westprofiel (riool en stadsmuur)

vlak (stadsmuur)

vlak (detail riool)

Nr 14 Achter 't Hofplein

centrumcoördinaten: X= 31804,517; Y= 391824,195; Z= 2,35m +NAP

Historische situering

De naam Hofplein verwijst naar het kerkhof om de rond 1834 afgebroken Noordmonsterkerk of Sint-Pieterskerk/Oude kerk. De kerk werd in de 12e eeuw gebouwd en staat aangegeven op de kaart van Jacob van Deventer uit 1550. De huisvuilcontainer nr 14 bevindt zich net ten oosten van het kerkhof, in een zone die al in de Middeleeuwen bebouwd was. Op de kaart van Goliath anderhalve eeuw later lijkt de container zich op de rand van een bebouwde zone en een binnen tuin te bevinden. De oude bebouwing is intussen grotendeels verdwenen en op de locatie is nu een parkeerplaats voorzien.

Goliath - ca. 1690

Beschrijving

Onder een kleine meter opgebracht zand werd een 70cm dik puinpakket, vermoedelijk gerelateerd aan WOII, aangetroffen. Daaronder bevond zich over het grootste gedeelte van de werkput een donkerbruin/grijs pakket met menselijk botmateriaal, veel baksteen en mortelpuin (waaronder een aantal verglaasde mopfragmenten) en houtskool. Dit pakket lijkt gerelateerd te zijn aan de Noordmonsterkerk en het daarbij horende kerkhof. Mogelijk gaat het om puin en resten afkomstig van de ruiming van het kerkhof en de afbraak van de kerk. Het oostelijk bodemprofiel is intact gebleven. Onder het puinpakket bevond zich een laag van grijsbruin zand, met daaronder een grijsgroen zandig pakket. Tussen 240 en 300 cm onder maaiveld werd een donkerbruin meer kleiig pakket vastgesteld.

Jacob van Deventer - ca. 1550

Noordmonsterkerk ca. 1720-1722, vanaf het huidige Hofplein (ZI-II-0589)

Nr 14 Achter 't Hofplein

oostprofiel

<i>diepte -MV</i>	<i>kleur & textuur</i>	<i>omschrijving</i>
0-90	ge zand	opgebracht
90-160	dbrgr + bst puin	
160-210	grbr zand	
210-240	grgroe zand	
240-300	dbr	

zuidprofiel

0-90	ge zand	opgebracht
90-160	dbrgr + bst puin	
140-180	dbr licht humeus	ro bst + botmateriaal; langgerekt spoor met veel bst resten en veel menselijke botresten; Noordmonsterkerk
160-300	dgr	veel bst puin (o.a. verglaasde gebroken kloostermoppen) + mortelpuin + HK-resten Noordmonsterkerk?; ingegraven in lagen langs oostprofiel

vlak

160-min300	dgr	veel bst puin (o.a. verglaasde gebroken kloostermoppen) + mortelpuin + HK; groot ingegraven spoor (Noordmonsterkerk?); enkel langs oostprofiel kleine strook nog oorspronkelijk bodemprofiel
------------	-----	--

Nr 14 Achter 't Hofplein

noordprofiel (Het puinrijke pakket loopt hier door. Het gele zand is in de westelijke helft versmeerd)

zuidprofiel (Het puinrijke pakket loopt hier door. Het gele zand is in de westelijke helft versmeerd)

oostprofiel (vrij intact bodemprofiel)

westprofiel (puinrijk pakket met o.a. menselijk bot)

Nr 15 Bree/Bagijnhof

centrumcoördinaten: X= 31858,436 ; Y= 391890,553 ; Z= 2,25m +NAP

Historische situering

Deze straat werd vroeger Bagynestraat of de 'Strate van het bagynhoff' genoemd. Al vrij snel veranderde deze in Breestraat of Bree. Deze straat kwam uit op de kerk van de begijnen, gelegen in het begijnhof. De bebouwing was hier erg bescheiden. In het begijnhof bevond zich ondermeer een pesthuis, afgebroken rond 1724. De begijnhofkerk werd afgebroken 1587. Op de kaart van Jacob van Deventer is de kerk nog weergegeven, waar Goliath de ruimte al door kleine woonhuizen is ingenomen. Een tekening uit het Zeeuws Archief schetst de situatie net voor de afbraak. Het kerkterrein is omsloten door muren en opgedeeld in een aantal zones met aanplantingen en kleine gebouwtjes. Container nr. 15 bevindt zich op de hoek van één van de 17e-eeuwse huizenblokken. Voor de afbraak van de kerk was de ruimte ter hoogte van de container mogelijk in gebruik als kerkhof/kerkpleintje.

Goliath - ca. 1690

Beschrijving

Onder een 80 cm dik pakket opgebracht zand en een verstoorde laag met kabels en leidingen bevindt zich een donkerbruingrijs zandig kleipakket met een beetje puinresten en op -180cm menselijk botmateriaal. Mogelijk is dit botmateriaal gerelateerd aan de voormalige begravingen rond de begijnhofkerk. Tussen ca 180 en 230 - MV werd een vrij homogeen donkergrijs pakket aangetroffen dat een duidelijk opliep

naar het zuidoosten. Mogelijk gaat het om een gracht of brede sloot die schuin werd aangesneden door de containerput. Deze mogelijke gracht lijkt een noordoost-zuidwest oriëntatie te hebben en dateert vermoedelijk uit de vroegste fase van de begijnhofkerk of gaat eraan vooraf. Bij de opgraving bij de Berghuiskazerne werden op een vergelijkbaar niveau, gedateerd omstreeks 1000-1250, soortgelijke greppelstructuren vastgesteld (Dijkstra2006, pp. 26-27) en bij de Oude Markt in Vlissingen lijkt het kerkterrein aanvankelijk omsloten te zijn geweest door een brede sloot (Gerrets, in. prep.). Gezien de beperkte waarnemingsmogelijkheden kan over de precieze aard en datering helaas geen uitsluitsel worden gegeven. Onder het niveau van de gracht, op een diepte van ca. 250cm onder maaiveld werden in de noordelijke helft van de put twee parallel lopende balken aangetroffen. Of het hier gaat om afvalhout of deel van een constructie kon niet worden vastgesteld.

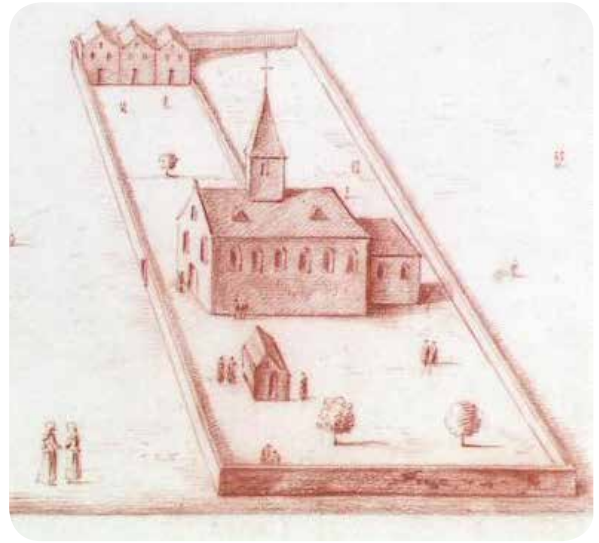

Jacob van Deventer - ca. 1550

Nr 15 Bree/Begijnhof

Huisjes begijnhof voor afbraak, ca. 1910-1920 (ZI-P-01765)

Begijnhofkerk ca. 1580-1587 (ZI-II-0657)

oostprofiel

diepte -MV

0-50

50-80

80-180

180-230

230-300

kleur & textuur

ge zand

brge Zs2

dbgrgr Kz2

dgr

grbr/groe Ks1 +Fe

omschrijving

opgebracht

puinresten; rec kabels en leidingen

beetje puinresten + menselijk bot (-180);

pakket loopt op naar zuiden (-150); lijkt op insteek gracht

loopt op naar zuidoosten (-180)

noordprofiel

0-50

50-80

80-220

230-300

ge zand

brge Zs2

dbgrgr Kz2

grbr/groe Ks1 +Fe

opgebracht

puinresten; rec kabels en leidingen

beetje puinresten + menselijk bot (-180); pakket loopt op

naar zuidoosten (-150)

loopt op naar zuidoosten (-180); op ca -250 twee parallelle houten balken

Nr 15 Bree/Baqinhof

noordprofiel

vlak op ca. 250 cm -MV; houten balken (oost boven)

oostprofiel

westprofiel

Nr 16 Sint Jorisstraat

centrumcoördinaten: X= 31945,247; Y= 391878,227 ; Z= 2,25m +NAP

Historische situering

De huidige Sint Jorisstraat werd pas na 1940 gesticht. In de bronnen is er tussen 1576 en 1940 ook al sprake van een Sint Jorisstraat, maar deze straat werd later hernoemd naar de huidige St. Antheunisstraat. Op de kaart van Van Deventer (1550) is te zien dat de locatie van de container wel binnen de Middeleeuwse stadswallen ligt, maar onbebouwd is. Deze situatie verandert snel en op de stadsplattegrond van Goliath loopt ter hoogte van de St Jorisstraat een smal kanaaltje dat in verbinding staat met het molenwater. Container nr. 16 ligt ter hoogte van de binnentuin van het voormalige pesthuis, aangeduid door Goliath met de letter Q. In 1724 worden de gebouwen van het pesthuis in gebruik genomen als glasblazerij, met name als productiecentrum voor de VOC en WIC. Deze fabriek breidt zich in de loop van de 18e eeuw verder uit maar moet rond 1760 de deuren sluiten.

Goliath - ca. 1690

Beschrijving

De bovenste meter van het bodemprofiel is hier verstoord en bestaat uit opgebracht zand bovenop een betonfundering. In de noordwestelijke hoek van de put werd een klein bakstenen putje geraakt, opgevuld met geel zand. Deze put hoort vermoedelijk bij de voormalige 19e-eeuwse bewoning. De rest van het bodemprofiel bestaat voornamelijk uit puinpakketten met veel baksteenmateriaal. Een eerste fase bevindt zich tussen 100-170 -MV en bestaat uit een donkerbruingrijs zandig kleipakket. Opvallend is een scherpe grens die op een diepte van ca. 150 cm van noord naar zuid door de put loopt. Dit komt min of meer overeen met de loop van het kanaaltje op de kaart van Goliath. Of het aangetroffen spoor ook daadwerkelijk de insteek van deze watergang is, bestaat echter geen zekerheid. Onder dit niveau werd een pakket met zeer veel baksteenpuin aangetroffen (afbraak pesthuis?). Tussen 200 en 300 cm -MV neemt het puin af. Op 270 cm diepte werd een intacte noord-zuid georiënteerde muur aangetroffen, opgetrokken uit rode moppen. Het baksteenformaat (28x14x7cm) en de diepte lijken te duiden op een oude datering. Op basis van het oude kaartmateriaal lijkt een datering vóór het einde van de 16e eeuw echter onwaarschijnlijk. Mogelijk kan de muur in verband worden gebracht met het voormalige pesthuis of het aanwezige kanaal ter hoogte van de St Jorisstraat.

Jacob van Deventer - ca. 1550

Nr 16 Sint Jorisstraat

westprofiel

diepte -MV

0-60

60-100

100-170

60-120

170-200

200-300

kleur & textuur

brgr Zs2

ge zand

dbrgr Kz2

bst

br

dgr

omschrijving

bouwvoor

betonfundering

bst puin

NW-hoek: keldertje (?); gevuld met ge zand

veel puin (ge/ro bst)

met puin

vlak

150-200

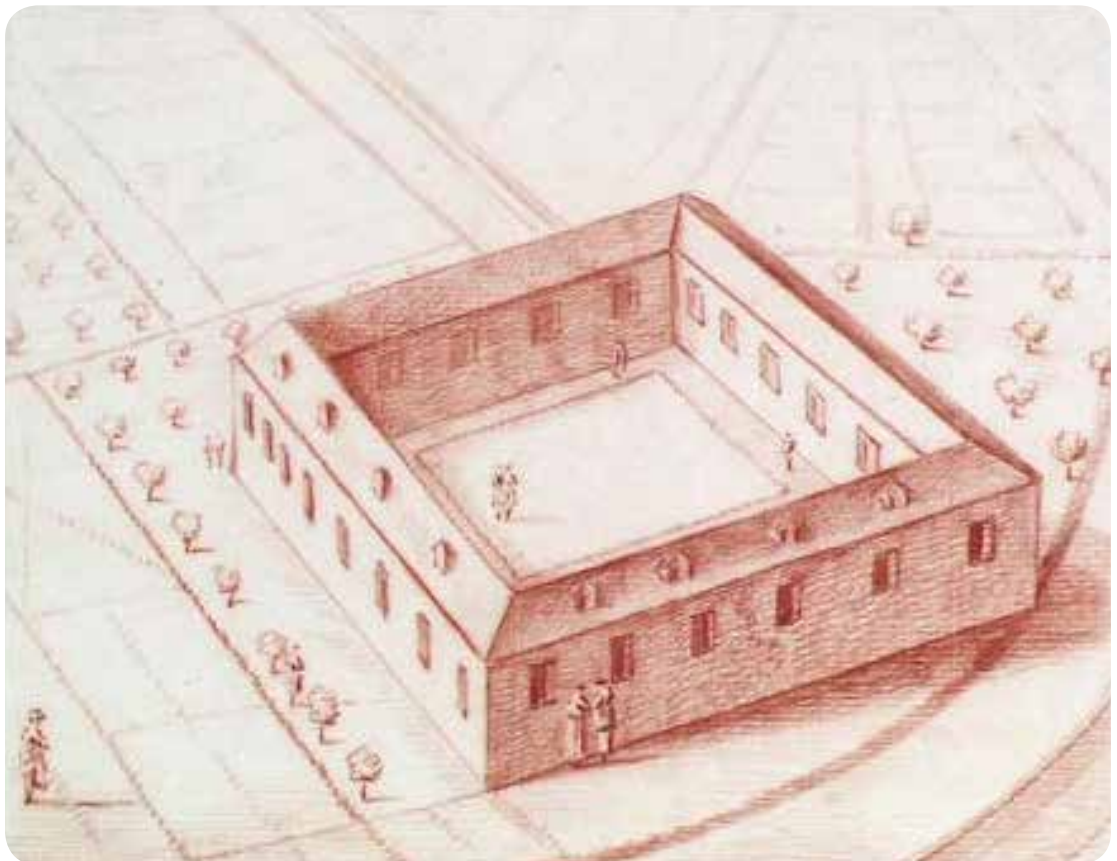
270-min300

dbrgr/dgr

ro bst

met bst puin; scherpe scheiding N-Z in midden put

moppen muur (28x14x7); ME muurwerk?

Het voormalige pesthuis 1700-1724 [ZI-II-0664]

Nr 16 Sint Jorisstraat

noord- en westprofiel

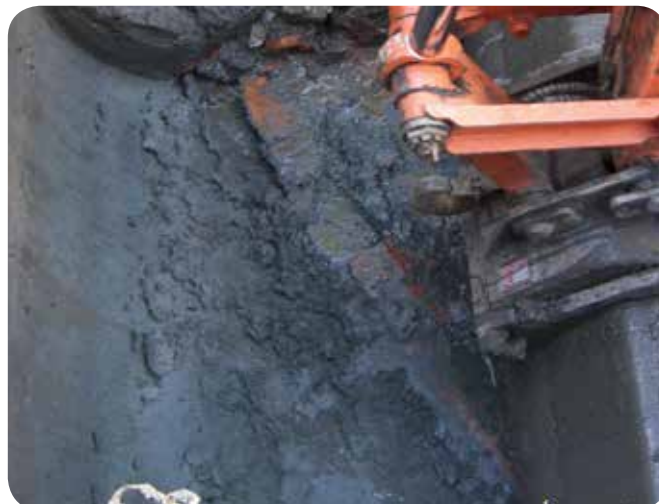
zuidprofiel

oostprofiel

westprofiel

Vlak op 270cm -MV - muurwerk moppen

Nr 18 Haringplaats

centrumcoördinaten: X= 31985,163 ; Y= 391780,886 ; Z= 1,40m +NAP

Historische situering

Denaam Haringplaats verwijst naar de haringproductie die in het laatste kwart van de 15e eeuw een belangrijk handelsproduct werd. In Middelburg werd er zelfs naast de reeds bestaande vismarkt een aparte markt, de Haringplaats, opgericht in het oostelijk deel van de stad, in de nabijheid van de haven. De haring werd voornamelijk verhandeld door Arnemuidse vissersvrouwen. Op de kaart van Jacob van Deventer is de markt vrij fors in omvang, wat het belang aantoont van de haringvisserij in de Middeleeuwen. Dit belang neemt in de loop der jaren steeds meer af en op de kaart van Goliath, anderhalve eeuw later, is van de marktruimte nog slechts één derde overgebleven. De omgeving van de Haringplaats heeft ernstig te lijden gehad onder de bombardementen van 1940. Centraal op het plein werd tijdens de oorlog ook een kleine schuilkelder aangelegd die de bodem lokaal verstoord zal hebben.

Jacob van Deventer - ca. 1550

Goliath - ca. 1690

Beschrijving

De bovenste halve meter bestaat uit opgebracht materiaal. Daaronder werd een puinpakket aangetroffen van een kleine halve meter. In dit pakket loopt van noord naar zuid een bakstenen riool met natuurstenen afdekplaat uit de Nieuwe Tijd. In deze hoek zat ook een put. In de noordoostelijke hoek werd in datzelfde pakket een rechthoekige bak uit houten planken gevonden. Wat de precieze functie hiervan is, is niet duidelijk. Mogelijk staat de bak in verband met de vishandel op deze markt. Onder dit puinpakket werd tussen 100 en 170 cm onder maaiveld een donkerbruin kleipakket met houtskoolresten aangetroffen. Daaronder waren in het noord-, zuid- en oostprofiel duidelijk oplopende niveaus waar te nemen. Mogelijk gaat het om een lineair spoor, een gracht of een opgevulde oude geul die in noordwest-zuidoostelijke richting loopt. De container doorsnijdt het spoor schuin. De vulling van de pakketten bestaat uit humeuze donkergrijs-

bruine klei met onderaan een donkerder humeus laagje (bodems spoor?). Het spoor is ingesneden in een lichtgrijs-bruin pakket kreekafzettingen. In de noordoostelijke hoek bevond zich nog een restant veen wat erop wijst dat we ons in de randzone van een smalle kreek bevinden, die eveneens in noordwest-zuidoostelijke richting loopt. Het aangetroffen spoor zou dus ook een restgeul kunnen zijn van deze oude kreek. Een harde datering is helaas niet voorhanden. Bij de opgraving aan de Berghuiskazerne werden op dit niveau soortgelijke 'banen' opgetekend. De functie bleek niet duidelijk maar een gegraven waterloop werd als mogelijke interpretatie gegeven (Dijkstra2006). De sporen werden gedateerd tussen 1000-1200/1250. Sporen op dit niveau zouden ook tot de periode van de ringwalburg kunnen behoren. De gracht van de brug bevindt zich een 70-tal meter zuidelijker. Een (louter hypothetische) mogelijkheid is dat deze geul/gracht in verbinding stond met de gracht en deze mee voedde.

De verwoestingen op de Haringplaats tijdens WOII (links de schuilkelder) [HTAM-A-1985]

Nr 18 - noordprofiel

0-50	ge zand	opgebracht
50-90		puinpakket
100-170	dbrgr Ks1	+ HK
50-140	<i>houten bak</i>	<i>dikke HT planken (ca. 6cm breed)</i>
170-200	<i>dgrbr</i>	<i>humeus; gracht/geul? (loopt op naar oosten tot -170)</i>
200-220	<i>dbrzw</i>	<i>humeus; bodem gracht/geul? (loopt op naar oosten tot -170)</i>
170-300	<i>lgrbr</i>	

Nr 18 - zuidprofiel

<i>diepte -MV</i>	<i>kleur & textuur</i>	<i>omschrijving</i>
0-50	ge zand	opgebracht
50-100	ro bst/ge bst	ro bst muur + ge bst muur (aan westzijde); riool
100-170	dbrgr Ks1	+ HK
170-280	<i>dgrbr</i>	<i>humeus; gracht/geul? (loopt op naar westen tot -200)</i>
280-300	<i>dbrzw</i>	<i>humeus; bodem gracht/geul?</i>
200-280	<i>gr</i>	<i>+ HK; 20 cm dikke laag; loopt op naar westen tot -220; uitspoeling gracht/geul?</i>
220-280	<i>lgrbr</i>	<i>loopt op naar westen</i>
280-300	<i>dbr</i>	humeus

Nr 18 - westprofiel

<i>diepte -MV</i>	<i>kleur & textuur</i>	<i>omschrijving</i>
0-50	ge zand	opgebracht
50-90		puinpakket
50-90		gemetseld riool; gewelfd met ge bst; afgedekt met NS dekplaat
50-90	ro bst	put
90-170	dbrgr Ks1	humeus
170-280	<i>gr</i>	humeus + schelpresten spoor (gracht/geul?)

Nr 18 - oostprofiel

0-50	ge zand	opgebracht
50-90		puinpakket
90-170	dbrgr Ks1	+ HK
170-280	<i>dgrbr</i>	<i>humeus; gracht/geul? (loopt op naar noorden tot -200)</i>
280-300	<i>dbrzw</i>	<i>humeus; bodem gracht/geul?</i>
220-300	<i>lgrbr</i>	<i>(loopt op naar noorden tot -220)</i>

Nr 18 Haringplaats

noordprofiel met bakstenen riool (linksboven)

zuidprofiel

oostprofiel met houten bak (linksboven)

westprofiel

vlak met veenrestant (richting oost)

Nr 20 Spanjaardstraat/Spuistraat

centrumcoördinaten: X= 32108,835 ; Y= 391813,248 ; Z= 1,34m +NAP

Historische situering

De Spanjaardstraat kende in het verleden een groot aantal schrijfwijzen en ontleende haar naam niet, zoals vaak wordt gedacht, aan de aanwezigheid van Spaanse kooplui, maar aan de perifere ligging in de stad of een huisnaam. De schrijfwijze 'Spaenstrate en Spayngen' kunnen mogelijk ook naar een spui verwijzen dat van hieruit naar het molenwater liep. Voor de hier aanwezige blekerijen was water noodzakelijk voor hun activiteiten. Het spui zorgde daarvoor. Op de kaart van Goliath is dit kanaaltje weergegeven. Het bevindt zich niet ter hoogte van de huidige Spuistraat, maar iets ten oosten daarvan. Restanten zijn vandaag nog steeds zichtbaar. Op de kaart van van Deventer (ca. 1550) lijkt het stratenpatroon sterk afwijkend. De Spuistraat bestaat al wel als straat en het lijkt alsof er ook al een spui naar het molenwater aanwezig is.

Ten noorden van de burg, net buiten de oude burggracht, bevond zich het begijnhof, het begardenconvent en vanaf 1316 de commanderij van de Duitse Orde. Het begijnhof besloeg een groot terrein, waarschijnlijk helemaal vanaf de Spanjaardstraat in het oosten tot bijna de Koningsstraat in het Westen en tot aan de voormalige stadsmuur in het noorden. Naast het klooster van de Bagijnen waren hier in 1365 ook een school, een steenoven en vele opslagplaatsen gevestigd. In 1460 werden de publieke vrouwen verplicht om hun activiteiten te beperken tot de Spanjaardstraat. In 1576 wordt hier ook een blekerij genoemd en bevond er zich een spui naar het molenwater. In 1587 werd de kerk afgebroken en werden een groot aantal straten in het begijnhof aangelegd om de vluchtelingen uit Antwerpen op te vangen. Het convent van de begarden (mannelijke pendant van de begijnen), voor het eerst genoemd in 1271, lag op de hoek van de Spanjaardstraat en de St-Pieterstraat. De commanderij van de Duitse orde bevond zich op de locatie van het huidige Hofplein. In de straat waren ook talrijke kooplieden en bewindsleden van de VOC gevestigd.

Goliath - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

Beschrijving

De bovenste 70cm bestaat uit opgebracht geel zand. Hieronder zat een 40cm dik verstoord pakket met kabels en leidingen. In de zuidwestelijke hoek werd vanaf 60 cm -MV een muur waargenomen, waartegen op 120 cm -MV een bakstenen vloer (25 x 12 x 4 cm) met een omlijsting in rode tegels (21 x 21 cm). Deze vloer lag op een donkerbruin-grijs, iets humeus kleipakket met puinresten. Ook aan de noordzijde werd tussen 120 en 170 cm -MV een rode bakstenen muur in het profiel vastgesteld. Op zijn plattegrond geeft Goliath op de locatie van de container een kleine knik weer in de bebouwing. Mogelijk zijn de hier aangetroffen funderingen hieraan te koppelen. Op 210 cm -MV werd een smal donkerbruin humeus laagje vastgesteld. Tussen 230 en minimum 300 cm -MV bestaat de bodem in de noordoostelijke hoek van de put uit een gemoerneerd pakket.

Nr 20 Spaniaardstraat/Spuistraat

profielen

<i>diepte -MV</i>	<i>kleur & textuur</i>	<i>omschrijving</i>
0-70 60-min.120	ge zand ro bst	opgebracht; kabels & leidingen muur
70-110 120	grbr	puin; kabels & leidingen vloer uit ro tegels (21 x 21cm) en baksteen (25 x 12 x 4 cm)
110-170	dbr	humeus; puinresten
170-210	dbrgr klei	iets humeus
210-220	dbr klei	humeus
220-300	blgr klei	veenbrokken; moertering

westprofiel

noordprofiel

zuidprofiel

oostprofiel

Nr 21 & 22 Klein Vlaanderen

Nr. 21: centrumcoördinaten: $X=31579,640$; $Y=391921,662$; $Z=0,03m$ -NAP

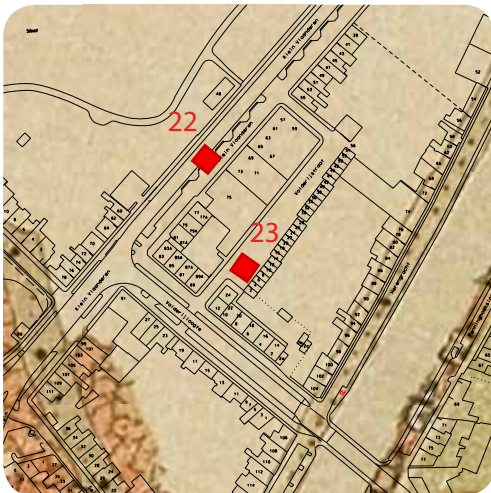
Nr. 22: centrumcoördinaten: $X=31442,543$; $Y=391768,809$; $Z=0,08m$ -NAP

Historische situering

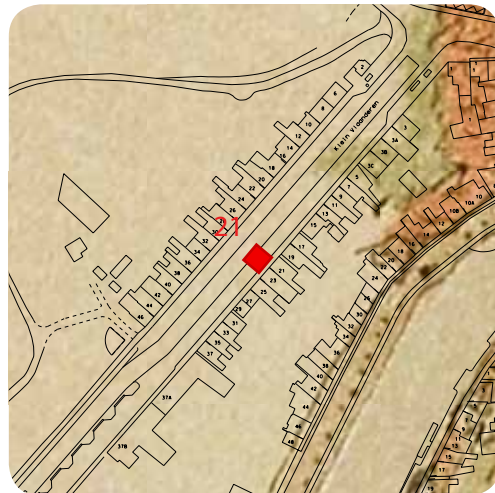
Klein Vlaanderen als straat is pas vrij laat ontstaan. De kaart van Jacob van Deventer laat zien dat er hier in de Middeleeuwen enkel weiland en akkerland was. Het gebied rond Klein Vlaanderen werd pas tijdens de stadsuitbreidingen in de 17e eeuw bij de stad getrokken. Ook toen lag het in een randzone van de stad met voornamelijk tuinen en kleinschalige ambachten. De straat zelf was een kanaaltje, zoals mooi weergegeven op de kaart van Goliath.

Beschrijving

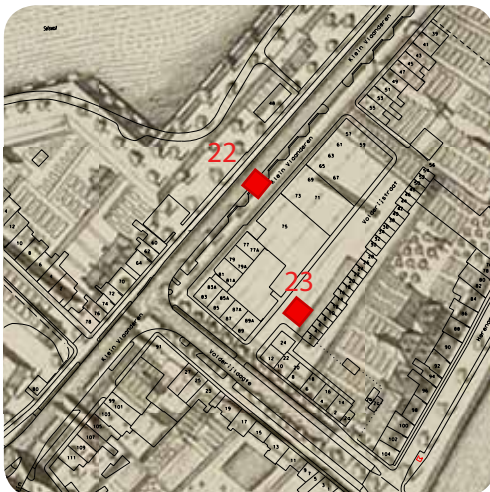
Het graven van de containers op Klein Vlaanderen was zeer moeilijk door wateroverlast. Het hele gebied bevindt zich in een erg lage en natte zone. Bovendien heeft het voormalige kanaaltje dit natte effect nog versterkt. Het doen van waarnemingen was helaas niet mogelijk.

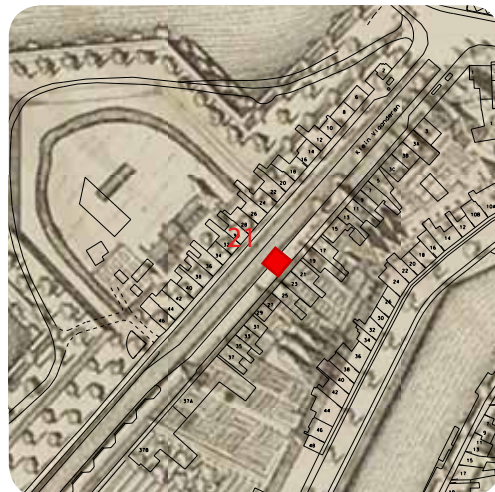
Jacob van Deventer - ca. 1550 (Nr 22)

Jacob van Deventer - ca. 1550 (Nr 21)

Goliath - ca. 1690 (Nr 22)

Goliath - ca. 1690 (Nr 21)

Nr 23 Volderijlaagte

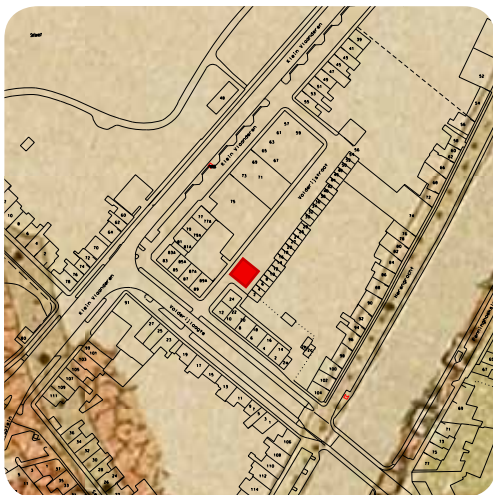
centrumcoördinaten: X= 31458,319; Y= 391719,584; Z= 0,27m +NAP

Historische situering

Net als Klein Vlaanderen werd ook dit gebied pas vanaf de 17e eeuw bij de stad getrokken, zoals zichtbaar op de kaart van van Deventer. De naam volderijlaagte lijkt te verwijzen naar de volders, ambachtslieden die instonden voor het 'vullen' (*laten vervilten*) van de wol. Hierbij werden de weefsels ondergedompeld in een mengsel van heet water, urine en vollersklei. Het was een vuile en onwelriekende bezigheid die zich bij voorkeur in de randzones van de stad afspeelde. Op de kaart van Goliath vinden we ter hoogte van de Volderijlaagte een open ruimte met enkele grote rechthoekige bassins terug. Naar alle waarschijnlijkheid waren dit de bakken waarin de weefsels 'gevuld' werden. Op de plattegrond staat nog geen molen weergegeven, wat er lijkt op te wijzen dat de volders in die tijd hun werk nog met de hand deden en niet met paarden- of waterkracht.

Goliath - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

Beschrijving

De naam Volderijlaagte geeft al aan dat ook deze zone een laaggelegen zone in Middelburg is. Ook hier was wateroverlast een erg belemmerende factor. Er moest dan ook deels gewerkt worden met een metalen stempel om instorting van de profielen tegen te gaan. Waarnemingen werden hierdoor nagenoeg onmogelijk. Rond 250 cm onder maaiveld moet zich een houten gootje hebben bevonden dat mogelijk onderdeel vormde van de voldersactiviteiten. Tijdens de ontgraving werden ondermeer slibaardewerk, 17e-eeuws kleipijpmateriaal en rode tegelfragmenten aangetroffen.

vlak

diepte -MV	omschrijving
250	houten gootje (?); slibAW; kleipijp 17e eeuw; ro tegeltje (15 x 15cm, geen glazuur)

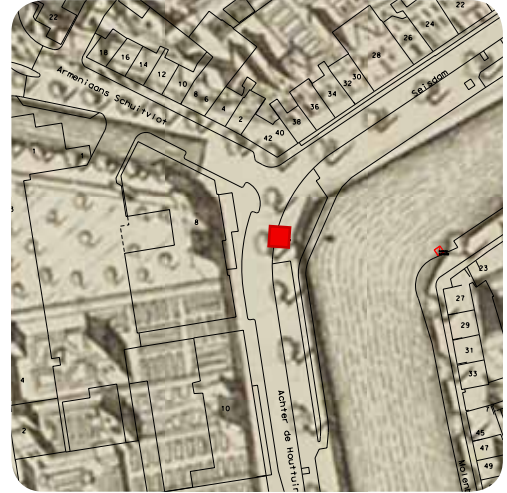
wateroverlast bemoeilijkt de werken

Nr 26 Achter de Houttuinen

centrumcoördinaten: X= 31332,069 ; Y= 391465,297 ; Z= 1,94m +NAP

Historische situering

De locatie van container nr 26 bevindt zich net buiten de Middeleeuwse stadsversterking en gracht. Op de kaart van Van Deventer is hier een weg weergegeven en iets meer naar het noordwesten een klein gebouwtje. Het Armeniaans Schuitvlot was in een oorsprong een kanaaltje, een schuitvlot. Dit is nog mooi te zien op de plattegrond van Goliath uit het einde van de 17e eeuw. Goliath's kaart kijkt licht af van de huidige topografie, maar er kan vanuit worden gegaan dat het schuitvlot onder de huidige straat gelopen heeft. Via een ondergronds systeem zal het kanaaltje in verband hebben gestaan met de binnengracht. Hier werd in 1873 de stoomhoutzagerij van G. Albers & Cie opgericht. Deze fabriek nam de hele hoek tussen de Looierssingel, het Armeniaans Schuitvlot en Achter de Houttuinen.

Goliath - ca. 1690

Beschrijving

De container bevindt zich in een klein plantsoen. De bovenste 50cm waren sterk doorworteld. Aan de straatzijde was een pakket geel zand opgebracht. Tussen 50 en 120 cm onder maaiveld werd een puinrijk pakket aangetroffen met veel baksteenfragmenten. Een opvallende compacte laag oranje baksteenpuin aan de oostelijke zijde zou mogelijk in verband gebracht kunnen worden met een ouder straatniveau. Hieronder werd een dik pakket donkergrijze-grijze klei aangetroffen waarin een groot aantal ronde en vierkante houten balken werden aangetroffen. Het gaat om bewerkt hout (aangepunt, bekapt en lokaal voorzien van pen- en gatverbindingen) dat voor zover na te gaan tijdens de graafwerkzaamheden niet tot een constructie in situ behoort. Het hout is dus waarschijnlijk afkomstig uit een afgebroken structuur elders en hier gedumpt of in depot gelegd voor hergebruik. Mogelijk is er een verband met de hier gevestigde houtzagerij van Albers & Cie. Gezien de vrij diepe ligging en de mogelijke aanwezigheid van een ondergrondse verbinding tussen schuitvlot en binnengracht zou het hout ook daarmee in verband kunnen staan. Op basis van het onderzoek is dat echter niet met zekerheid vast te stellen.

Jacob van Deventer - ca. 1550

profiel

diepte -MV	kleur & textuur	omschrijving
0-50	dgrbr zand	humeus, sterk doorworteld (aan oostzijde: ge opgebracht zand voor straat)
50-120	grbr	puinresten (bst)
60-80	or	in oostprofiel: laag met oranje bst (verharding oude straat?)
120-280	dgr-gr klei	Fe vlekken, losse houten balken (geen constructie); constructiehout (aangepunt; pen- en gatverbinding)
280-300	lgrbr	kreekrug

Nr 26 Achter de Houttuinen

noordprofiel

zuidprofiel

oostprofiel

westprofiel

houten palen in het profiel

constructiehout

Nr 28 Molenberg

centrumcoördinaten: X= 31386,513 ; Y= 391358,566 ; Z= 2,68m +NAP

Historische situering

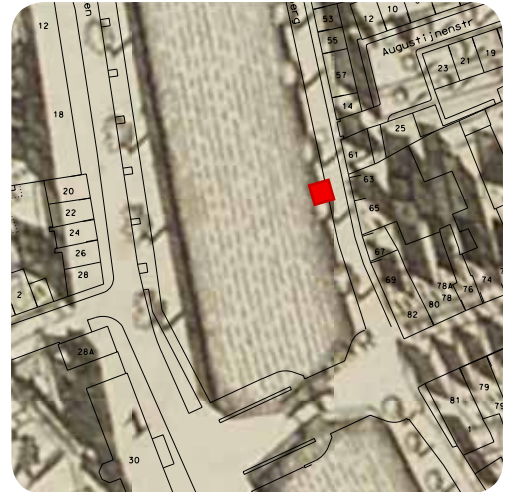
In 1550 loopt de Middeleeuwse stadsmuur op de kaart van Jacob van Deventer ter hoogte van de Molenberg. Het huidige binnenwater vormde de buitengracht van toen. De brug was in de 16e eeuw ook al aanwezig. Van Deventer's weergave wijkt echter iets af van het huidige stratenpatroon. Op de kaart van Goliath is de stadsmuur gesloopt en vervangen door een kade. De brug en de omringende straten vallen nu wel onder het huidige stratenpatroon.

Beschrijving

De containers langs de Molenberg werden nagenoeg tegen het water aangezet. Het was onmogelijk hier zonder bijkomende maatregelen tegen het water te werken. Er werd

gekozen voor het slaan van damwanden. Dit beperkte de zichtbaarheid sterk. Bovendien kon dit wateroverlast niet verhinderen en van een diepte van circa 2,0 m -MV konden geen waarnemingen meer worden gedaan.

Onder een 50-70 cm dikke bouwvoor werd muurwerk aangetroffen in rode baksteen met kalkmortel. De muur is van slechte kwaliteit en staat haaks op de binnengracht. Het is onduidelijk tot welke fase of structuur deze muur behoort heeft. De muur is echter diep gefundeerd en de omringende lagen lopen er tegenop. Zowel van Deventer, Goliath als de latere kaarten geven geen bebouwing in deze zone weer. Mogelijk gaat het toch om een soort lokale versteviging van de kade.

Goliath - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

zicht op de Molenberg rond 1890-1900 [HTAM-P-0653]

Nr 28 Molenberg

oostprofiel

<i>diepte -MV</i>	<i>kleur & textuur</i>	<i>omschrijving</i>
0-25	ge zand	straat
25-70		bouwvoor
25-125	bst muur	besmeerd met kalkmortel
25- min.150	ro bst	muur (vrij los) + witte kalkmortel; wordt breder onderaan
70- 170	dgr	+ wit puinige mortellaag (loopt op tegen muur)

zuidprofiel

0-50	dgrbr	bouwvoor
50-125	gr	beetje puin
50-80		muur
125-150	dbrgr	beetje puin; iets humeuzer; loopt op tegen muur
150-165	gr	beetje puin; loopt op tegen muur
165-175	dbrgr	beetje puin; loopt op tegen muur

oostprofiel

zuidprofiel

voor het ontgraven waren damwanden noodzakelijk. Deze konden wateroverlast echter niet verhinderen

Nr 29 Molenberg

centrumcoördinaten: X= 31372,731 ; Y= 391461,674 ; Z= 2,82m +NAP

Historische situering

In 1550 loopt de Middeleeuwse stadsmuur op de kaart van Jacob van Deventer ter hoogte van de Molenberg. Het huidige binnenwater vormde de buitengracht van toen. Van Deventer geeft een rechthoekig gebouw aan ter hoogte op de knik van de gracht. Het gebouw doet denken aan een poort met een evenbeeld aan de andere zijde. De kaart toont echter geen brug op deze locatie. Waarschijnlijk gaat het dus om een forse torenversterking in de wal. Op de kaart van Goliath is dit gebouw en de stadsmuur gesloopt en vervangen door een kade met bomen.

Jacob van Deventer - ca. 1550

Goliath - ca. 1690

Beschrijving

Ook hier werd gewerkt met damwanden en belemmerde wateroverlast de documentatie. De bovenste 35 cm van het profiel bestaat uit opgebracht geel zand. Daaronder werden puinrijke pakketten aangetroffen die oplopen naar de straat toe (verhogingen van de kade of afvalpakketten erlangs?). Net als bij container nr 28 werd ook hier een vergelijkbare muur haaks op de gracht gevonden. Een relatie met de kadeconstructie is het meest aannemelijk. Resten van de stadsmuur of het grote gebouw werden niet aangetroffen, maar kunnen zich nog op een dieper niveau bevinden. Bij het slaan van de damwanden werd immers melding gemaakt van flinke weerstand door onderliggend puin.

Nr 29 Molenberg

westprofiel

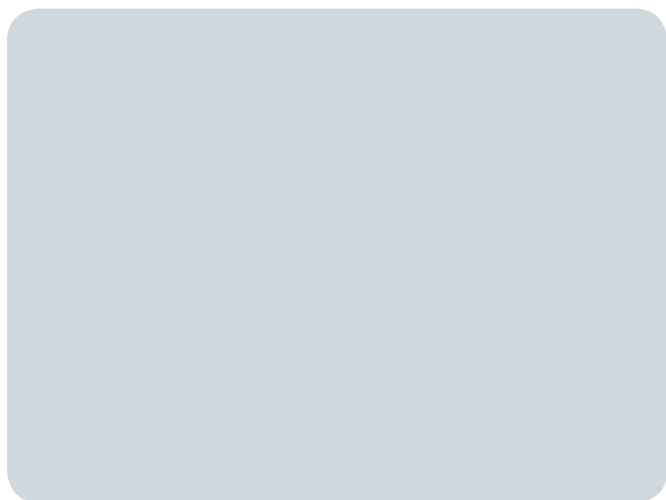
<i>diepte -MV</i>	<i>kleur & textuur</i>	<i>omschrijving</i>
0-35	ge zand	straat
35- min.200	grbr klei	
35-110	dgrbr + puin	loopt af naar westen (-120)
110-120	bst laag	loopt af naar westen (-130)
120-155	gr;	veel mortel
155-min.200	dbrzw	humeus

oostprofiel

0-35	ge zand	straat
35-170	dbrgr	veel bst puin en mortel
170-min.200	dbr	humeuze klei

zuidprofiel

0-35	ge zand	straat
35-min.100	dgrbr Kz2	beetje puin
50-min.100	ro bst	muur (gebroken moppen); vrij stevige kalkmortel (naar onder toe losser)

noordprofiel niet gedocumenteerd (damwand)

zuidwestprofiel

oostprofiel

westprofiel

Nr 31 Bodenplaats

centrumcoördinaten: X= 31576,319; Y= 391559,574; Z= 2,55m +NAP

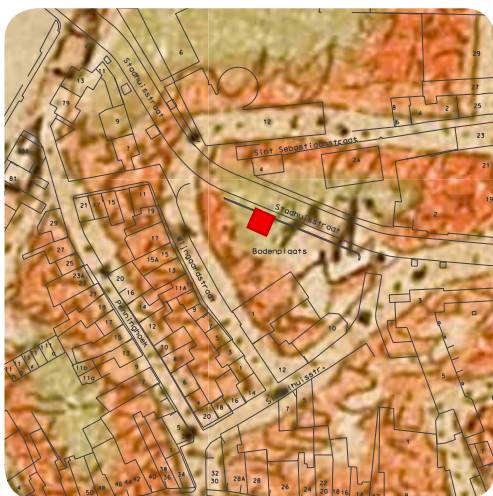
Historische situering

De zone rond de Bodenplaats wordt zeker al in de 14e eeuw genoemd. In het midden van de 15e eeuw wordt hier een Cellebroederklooster aangelegd dat tot het einde van de 16e eeuw in gebruik is gebleven. Van Deventer en Goliath geven het klooster duidelijk aan op hun kaarten. De kapel van het klooster, de huidige Engelse kerk, werd daarna tijdelijk omgevormd tot tapijtweverij van Jan de Maeght om vervolgens als kerk voor de Engelse Gemeente dienst te doen. De rest van de kloostergebouwen deden achtereenvolgens dienst als Simpelhuis, 'soephuis' en woning.

Tijdens de heraanleg van de stad in de Tweede Wereldoorlog werd het stratenpatroon van Middelburg lokaal grondig hertekend. De nieuw aangelegde Stadhuisstraat sneed het voormalige kloosterterrein nagenoeg doormidden. Het grootste deel van de dan nog resterende kloostergebouwen wordt gesloopt en de vrijgekomen ruimte werd omgevormd tot de huidige Bodenplaats.

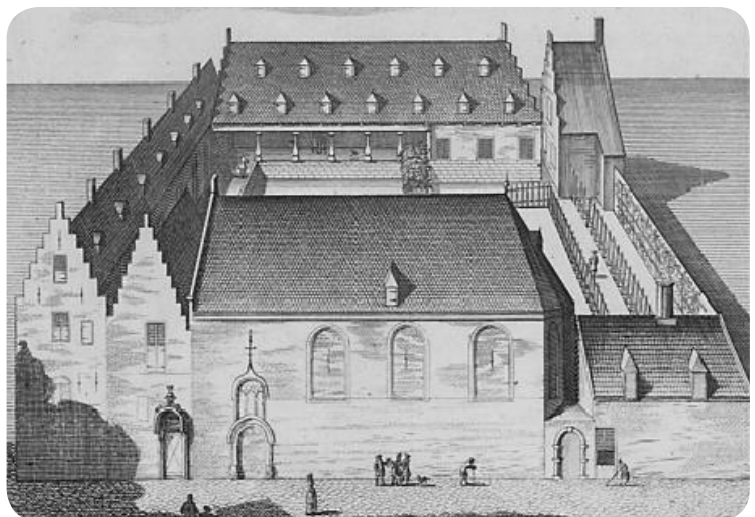
Goliath - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

Beschrijving

Onder een 50cm dik pakket opgebracht zand voor de bestrating werd meteen al gestoten op twee grote gemetselde beerbakken en een houten tonput. Daarnaast werden ook enkele muren gedocumenteerd die behoren tot de bebouwing langs de Wijngaardstraat en de St. Sebastiaansstraat. In 1 van de beerkelders werd ondermeer een scherf in Raeren steengoed aangetroffen, wat te dateren is in de periode 1400-1600. De beerput zou dus goed aan het klooster gekoppeld kunnen worden. Een deel van de putten werd weggehaald. Door de graafomstandigheden was het helaas niet mogelijk de uitgegraven inhoud nader te bekijken. De bewoningsniveau hielden op rond 280 cm -MV. Daaronder werd een blauwgrijs kleipakket met veenbrokken aangetroffen. Mogelijk gaat het om Middeleeuwse moertering.

Het Cellebroedersklooster, afgebeeld ten tijde van Engelse kerk en Simpelhuis; Kroniek van Smallegange, ca. 1696 [ZI-II-0637]

Nr 31 Bodenplaats

vlak

<i>diepte -MV</i>	<i>omschrijving</i>
50-120	O-W muur in rode moppen (zelfde orientatie als St Sebastiaanstr.);
50-300	N-Z muur in rode moppen (zelfde orientatie als Wijngaardstr.)
50-min.320	naast N-Z muur tonput (min. 2 tonnen) met beervulling (veel roodbakkend aw, o.a. pispot...)
50-250	gemetselde bak (moppen); compact gevuld; gewelfd; muur ca 30 cm breed (2 kopse moppen); al weggehaald voor waarneming
50-250	latere (?) bak, gemetseld met herbruikte stenen van diverse kleuren; typische gelaagde beervulling; 1 Raerenscherf

oostprofiel

<i>diepte -MV</i>	<i>kleur & textuur</i>	<i>omschrijving</i>
0-50	zand	
50-250		gemetselde bak (moppen); compact gevuld; gewelfd; muur ca 30 cm breed (2 kopse moppen); al weggehaald voor waarneming beerbak
250-280	dgr klei	
280-300	blgr ks1	met veenbrokken; moernering?

noordprofiel

50-250		latere (?) bak, gemetseld met herbruikte stenen van diverse kleuren; typische gelaagde beervulling; 1 Raerenscherf
250-280	dgr klei	
280-300	veen	intact?

zuidprofiel

0-50	zand	
50-120	dgr	+ puin
120-250	dgr	+ 'ouder' puin
250-280	dgr	kleiig
280-300	gr klei	met veenbrokken

Nr 31 Bodenplaats

noordprofiel

zuidprofiel

oostprofiel

noordwestprofiel (tonput)

noordoosthoek - beerkelders

GLAS Bodenplaats

centrumcoördinaten: X= 31606 ; Y= 391545 ; Z= 2,55m +NAP

Historische situering

De zone rond de Bodenplaats wordt zeker al in de 14e eeuw genoemd. In het midden van de 15e eeuw wordt hier een Cellebroederklooster aangelegd dat tot het einde van de 16e eeuw in gebruik is gebleven. Van Deventer en Goliat geven het klooster duidelijk aan op hun kaarten. De kapel van het klooster, de huidige Engelse kerk, werd daarna tijdelijk omgevormd tot tapijtweverij van Jan de Maeght om vervolgens als kerk voor de Engelse Gemeente dienst te doen. De rest van de kloostergebouwen deden achtereenvolgens dienst als Simpelhuis, 'soephuis' en woning.

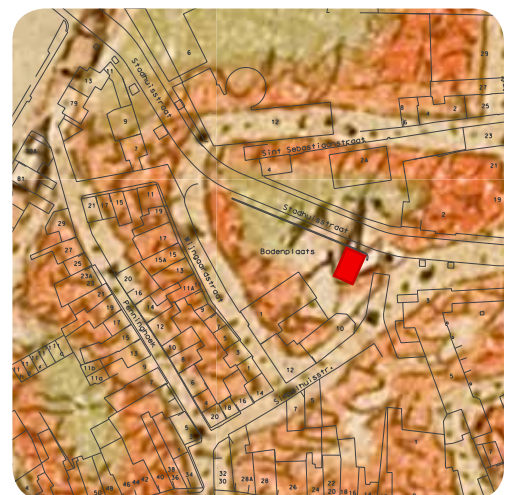
Tijdens de heraanleg van de stad in de Tweede Wereldoorlog werd het stratenpatroon van Middelburg lokaal grondig hertekend. De nieuw aangelegde Stadhuisstraat sneed het voormalige kloosterterrein nagenoeg doormidden. Het grootste deel van de dan nog resterende kloostergebouwen wordt gesloopt en de vrijgekomen ruimte werd omgevormd tot de huidige Bodenplaats.

Beschrijving

Ondereen 50cm dik pakket opgebracht zand voor de bestrating werd in de zuidwestelijke hoek van de containerkuil een grote gemetselde beerbak aangetroffen. De oosthoek van deze bak werd door het graven van de kuil geraakt. Hierbij werd naast puin ook een hoeveelheid vondstmateriaal aangetroffen, waarvan een selectie werd verzameld en bestudeerd. Het materiaal is globaal te dateren in de 17e eeuw. De beerput kan dus aan de periode na het klooster gekoppeld worden. Door de graafomstandigheden was het helaas niet mogelijk de uitgegraven inhoud in detail te bekijken.

Goliat - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

GLAS Bodenplaats

noord- & westprofiel

<i>diepte -MV</i>	<i>kleur & textuur</i>	<i>omschrijving</i>
0-50 50-250	zand	gemetselde bak (moppen); compact gevuld; gewelfd; muur ca 30 cm breed (2 kopse moppen); deels weggehaald voor waarneming beerbak
250-280 280-300	dgr klei blgr ks1	met veenbrokken; moertering?

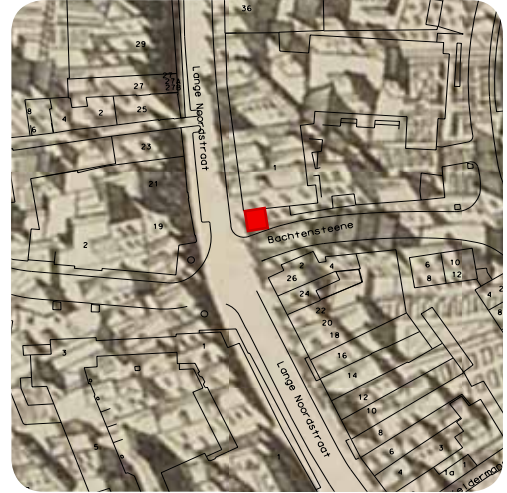
zuidwestprofiel - beerkelder

Nr 32 Bachtensteene

centrumcoördinaten: X= 316070,339; Y= 391566,125; Z= 3,95m +NAP

Historische situering

Het woord Bachtensteene gaat terug op het woord 'achter het steen'. Hiermee wordt het voormalige Gravensteen bedoeld dat in deze zone gelegen was. De eerste archiefbronnen te koppelen aan Bachtensteene, toen nog Burg of Burcht, dateren uit 1366-1367. Het gaat hier om de Stadsrekeningen van Kesteloo, bewaard in het Zeeuws Archief. In de archieven van de Godshuizen in Middelburg vinden we in een transportbrief uit 1423 de eerste vermelding van "een huis, staande Bachtensteene". In 1436 meldt ook Kesteloo de naam "bachten steene" in verband met een gedolven watergang en in een rekening van 1449 wordt gesproken over een straat "op den burcht darne[n] gaet bachtsteene". In deze zone zien we op de kaarten van van Deventer (1550) en Goliath (1690) dat de locatie van de container in het verleden al een kruispunt van straten is was. Goliath laat zien dat het gaat om stadswoningen met trapgevels. De verwoestende bombardementen tijdens de Tweede Wereldoorlog hebben grote gevolgen voor dit gebied. Tijdens de wederopbouw wordt gekozen voor een rigoureuze aanpassing van het stratenpatroon, waarbij ondermeer Bachtensteene in zijn huidige vorm ontstaat.

Goliath - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

Beschrijving

De bovenste 80 cm bestaan uit opgebracht geel zand waarin ook een aantal kabels en leidingen liggen. De zuidoostelijke hoek is tot ongeveer een meter diep verstoord door wortelwerking. Tussen 80 en 150 cm -MV werd een donkerbruin-grijs zandig kleipakket met puinfragmenten aangetroffen. In dit pakket was een muur (ca 40 cm breed) gefundeerd in rode baksteen. De fundering liep centraal van noord naar zuid door de put en was in slechte staat. Daarboven leek nog een restant van een bakstenen vloer te liggen. Deze was echter zeer fragmentarisch en in het recente verleden (Tweede Wereldoorlog?) ernstig verstoord. Naar alle waarschijnlijkheid is de straat na de oorlog iets rechter getrokken en was de hoek van de oorspronkelijke straat een stukje zuidelijker gelegen. Tussen 150 en 270 cm -MV was een grijsbruin kleipakket aanwezig, bovenop een pakket blauwgrijze klei (laagpakket van Wormer?).

profiel

diepte -MV	kleur & textuur	omschrijving
0-80	ge zand	opgebracht, kabels en leidingen, boomwortels
80 -150	dbrgr Kz2	puinfragmenten
120-160	ro bst	fragment bakstenen vloer? met funderingsmuur in rode baksteen en witte kalkmortel (N-Z orientatie)
150-270	brgr klei	beetje puin
270-300	blgr klei	wormer?

Nr 32 Bachtensteene

noordprofiel (restant vloer? en fundering)

zuidprofiel (verstoord door boomwortels)

oostprofiel

westprofiel

Nr 33 Bachtensteene

centrumcoördinaten: X= 31746,057 ; Y= 391555,211 ; Z= 4,75m +NAP

Historische situering

Container nr 33 en 34 bevinden zich in de oudste kern van de stad, de Karolingische ringwalburg uit de 9e eeuw. Het plangebied bevindt zich in de zuidwestelijke zone van de burg. Volgens de projectie van Van Heeringen op basis van verspreid onderzoek naar de burg (van Heeringen 1995) moet de container zich ongeveer op de rand van gracht en wal bevinden. In deze zone is op de kaart van Goliath (ca. 1654), naast stadswoningen met trapgevels en kleine tuintjes, ook het zgn. Gravensteen, de voormalige gevangenis van Middelburg, vermeld. De oudste fase van het Gravensteen, dat al vermeld wordt in archiefbronnen rond 1477, werd grotendeels afgebroken in 1527 en 1528 en beschikte volgens Kesteloo over onderaardse gewelven. Een nieuw Gravensteen verrees op dezelfde plek en had een vierkant grondplan. De laatste vermelding van het Gravensteen dateert van 1751 (stadsrekeningen van Kesteloo) en in 1829 wordt het gebouw afgebroken en vervangen door een pakhuis voor steenkool en een kantoorgebouw. Op de locatie bevond zich in de Middeleeuwen ook het klooster Bachtensteene of Zwarte Zusterklooster, waarvan nog een kapelletje zichtbaar is op de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1550). Door de bombardementen tijdens de Tweede Wereldoorlog wordt dit gebied nagenoeg volledig van de kaart geveegd. Tijdens de wederopbouw kiest men voor een aanpassing van het stratenpatroon die grote gevolgen heeft voor dit gebied.

Goliath - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

Beschrijving

De locatie van de container is nu stoep. De bovenste 20cm bestaat uit opgebracht geel zand met eronder een pakket van 80 cm met kabels en leidingen en baksteenpuin. Dit puin is naar alle waarschijnlijkheid afkomstig van de verwoestingen uit de Tweede Wereldoorlog. In een dik donkerbruingrijs puinrijk pakket werd op 150 cm onder maaiveld een muur in rode gebroken bakstenen en witte kalkmortel aangetroffen. De muur loopt in het zuidprofiel en maakt een hoek in het westprofiel. De muur lijkt te koppelen aan

de Nieuwe Tijd bewoning op de locatie (vgl Goliath). Het hele pakket beslaat de periode Middeleeuwen-Nieuwe Tijd. Op een diepte van circa 180/200 cm -MV bevond zich het niveau van de ringwalburg. Hier werd een bruingrijs humeus kleipakket aangetroffen met houtskool-, hout- en venige resten. In de klei lijken nog enkele humeuze stroken te zitten (plaggen?). Mogelijk zijn de venige banden plaggenbanen van de wal. Een andere mogelijkheid is dat het hier wel degelijk om bewoningsniveaus op het binnenterrein gaat. In dat geval zou de wal een eind verder naar het westen moeten liggen. Opmerkelijk is de vondst van een houten tonput in het onderste niveau, mogelijk dus onder de wal.

Karolingische ringwalburg (gracht: blauw; wal: groen)

vlak

diepte -MV
300

omschrijving
houten ton met donkerbruine humeuze vulling (onder VME wal?)

westprofiel

0-20	ge zand	opgebracht
20-100	dbgr	+ veel bst puin + mortel; REC kabels en leidingen
100-180	dbgr	+ puin + mortel
150-220	ro bst	<i>rode gebroken moppen muur met witte kalkmortel; maakt hoek met 2e muur in westprofiel</i>
150-240		<i>rode moppen muur</i>
180-260	dgrbr humeuze klei	+ beetje puinresten + houtresten en venige lagen (VME wal?)
260-300	dblgr humeuze klei	+ houtskool

noordprofiel

<i>diepte -MV</i>	<i>kleur & textuur</i>	<i>omschrijving</i>
0-20	ge zand	opgebracht
20-120	dbgr	+ veel bst puin + mortel; REC kabels en leidingen
120-200	dbgr	+ veel puin + mortel
150-240	ro bst	<i>rode gebroken moppen muur met witte kalkmortel; maakt hoek met 2e muur in westprofiel</i>
200-260	dgrbr humeuze klei	+ houtresten en venige lagen; VME wal?
260-300	dblgr Ks1	wormer?

zuidprofiel

0-20	ge zand	opgebracht
20-100	dbgr	+ veel bst puin + mortel; REC kabels en leidingen
100-180	dbgr	+ puin + mortel
150-220	ro bst	<i>rode gebroken moppen muur met witte kalkmortel; maakt hoek met 2e muur in westprofiel</i>
180-260	dgrbr humeuze klei	+ beetje puinresten + houtresten en venige lagen (VME wal?)
260-300	dblgr humeuze klei	+ houtskool

houten tonput onder de wal; hier op 300cm -MV (richting noord)

resten van de plaggenwal op het Abdijplein (Bron: Ufkes2006)

Nr 33 Bachtensteene

noordprofiel

zuidprofiel

oostprofiel

westprofiel

Nr 34 Bachtensteene

centrumcoördinaten: X= 31789,045 ; Y= 391571,033 ; Z= 6,00m +NAP

Historische situering

Ook deze locatie valt binnen de Karolingische ringwalburg. Volgens de projectie van Van Heeringen bevindt de container zich midden op het binnenterrein, ten westen van de centrale weg door de burg. Afgaande op de gegevens uit de opgravingen in ondermeer Oost-Souburg en Middelburg zelf, kunnen hier resten verwacht worden van verschillende vroeg-middeleeuwse bewoningsfasen met o.a. goed geconserveerde houten huizen met vlechtwerk, afvoersystemen, vloerniveaus, tussenwegen, waterkuilen en -putten, etc. In deze zone zien we op de kaart van Goliat (ca. 1654) een klein straatje met stadswoningen met trapgevels en kleine tuintjes. Deze situatie lijkt niet veel te verschillen van de bebouwing weergegeven door Jacob van Deventer, anderhalve eeuw eerder. Het is pas na de verwoestende bombardementen tijdens de Tweede Wereldoorlog dat deze bebouwing tijdelijk verdwijnt. De aanpassing van het stratenpatroon in de binnenstad van Middelburg heeft grote gevolgen voor de indeling van het gebied.

Goliat - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

Beschrijving

De container is geplaatst in een klein plantsoen. De bovenste 50 cm bestaat uit een humeus zandig pakket, met daaronder tot 130 cm onder maaiveld een puinrijk donkerbruin-grijs niveau, naar alle waarschijnlijkheid te koppelen aan de Tweede Wereldoorlog. Op 130 cm -MV werd nog een vierkante 19e-eeuwse put aangetroffen. Tussen 130 en 250 cm -MV bevond zich een donkergrijs-bruin/zwart pakket met bot en houtresten en een beetje puin. In de zuidwestelijke hoek werd een houten paaltje gedocumenteerd. In het oostprofiel werden tussen 100 en 220 cm -MV de resten van een bakstenen kelder waargenomen. Het niveau van de ringwalburg

lijkt zich op 250 cm -MV te bevinden. Het gaat om een zeer donker grijszwart humeus pakket met bot- en houtresten, waarschijnlijk afvalpakketten van de vroeg-middeleeuwse bewoning in de burg. Op 280 cm -MV leek er in het vlak een rij vage vierkante sporen zichtbaar te zijn. De sporen zijn echter erg vaag. Onder het grijs-zwarte pakket was een blauwgrijs kleipakket te zien dat naar het oosten lijkt op te duiken.

ringwalburg (blauw: gracht; groen: wal; rood: centrale weg)

vlak

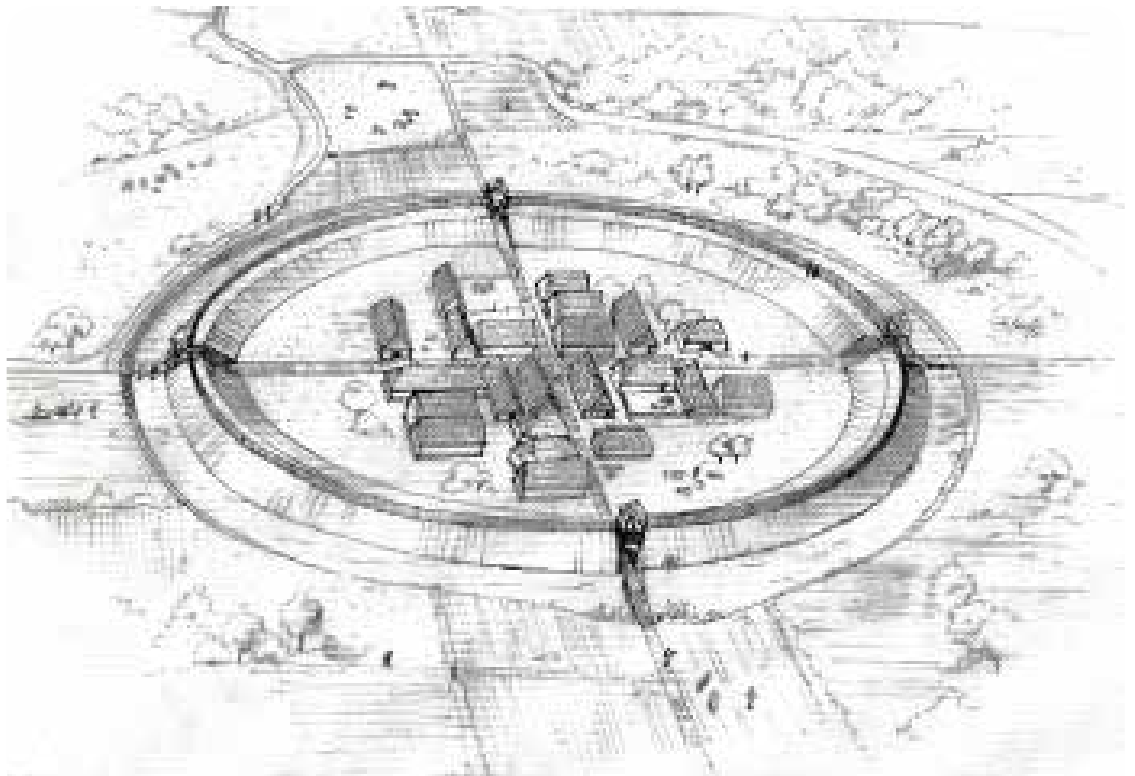
<i>diepte -MV</i>	<i>omschrijving</i>
100-130	vierkante put in ge bst; 19e eeuwse put
150	houten paaltje (ZW hoek); LME niveau?
250	houtresten (ZO hoek); top VME niveau?
280	vage rij vierkante kuilen met blgr vulling; paalkuilen in VME niveau?
305	dbrzw / blgr Ks1; spoor van ZO naar N

oostprofiel

<i>diepte -MV</i>	<i>kleur & textuur</i>	<i>omschrijving</i>
0-50	dgrbr	bouwvoor
50-110	dbrgr	+ puin
110-250	dgrbr-zw Kz2	iets humeus + beetje puin + bot; LME niveau?
100-220		bst kelder
250-300	dgrzw	humeus + botresten + houtresten mestpakket?; VME niveau
300-325	blgr klei	VME? Wormer?

westprofiel

0-25	dgrbr	bouwvoor
25-110	dbrgr	
110-130	puinconcentratie	veel halve bst; WOII puin ondergrens?
130-250	dgrbr-zw Kz2	iets humeus + beetje puin + bot + hout (-250) LME niveau?
250-300	dgrzw	humeus + botresten + houtresten mestpakket?; VME niveau

Reconstructie van de ringwalburg te Oost-Souburg (Bron: Polderman2003).
De burg van Middelburg zal een vergelijkbare opbouw gehad hebben.

Nr 34 Bachtensteene

noordprofiel

zuidprofiel

oostprofiel

westprofiel

muur- en puinresten op 70 cm -MV (richting west)

Nr 35 Groenmarkt/Nieuwe Burg

centrumcoördinaten: X= 31861,966 ; Y= 391536,479 ; Z= 5,91m +NAP

Historische situering

Net als container nr 34 bevindt ook deze aan de Groenmarkt zich op het binnenterrein van de voormalige ringwalburg, ten oosten van de centrale weg. Ook hier kunnen resten verwacht worden van verschillende vroeg-middeleeuwse bewoningsfasen met o.a. goed geconserveerde houten huizen met vlechtwerk, afvoersystemen, vloerniveaus, tussenwegen, waterkuilen en -putten, etc. Op de kaart van Van Deventer lijkt de locatie van de container zich nog op open terrein rond de abdij te bevinden. De gedetailleerde kaart van Goliath geeft aan dat deze zone eind 17e eeuw al is volgebouwd. Ter hoogte van de container zijn nu stadswoningen met trapgevels en kleine tuintjes weergegeven. Opmerkelijk is de grote afwijking die het historische stratenpatroon heeft ten opzichte van het huidige. Dit is hier, net als Bachtensteene, het gevolg van de grootschalige herstructurering na de verwoestingen van de Tweede Wereldoorlog. De Groenmarkt werd toen pas aangelegd, als verbinding tussen de Markt en de abdij.

Goliath - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

Beschrijving

De container werd op een klein pleintje geplaatst. De bovenste 50 cm bestaan uit opgebracht geel zand. Tot 100 cm onder maaiveld is de bodem verstoord door kabels en leidingen en puinresten (Tweede Wereldoorlog?). Hieronder werd tot 270 cm -MV een pakket donkergruijs-bruin zandige klei gevonden, met een beperkte hoeveelheid puinfragmenten. Naar alle waarschijnlijkheid is dit niveau te koppelen aan de Late Middeleeuwen en de open ruimte rond de abdij. De bebouwing, aangegeven op de kaart van Goliath, was mogelijk in de bovenste meter terug te vinden en verstoord

door de bombardementen, wederopbouw en latere graafwerkzaamheden. Tussen 270 en 280 cm -MV lijkt zich het vroeg-middeleeuwse niveau te bevinden in de vorm van een vergelijkbaar donkerbruin-zwart humeus pakket als in container nr 34 in Bachtensteene werd aangetroffen. In het pakket bevonden zich houtresten. Tussen 280 en 300 cm -MV bevindt zich een grijsgroen pakket (kreekaftzettingen, ophoging ringwalburg?) met venige, humeuze lagen. Centraal door de put liep op 280 cm -MV een noord-zuid georiënteerd spoor of opduikende laag van ophogingspakketten.

ringwalburg (blauw: gracht; groen: wal; rood: centrale weg)

Nr 35 Groenmarkt/Nieuwe Burg

zuidwestprofiel

0-40	ge zand	puinpakket
40-100		kabels en leidingen; WOII puinpakket?
100-270	dgrbr	
270-280	dbrzw	humeus; VME niveau ringwalburg?
280-300	grgroe	met venige humeuze lagen; VME niveau ringwalburg?

noordoostprofiel

<i>diepte -MV</i>	<i>kleur/textuur</i>	<i>omschrijving</i>
0-50	ge	veel puin; kabels en leidingen ; WOII puin?
50-70	ge zand	onderkant verstoring WOII?
50-120	dbrgr	puinspikkels; kabels en leidingen (noordzijde)
120-270	brgr	
270-280	dbrzw	humeus; houtresten; VME niveau ringwalburg?
280-300	grgroe	met venige humeuze lagen; VME niveau ringwalburg?
280-300	dbrzw	spoor/opduikende laag (scherpe insnijding), centraal door put van ZO naar NO (VME niveau ringwalburg?)

Vroeg-middeleeuwse huizen op het binnenterrein van de burg tijdens onderzoek op het Abdijplein (van Heeringen1996)

Nr 35 Groenmarkt/Nieuwe Burg

zuidoostprofiel

zuidwestprofiel

noordoostprofiel

vlak op ca. 280 cm -MV (niveau ringwalburg)

vlak op ca. 300 cm -MV (niveau ringwalburg)

Nr 37 Schuiffelstraat

centrumcoördinaten: X= 31520,050 ; Y= 391427,795 ; Z= 2,85m +NAP

Historische situering

De eerste vermelding van de Schuiffelstraat dateert uit 1403 en komt in de eeuwen daarna nog regelmatig voor. De precieze herkomst van de Schuiffelstraat kennen we niet. Dommissie houdt het op een voormalig schuiftvlot, Meertens op een zekere persoon Schuwe genaamd en Blok denkt aan een verband met schuiven, iets dat verschoven of dichtgeschoven kan worden. Stol kan geen van deze theorieën als aannemelijke verklaring naar voor schuiven (Stol1979). Op de oude kaarten lijkt het stratenpatroon niet erg af te wijken van de huidige situatie. Zowel op de kaart van van Deventer als deze van Goliath is te zien dat de container zich op de rand van een gesloten bouwblok bevindt. Op de kaarten lijkt er geen water of schuiftvlot aanwezig te zijn.

Goliath - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

Beschrijving

Onder een 50cm dik pakket opgebracht geel zand bovenop een betonnen plaat werd een grijsbruin puinrijk pakket aangetroffen. Hieronder bevonden zich meerdere opvullingspakketten. Van 100-150 cm -MV een grijsgroen kleiig pakket met in de noordoostelijke hoek op 100-120 cm -MV een muurfragment in rode baksteen. Tussen 150 en 165 cm -MV een donkergrijs-bruin puinrijk pakket met houtskoolresten. Tussen 165 en 275 cm -MV werd een donkerbruin-grijs humeus kleipakket met houtskool en een beetje puin aangetroffen. Onder deze donkere laag werd een geelgrijs zandniveau waargenomen. In de noordoostelijke hoek werd op 275 cm -MV een rechthoekig spoor opgetekend met houtskoolrijke donkergrijze kleivulling en een bruine venige band aan de randen. In de zuidoostelijke hoek leek er een rond spoor te zitten (put?).

profiel

diepte -MV	kleur & textuur	omschrijving
0-50	ge zand	opgebracht
50-60		beton
60-100	grbr	veel puin en mortel
100-150	grgroe klei	
100-120	ro bst	muur rode moppen
150-165	dgrbr	+ puin
165-275	dbgrbr klei	humeuze klei (venig) + beetje puin; HK
275-300	gegr zand	helft put + HK
275-300	dgrzw klei	NO hoek: rechthoekig spoor met humeuze donkergrijze klei; donkerbruin veenbandje aan rand
275-300		ZO hoek: rond spoor (put?)

Nr 37 Schuiffelstraat

noordprofiel

zuidoostprofiel

oostprofiel (links: rechthoekig spoor; rechts: rond spoor)

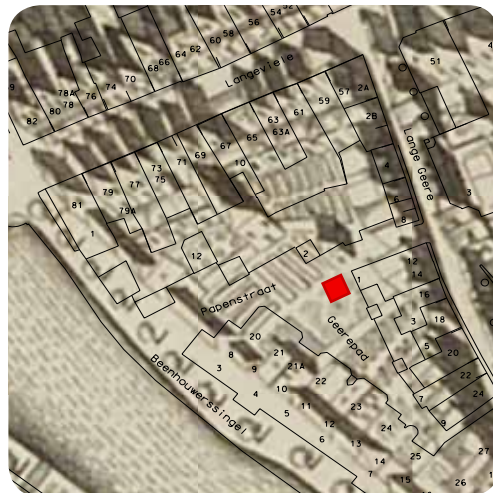
detail van rechthoekig spoor (richting noord)

Nr 38 Papenstraat

centrumcoördinaten: X= 31467,293 ; Y= 391295,764 ; Z= 2,09m +NAP

Historische situering

De bronnen vermelden het Papenstraatje voor het eerst in 1407. De perifere (onvoorname) ligging tussen twee agrarische markten in doet Stol afstappen van de theorie dat hier een 'paap', bekleder van een geestelijk ambt, heeft gewoond. Vermoedelijk is de naam afgeleid van een bewoner met de naam 'Pape', een populaire Zeeuwse naam in de 14e eeuw. De plattegronden van Van Deventer en Goliath geven een gelijkaardig beeld: een aaneengesloten huizenblok langs de huidige Langeviele, Lange Geere en Beenhouwerssingel met daartussen ruime tuinen. Ondanks de grote werkzaamheden in het Geere gebied in het recente verleden lijkt het huidige stratenpatroon weinig afwijkend van het oude. De tuinen zijn echter wel nagenoeg volgebouwd. De container bevindt zich in een zone die steeds tuin geweest is, net achter de huizen langs de huidige Lange Geere.

Goliath - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

Beschrijving

Onder het huidige plein bestaat het bodemprofiel uit 30cm opgebracht geel zand met daaronder, tussen 30 en 80 cm onder maaiveld, een donkerbruingrijs puinrijk pakket. De rest van het profiel bestaat uit een humeus donkerbruingrijs pakket met veel puin- en houtresten en wat aardewerkfragmenten. Grondwater zorgde voor overlast tijdens het graven. Op een diepte van 200 cm -MV werd een veenband of bruine humeuze band vastgesteld. Waarschijnlijk hebben we hier te maken met typische aangerijkte tuingronden die in verschillende niveaus opgehoogd zijn.

profiel

diepte -MV	kleur & textuur	omschrijving
0-30	ge zand	opgebracht
30-70	dbrgr	+ puinresten
70-80		puinlaag (bst, mortel)
80-300	dbrgr	+ veel puinresten + houtresten + AW; gracht of vijverpartij? (cf Goliat)
160		GWT
200		veenband

Nr 38 Papenstraat

noordprofiel (gedeeltelijk)

zuidprofiel

oostprofiel

westprofiel

Nr 39 Kalverstraat

centrumcoördinaten: X= 31569,288 ; Y= 391291,823 ; Z= 2,36m +NAP

Historische situering

De Kalverstraat ontstond pas in de jaren '80 van de vorige eeuw bij de aanleg van sociale woningbouw en winkels en is vernoemd naar de voormalige Kalvermarkt (of Nieuwe Beestenmarkt) die aan het zuidelijke begin van de straat lag.

Door de grootschalige werkzaamheden in het gebied zijn er van het oorspronkelijke stratenpatroon slechts fragmenten overgebleven. De Kalverstraat doorsnijdt een gebied dat op de plattegronden van Van Deventer en Goliath grotendeels opgetekend stond als tuin. Langs de huidige Korte Geere, Gortstraat en Beenhouwerssingel was er echter wel aaneengesloten bebouwing aanwezig. De container bevindt zich in of net aan de rand van de bebouwde zone langs de Korte Geere.

Goliath - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

Beschrijving

Onder een 30cm dik laagje opgebracht geel zand werden een puinpakket aangetroffen met daarin een rioolrestant in gele ijsselsteen met rode bakstenen vloer dat uitkwam in een rood bakstenen putje uit de 19e/begin 20e eeuw. Onder dit pakket werd een laag blauwgrijze klei met veel rode baksteenfragmenten gevonden. Hieronder bestond de bodem uit een donker bruingrijs wat humeuzer niveau.

profiel

diepte -MV

0-30

30-200

30-80

200-220

220-300

kleur & textuur

ge zand

dgrbr Kz2

blgr klei

dbgr

omschrijving

kabels en leidingen

+ puin

riool in ge bst met ro bst vloer + ro bst putje

+ puinresten (veel ro bst frag)

Nr 39 Kalverstraat

noordoostprofiel

noordwestprofiel

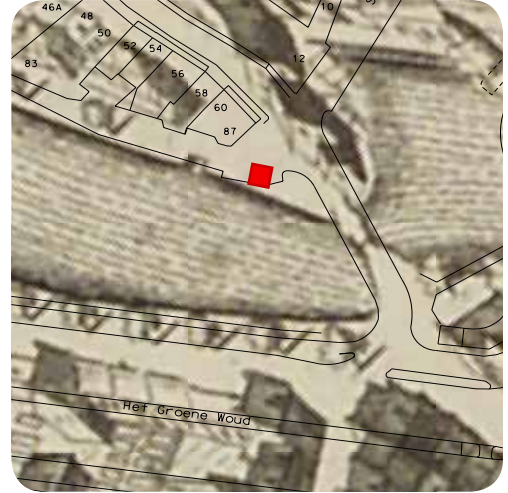
19e-eeuws riool op 30 cm -MV

Nr 40 Beenhouwerssingel

centrumcoördinaten: X= 31736,990 ; Y= 391073,198 ; Z= 2,14m +NAP

Historische situering

In 1550 loopt de Middeleeuwse stadsmuur op de kaart van Jacob van Deventer ter hoogte van de Beenhouwerssingel. De singel vormde de gracht van toen. Ter hoogte van de container was een toegangspoort tot de stad. De nabijheid van de Varkensmarkt en de voormalige Kalvermarkt verklaart de naamgeving. De grote sluis die de verbinding vormt tussen de Vlissingse brug en het spui en de watermolen bij de Stadsschuur werd tussen 1759 en 1763 aangelegd. De kaart van Goliat laat de oude situatie nog zien. De stadsmuren en -poort hebben plaats gemaakt voor een open kade. Waar de binnenhaven voorheen enkel door middel van een klein sas ter hoogte van de Dokbrug te bereiken was, betekende de nieuwe sluis een aanzienlijke verbetering. Ondermeer de scheepstimmerwerf van de VOC aan de Maisbaai werd hierdoor een stuk beter bereikbaar (artikel Sanderse in Zeeland 5/2). Dit gebied werd met de herinrichting van het Geeregebied in de jaren '80 van de vorige eeuw nagenoeg volledig heringericht.

Goliat - ca. 1690

Beschrijving

Container is tegen huidige kademuur geplaatst. De nabijheid van het water zorgde voor flinke overlast tijdens de werken. De bovenste meter is verstoord door kabels en leidingen. Daaronder werd tussen 100 en 150 cm onder maaiveld een donkerbruin-grijs zandig kleipakket aangetroffen met puinresten. In dit pakket was een zware muur in rode moppen en witte kalkmortel gefundeerd. De muur heeft een noord-zuid orientatie en maakt halfweg de put een rechte hoek naar het oosten. Naar alle waarschijnlijkheid vormen de funderingen een onderdeel van de middeleeuwse stadsversterking en het poortgebouw, zoals weergegeven op de kaart van Van Deventer. Verdere documentatie was door de wateroverlast helaas niet mogelijk.

Jacob van Deventer - ca. 1550

impressie oude Vlissingse poort, afgebroken rond 1596 (kopie ca. 1750) . Een soortgelijk gebouw moet hier gestaan hebben in de Middeleeuwen. [ZI-II-0328]

Nr 40 Beenhouwerssingel

profiel

diepte -MV

50-100

100-150

100

kleur & textuur

ge zand

dbgr Kz2

omschrijving

opgebracht; kabels en leidingen

+ puinresten

muur rode baksteen + witte kalkmortel maakt hoek in

NO hoek van put

noordprofiel (kademuur)

zuidprofiel (huidige kademuur)

oostprofiel

westprofiel

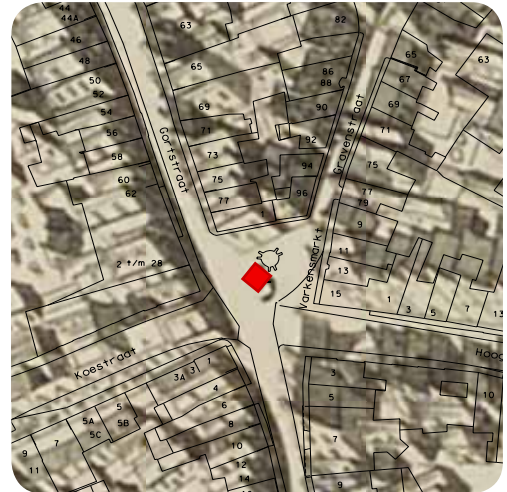
Nr 41 Varkensmarkt

centrumcoördinaten: X= 31683,764 ; Y= 391206,853 ; Z= 2,37m +NAP

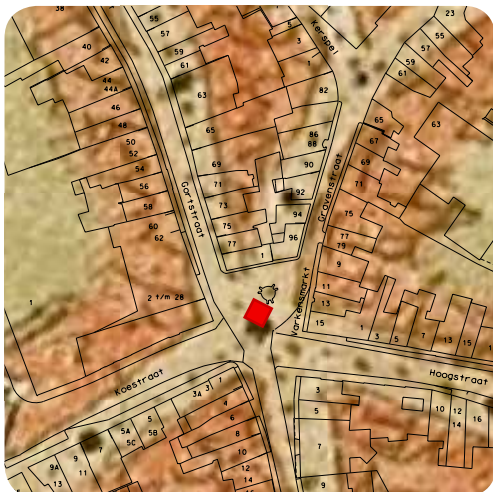
Historische situering

In de historische bronnen wordt naar de Varkensmarkt verwezen als 'Oude Beestenmarct'. De eerste vermelding van deze beestenmarkt vinden we in de stadsrekeningen van Middelburg in 1462. Al in 1491 is er sprake van een tweede markt, de 'Nieuwe Beestenmarct', waarmee de nu verdwenen Kalvermarkt werd bedoeld. De Koestraat vormde de verbinding tussen beide markten.

Op de kaarten van Jacob van Deventer en Goliat (nr 3) staat de Varkensmarkt inderdaad al aangegeven. De markt, noch het omringende stratenpatroon lijken grote afwijkingen te vertonen met de huidige situatie.

Goliat - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

Beschrijving

Onder een ophogingspakket van 30 cm geel zand werd een puinrijk pakket aangetroffen, mogelijk gekoppeld aan de Tweede Wereldoorlog. Dit pakket liep door tot 100 cm onder maaiveld. Kabels en leidingen bevinden zich ook in dit niveau. Hoewel het kaartmateriaal een open ruimte laat zien werd op 90 cm diepte toch een rode bakstenen muur in de zuidoostelijke hoek van de container aangetroffen. De fundering was vrij los opgebouwd en liep in zuidwest-noordoostelijke richting door de put. In een donkerbruin-grijs humeus pakket met veen- en kleibrokken (moertering?) werd een bakstenen gootje gevonden. Het is onduidelijk tot welke fase dit gootje of de muur behoort. De oude kaarten laten hier wel een kleine structuur, vermoedelijk een waterput, zien. Resten van de put zelf werden niet aangetroffen, maar mogelijk bestaat er een samenhang met het opgetekende gootje.

profiel

diepte -MV	kleur & textuur	omschrijving
0-30	ge zand	straatstabilisatie
30-150	gegr zand	+ veel ro bst puin; uitbraak muur?; kabels en leidingen (100 cm -MV)
30-90	dbrgr	iets humeus; boven muur
90-170	ro bst	muur (zwak); losse mortel in ZO hoek; ZW-NO orientatie
150		grondwater
150-170	dbrgr	beetje bst puinresten
170-220	dbr	humeus,veen- en gr kleibrokken (13eE?)+ beetje AW
170-250	bst	muur/puin (watervoerend); riooltje?
220-300	dbrzw	humeus (venig)

Nr 41 Varkensmarkt

noordoostprofiel

zuidoostprofiel

noordwestprofiel

zuidwestprofiel

Nr 42 Plein 1940

centrumcoördinaten: X= 31629,773 ; Y= 391392,531 ; Z= 4,06m +NAP

Historische situering

De naam suggereert al dat dit plein pas na de Tweede Wereldoorlog werd gecreëerd. De kaarten van van Deventer en Goliath laten zien dat deze zone in oorsprong een dichtbebouwd gebied in de stad was, met huizen en kleine tuintjes. Dit verandert dramatisch na de Duitse bombardementen. Een luchtfoto van de RAF uit 1944 toont aan dat het hele bouwblok rond Plein 1940 volledig verdwenen is. Om deze leemte in te vullen koos men er tijdens de wederopbouw voor aan de westelijke zijde van de oorspronkelijk trapeziumvormige Markt een huizenblok in te plannen, waardoor een nieuw plein, het Plein 1940, ontstond. De container bevindt zich in een randzone tussen huizen en tuinen. Op de kaart van Goliath is er gebouwtje weergegeven.

Goliath - ca. 1690

Beschrijving

De bovenste 50 cm bestaan uit opgebracht geel zand. Daaronder bestaat het bodemprofiel uit puinpakketten. Een donkergrijs pakket, tussen 50 en 100 cm onder maaiveld en een lichtbruin pakket tussen 100 en 200 cm -MV. Het bovenste puinpakket is naar alle waarschijnlijkheid te koppelen aan de Tweede Wereldoorlog. Het pakket daaronder zou op basis van onderzoek uit 2010 van SOB Research aan de Markt 65 tussen 2e helft 14e tot 2e helft 16e eeuw geplaatst kunnen worden. Of het om hetzelfde pakket gaat is echter onduidelijk. Mogelijk is hier dus een deel van de funderingen van de bij de bombardementen vernielde bebouwing verdwenen of is het puin net wel te koppelen aan deze bebouwing. De container lijkt, voor zover verstoringen het beeld niet vertroebelen, in de tuinzone te liggen. Op 200 cm -MV werd een eveneens puinig donkergrijs niveau aangetroffen en tussen 235 en 250 cm -MV een gelaagd pakket klei en humeus materiaal. Tussen 250 en 300 cm -MV werd een mestpakket en humeus materiaal gevonden. De lagen tussen 200 en 300 -MV zijn waarschijnlijk ophogingsniveaus van de voormalige tuinen en/of moernering. In de zuidelijke helft van de put leek immers nog een strook ongestoord veen te zitten tussen 250 en 280 cm -MV. Daaronder werd blauwgrijze klei vastgesteld (Laagpakket van Wormer?). Op de Markt 65 werd bij het onderzoek van SOB Research een gelijkaardig humeus pakket vastgesteld dat voornamelijk in de 13e eeuw te dateren is en rechtstreeks op de kreekrug ligt. Het bovenliggende kleipakket werd gedateerd in de 2e helft 14e tot 2e helft 16e eeuw (mond. med. Jan Wattenberghe). Het veen suggereert dat de grens van de kreek hier al bereikt is. Dit moet door toekomstig onderzoek worden bevestigd.

Jacob van Deventer - ca. 1550

Op een luchtfoto van de RAF is te zien hoe alle oude bebouwing rond Plein 1940 vernield is [Crucq].

Nr 42 Plein 1940

profiel

<i>diepte -MV</i>	<i>kleur & textuur</i>	<i>omschrijving</i>
0-50	zand	
50-100	dgr	+ puin (WOII?)
100-200	lbr	+ puin (WOII?)
200-235	dgr	puinig (
235-250	blauwe klei/humeus	gelaagd
250-300	mestpakket en humeus	laat 12e-13e eeuw (vgl Markt 65)

zuidprofiel

250-280	ongestoord veen? (afgetopt)	veen of restant humeus pakket??
280-300	blgr KS1	laagpakket van wormer??

vlak

zuidprofiel

westprofiel & vlak

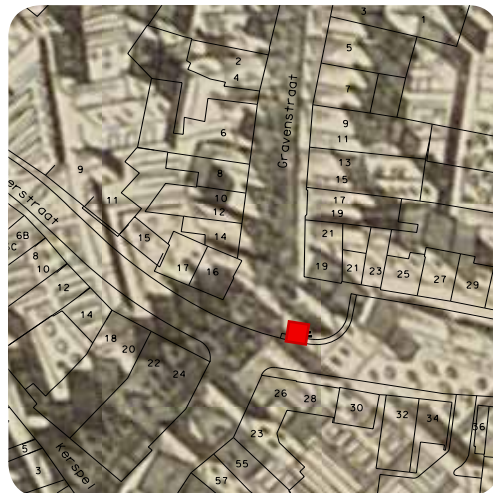
zicht vanaf het stadhuis op de restanten van de Gortstraat, ca. 1940 [ZI-P-08723]

Nr 43 Zusterstraat

centrumcoördinaten: X= 31738,998 ; Y= 391300,635 ; Z= 2,57m +NAP

Historische situering

De enige vermelding van de Zusterstraat dateert uit 1576. De straat verwijst naar de Grauwe Zusters van het klooster Bachten 's graven hove. Het gaat hier echter om het oostelijke deel van de straat, waar ook de Vismarktkerk stond, die in 1808 zijn laatste dienst deed. In het midden van de 19e eeuw werd deze kerk afgebroken. Het westelijke deel van de Zusterstraat ontstond pas bij de herinrichting na de Tweede Wereldoorlog, toen de oude Zusterstraat werd doorgetrokken vanaf de Gravenstraat richting Markt en zo het Zusterplein creëerde. De container bevindt zich op het plein, waar volgens de kaarten van Deventer en Goliat de oorspronkelijke straat lag.

Goliat - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

Beschrijving

De bovenste meter van het profiel is verstoord door kabels en leidingen. Hieronder werden enkele oplopende pakketten aangetroffen. Tussen 100 en 170 cm -MV een donkergruijs-bruin kleipakket dat sterk oploopt naar het zuiden ($170 > 110$). Daaronder zat een donkerbruin-grijs pakket met puinfragmenten, eveneens oplopend naar het zuiden. Op basis van de beperkte waarnemingen is het moeilijk de precieze oorzaak van dit niveauverschil te verklaren. Een mogelijkheid is dat de oorspronkelijke straat naar het midden toe opgehoogd was. De verwachting op basis van de oude kaarten dat de container buiten de bebouwing en in de straat lag wordt door de waarnemingen alleszins niet ontkracht.

De restanten van de Vismarktkerk, gemaakt door J.P. Schutz in 1861 [ZI-II-0621]

Nr 43 Zusterstraat

westprofiel

diepte -MV

0-100

100-170

110-220

160-300

kleur & textuur

ge zand

dgrbr klei

dbgr met puin

dgrbr

omschrijving

kabels en leidingen

onderzijde loopt af van Z (110) naar N (170)

vrij rommelig pakket (onderzijde loopt af van
Z (160) naar N (220))

noordprofiel

zuidprofiel

oostprofiel

westprofiel

Nr 46 Houtkaai

centrumcoördinaten: X= 31980,279 ; Y= 391265,528 ; Z= 2,85m +NAP

Historische situering

De oorspronkelijke benaming van deze kaaien was St. Jansdam. Dommisse interpreteert deze dam letterlijk als afdamming die mogelijk al voor de 12e eeuw gelegd werd in de kreek die Middelburg in het zuiden verliet. Stol houdt het op een deel van een kade/dijk die langs de nieuwe haven werd gelegd (vgl. 'Seisdam'). De enige vermeldingen in de historische bronnen dateren immers uit 1567 en 1570, een kleine 30 jaar nadat de nieuwe haven binnen de stad werd getrokken. Aan de Sint Jansdam lagen volgens een bron uit 1559 de hout- en turfschepen. Dit verklaart meteen de huidige naamgeving Houtkaai en Turfkaai. De naam Sint Jansdam zou afgeleid kunnen zijn van het nabijgelegen klooster van de Heren van St. Jan of van een patroonheilige van de turf- en houtsjouwens. De container bevindt zich zowel op de plattegrond van van Deventer als Goliath op de kade, aan de rand van het binnenwater.

Beschrijving

Een deel van de werkzaamheden werd gemist. De bovenste meter van het profiel was verstoord door kabels en leidingen. Daaronder werd een donkerbruin-grijs pakket met baksteenpuin aangetroffen. Op een dieper niveau zouden nog houten balken aangetroffen zijn (mond. med. firma Geldof bv). Deze balken zouden onderdeel gevormd kunnen hebben van de oude kadewerken of nog restanten van hout dat hier in opslag heeft gelegen of gedumpt is.

Goliath - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

zicht op de Houtkaai & Turfkaai rond 1890-1900 met hout in het water [ZI-P-02594]

Nr 46 Houtkaai

profiel

diepte -MV

0-100

100-

300

kleur & textuur

ge + dbr zand

dbrgr

deel ontgraving gemist

houten balken

omschrijving

verrommeld; kabels en leidingen
+ baksteenpuin en beetje AW

noordwestprofiel (tot 100 cm -MV)

zuidoostprofiel (tot 100 cm -MV)

graven van de container aan de Houtkaai

Nr 49 Hofplein

centrumcoördinaten: $X=31730,494$; $Y=391753,919$; $Z=2,74m +NAP$

Historische situering

De naam Hofplein verwijst naar het kerkhof om de rond 1834 afgebroken Noordmonsterkerk of Sint-Pieterskerk/Oude kerk. De kerk werd in de 12e eeuw gebouwd en staat mooi weergegeven op de kaart van Jacob van Deventer en Goliath. Container nr 49 bevindt zich net ten zuiden van de kerk, op de rand van het voormalige kerkhof en de straat. Aan de andere zijde van het Hofplein was de Commanderie van de Duitse Orde gevestigd.

Beschrijving

Onder een 80 cm dik puinpakket werden op circa 1 m diepte al begravingen van het voormalige kerkhof aangetroffen. De skeletten lagen nog in anatomisch verband met oost-west oriëntatie, wat er op wijst dat het kerkhof (plaatselijk?) niet geruimd is. Een tweede niveau begravingen bevond zich tussen 180 en 230 -MV. Dit pakket lag op geelgroene zavelige kreekafzettingen. In de westelijke hoek van de put werd tussen 230 en 300 cm -MV een donkergrijs-zwart spoor vastgesteld. De vulling lijkt vrij humeus. Wat de precieze functie was kon in de beperkte ontgraving niet worden vastgesteld. Mogelijk gaat het om een oude begrenzing van het kerkhofterrein (greppel?).

Goliath - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

De nu verdwenen Noordmonsterkerk aan het Hofplein, gezien vanuit de Lange Noordstraat, ca.1750-1760 [ZI-II-0593]

Nr 47 Hofplein

profiel

<i>diepte -MV</i>	<i>kleur & textuur</i>	<i>omschrijving</i>
0-80		puin
80-180	dbr humeuze zandige klei	begravingspakket (skeletten vanaf 1,0 m -MV in anatomisch verband; OW orientatie)
180-230	dgrbr klei	begravingspakket
230-300	gegroe zand	kreekafzettingen (zavelig)
230-300	dgr gr	spoor in westelijke hoek put (greppel?)

zuidprofiel (oost) - dgrzw spoor op ca 230 -MV

zuidprofiel (west) - dgrzw spoor op ca 230 -MV

detail skeletresten op ca. 100 cm -MV

westprofiel - dgrzw spoor op ca. 230 -MV

Nr 49 Bogartstraat

centrumcoördinaten: X= 31883,618 ; Y= 391680,751 ; Z= 4,31m +NAP

Historische situering

De locatie aan de Bogartstraat valt binnen de oudste bewoningsfase van Middelburg. Volgens de projectie van van Heeringen ligt de container net ten zuiden van de noordelijke toegangspoort van de Karolingische ringwalburg. De plek grenst aan de westelijke rand van de centrale weg door de burg. Volgens Kesteloo werd deze straat in 1592 Minderbroederstraat genoemd maar Dommissie spreekt dit tegen. Volgens hem heeft de straat in 1591 al zijn huidige naam gekregen. Stol sluit zich meer aan bij de interpretatie van Kesteloo. De Bogartstraat bevindt zich volledig op het oude kloosterterrein van de Minderbroeders. Haar naam zou ontleend kunnen zijn aan de boomgaard van de Minderbroeders, maar meer waarschijnlijk komt de naam van het huis 'de Boogaert' dat daar in 1601 stond (in 1606 'den Boomgaert'). Ook kan de naam een verwijzing zijn naar het klooster van de Begarden (voor het eerst genoemd in 1271) dat aan de Spanjaardstraat en de St. Pieterstraat lag. Op de plattegrond van Goliath is het klooster niet meer weergegeven en staat hier de beurs. Op de locatie van de container wordt ook in die tijd een straat weergegeven. Tijdens de bombardementen in 1940 werd deze zone grotendeels verwoest.

Goliath - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

Beschrijving

De bovenste 120cm van het bodemprofiel zijn volledig verstoord door talloze kabels en leidingen. De laat Middeleeuwse en Nieuwe Tijd fase lijkt door de graafwerkzaamheden nagenoeg volledig verdwenen te zijn. Het enige restant zou nog een 40 cm dik donkergrijs-bruin pakket met een beetje puinresten onder de kabels en leidingen kunnen zijn. Op een diepte van 160 cm onder maaiveld werden de eerste niveaus van de ringwalburg aangetroffen. Hier kon worden vastgesteld dat het binnenterrein van de burg uit verschillende ophogings-niveaus bestaat met enige humeuze banden (plaggen?), houtresten en lichtgrijze

kleipakketten en -brokken. In Oost Souburg lagen parallel aan de hoofdweg kleine rechthoekige huizen, gebouwd op verhoogde podia (Van Heeringen 1995). De ophogingspakketten zouden mogelijk met zulke podia verband kunnen houden. In de zuidelijk helft van de werkput werd vanaf 200 cm diepte massief hout aangetroffen. Of dit hout tot een structuur behoort of bewerkt was kon niet worden vastgesteld. Opvallend was een donkerbruin zeer humeus niveau in het oostprofiel tussen 230 en 270 cm -MV. In het noordprofiel is te zien dat het pakket naar het oosten oploopt. Op basis van de projectie zou dit opvallende pakket in verband kunnen staan met de centrale weg. In Oost-Souburg kenmerkt deze weg zich door twee plaggenbanen aan weerszijden en een wegdek van dwarsgeplaatste stammetjes. De weg ligt ook lager dan de huizen.

Karolingische ringwalburg (gracht: blauw; wal: groen; weg: lichtbruin; poort: oranje; wal in onderzoek ARCBv: geel)

oostprofiel

<i>diepte -MV</i>	<i>kleur & textuur</i>	<i>omschrijving</i>
0-120	ge zand	kabels en leidingen
120-160	dgrbr	+ beetje puinresten
160-230	lgr klei	met venige bandjes; VME niveau?
230-270	dbr venige band	met houtresten; VME niveau?
270-300	wigr Zs1	met venige banden; plaggen weg/podia huizen VME ringwalburg ?

westprofiel

0-120	ge zand	kabels en leidingen
120-160	dgrbr	+ beetje puinresten
160-250	dbrgr gelaagd	loopt op naar noorden (-200); VME niveau?
200-250	lgr klei	met venige banden (langs noordzijde); VME niveau?
250-280	dbr humeus (venig)	+ donkergrijs zand/humeuze klei gelaagd; houtresten, lichtgrijze kleibrokken; VME niveau?
280-300	wigr Zs1	met venige banden; plaggen weg / podia huizen VME ringwalburg?

noordprofiel

0-120	ge zand	kabels en leidingen
120-160	dgrbr	
160-230	lgr klei	met venige humeuze bandjes; VME niveau?
230-270	dbr	venige laag; VME niveau?
270-300	wigr Zs1	met venige banden; plaggen weg/podia huizen VME ringwalburg?

zuidprofiel

0-120	ge zand	kabels en leidingen
120-160	dgrbr	+ beetje puinresten
160-200	lgr	+ donkergrijze kleilagen; VME niveau?
200-210	dbr venige laag	+ houtresten; VME niveau?
210-250	lgr + dgr kleilagen	VM E niveau?
230-250	houtresten	VM E constructiehout ringwalburg?
250-300	dgrzw humeuze klei	VM E constructiehout ringwalburg?

vlak - niveau ringwalburg op 200 cm -MV

vlak - niveau ringwalburg op 300 cm -MV

Nr 49 Bogartstraat

noordprofiel

zuidprofiel - hout ringwalburg op ca. 250 -MV
(onderdeel hoofdweg? huisconstructie?)

oostprofiel

westprofiel

Nr 50 Segeerstraat

centrumcoördinaten: X= 32036,260 ; Y= 391347,710 ; Z= 3,36m +NAP

Historische situering

De Segeerstraat vormde van oudsher één van de toegangswegen tot de stad en wordt in de stadsrekeningen al in 1351 genoemd als 'tser-Gheraetsstratenpoerte', de straat van de heer Gerard. Wie dit was is niet bekend, maar Stol oppert de mogelijkheid dat het hier misschien gaat om Gerard van Voorne, burggraaf van Zeeland van 1287 tot 1337. In 1480 wordt de naam tSegeerstrate voor het eerst vermeld. In de loop der jaren werd de heer Gerard vergeten en Segeer werd verklaard als Sint Geertrui of Sint Geerde, de patrones van de reizigers. De Segeerstraat kwam vroeger uit op de Segeerspoort. Deze heette in 1373 de Haymanpoort, genoemd naar de heerlijkheid Hayman die in het zuiden aan Middelburg grensde. Aan de Segeerstraat lag één van de drie schuttershoven van Middelburg, maar deze moest wijken voor de aanleg van de nieuwe haven in 1540. Op de plattegrond van van Deventer is te zien dat de straat in 1550 al bebouwd was, maar de kades nog niet. Anderhalve eeuw later zijn ook de kades bebouwd, zoals te zien op de kaart van Goliath. Ook werd er een smalle ophaalbrug geïnstalleerd ter hoogte van de Segeerstraat. De locatie van de container lijkt steeds onder de straat te hebben gelegen. In 1955 werd de westzijde van de Segeerstraat gesloopt en verbreed. Dit had geen gevolgen voor de zone rond de container.

Goliath - ca. 1690

Beschrijving

De bovenste 60 (noord) tot 120cm (zuid) zijn verstoord door kabels en leidingen en graafwerkzaamheden. In de noordelijke hoek werd een smal NO-ZW georiënteerd muurtje tussen 60 en 120 cm -MV gedocumenteerd. Tussen 120 en 150 werd een bruingrijs zandpakket aangetroffen met veel puinresten. Een zware muur in rode baksteen was zichtbaar in het zuidprofiel en had een ZO-NW oriëntatie. Mogelijk liep de bebouwing in het verleden iets verder naar het noordoosten en behoort deze muur nog tot een oudere bebouwing langs de straat.

Jacob van Deventer - ca. 1550

Hoek Segeerstraat-Houtkaai rond 1905-1909 [ZI-P-02097]

Nr 50 Segeerstraat

noordprofiel

diepte -MV

0-20

20-60

60-120

170

kleur & textuur

ge Zs1

dbgr

ro bst

vrij zware muur in rode baksteen (ca. 1m breed)

omschrijving

opgebracht (straat); kabels en leidingen

+ puinresten + muurresten (rode baksteen); opgebracht?

smalle muur (NO-ZW oriëntatie)

zuidprofiel

0-120

120-150

150

ge Zs1

brgr Zs1

vrij zware muur in ro bst (ca. 1m breed) (ZO-NW oriëntatie)

kabels en leidingen

puin

noordoostprofiel

zuidoostprofiel

noordwestprofiel

detail zware muur (bovenzijde op ca. 170 cm -MV)

Nr 52 Nieuwstraat

centrumcoördinaten: X= 32039,085 ; Y= 391525,570 ; Z= 3,39m +NAP

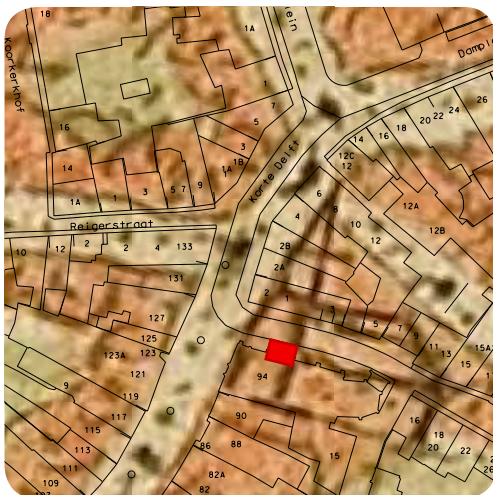
Historische situering

Deze straat werd aangelegd kort voor 1550 en is weergegeven op de kaart van Jacob van Deventer. Een eerste vermelding in de stadsrekeningen van Middelburg vinden we in 1556. Voorheen zou volgens Dommissie de oorspronkelijke loop van de Arne hier Middelburg hebben verlaten. Anderen plaatsen deze loop bij de Dam. De mogelijkheid bestaat dat beide interpretaties waar zijn, getuige de namen Bellinkstraat en Bellinkplein die zich tussen beide straten bevinden en die al in 1450 in de bronnen voorkomen. 'Bellink' of 'belk' betekent een door grachten of sloten omgeven, ook wel omheinde, afgepaalde weide. De 'grachten of sloten' zouden dus ook twee vertakkingen van de Arne geweest kunnen zijn. De verwachting bestaat dat er zich in deze zone resten van een vroeg-middeleeuwse nederzetting kunnen bevinden van waaruit de ringwalburg is ontstaan. Hiervoor zijn echter nog geen directe aanwijzingen gevonden.

Goliath - ca. 1690

Het meest markante gebouw hier is de Gasthuiskerk. Deze kerk werd rond 1493 opgericht als kapel bij het hier gevestigde 13e/14e-eeuwse Gasthuis en was gewijd aan de Heilige Barbara, patroonheilige van alle gevaarlijke beroepen, gevangenen en pestlijders. Later veranderde de naam van St Barbarakapel of Nederkerk naar Gasthuiskapel en Gasthuiskerk. Het gebouw deed in de loop der eeuwen niet alleen dienst als kerkgebouw van diverse geloofsgemeenschappen, maar ook als opslagplaats voor kooplieden (Kool-Blokland1990).

Jacob van Deventer - ca. 1550

In de loop van de jaren '60 van de vorige eeuw werd de Nieuwstraat ter hoogte van de kerk verbreed en werd de bebouwing aan weersijden van de straat gesloopt. De containerlocatie bevindt zich langs de noordelijke muur van de kerk, waar in het verleden bebouwing heeft gestaan.

Beschrijving

Ook hier was de bodem diep verstoord door kabels en leidingen. Onder dit verstoord pakket werd tussen 120 en 140cm onder maaiveld een puinpakket aangetroffen, vermoedelijk een restant van de hier gesloopte bebouwing. De sloop van de woningen is grondig gebeurd aangezien enkel de diepere structuren bewaard zijn gebleven. In de zuidoostelijke hoek van de put lag tegen de kerkmuur een keldertje in gele ijsselsteen. De kelder is opgebouwd uit drie muren en als vierde muur werd de kerkmuur gebruikt. De vloer bevindt zich op 240cm -MV. Een putje in rode en gele baksteen bevond zich op hetzelfde niveau. In het noordprofiel was ook nog een funderingsmuurtje in gele ijsselsteen aanwezig. De funderingspijlers van de kerk kwamen ook even aan het licht. De rest van de put bestaat uit een vrij homogeen donkerbruin-grijs kleipakket waarin de funderingen gezet zijn. In dit pakket werden lokaal houtresten aangetroffen. Op 250cm -MV werd botmateriaal gevonden.

Nr 52 Nieuwstraat

Gasthuiskerk rond 1690-1696, Kroniek van Smallegange [ZI-II-0659]

Afbraak huizen rond Gasthuiskerk in 1962-1963
[foto P. Vreke HTAM-B-0513]

De Nieuwstraat en huisjes bij de Gasthuiskerk rond 1890-1900 [ZI-P-02026]

profiel

diepte -MV

0-120

120-140

120-270

120

140-260

250

260-280

kleur & textuur

ge Zs1

brgr

bak in ge bst

ro/ge bst

dbgrr klei

brgr klei

omschrijving

kabels en leidingen

puinig pakket (baksteenpuin, mortel); uitbraakspoor
gefundeerd tegen kerkmuur (geen zijwand);

vloerniveau op 240 cm -MV

+ witte kalkmortel; ronde put?

vrij homogeen; lokaal houtresten (250 cm -MV)

funderingen hierin gezet

botmateriaal

vrij homogeen; westdeel dgrbr (iets humeuzer)

Nr 52 Nieuwstraat

noordoostprofiel (richting oost)

noordoostprofiel (richting west)

oostprofiel (kelder huisjes)

zuidprofiel (links: funderingszuil kerk)

westprofiel (kelder huisjes)

Nr 55 Dwarskaai

centrumcoördinaten: X= 32412,043 ; Y= 391673,305 ; Z= 3,92m +NAP

Historische situering

Deze kaai was in de Late Middeleeuwen ook al als kade in gebruik, zoals zichtbaar op de kaart van Jacob van Deventer. De kade kwam uit op de stadsmuur. Iets verderop aan de Dam was voor de schepen een doorgang in de omwalling naar de Binnenhaven. De doorgang werd vermoedelijk bewaakt door een poort of in ieder geval een soort bastion, zoals mooi geïllustreerd op een anonieme prent uit de 18e eeuw (zie onder). Het oostelijk deel van de huidige Binnenhaven zag er in de 16e eeuw heel anders uit dan nu. De schepen bereikten de Binnenhaven door een waterverbinding met de Buitenhaven. Deze waterverbinding lag ter hoogte van de huidige bebouwing aan de Kinderdijk. Ook in de 17e eeuw bleef de locatie een kade. Het bastion tot de binnenhaven was samen met de stadsmuur al gesloopt. Op de kaart van Goliath is wel te zien dat de hele hoek Dwarskaai en Rouaansche Kaai is volgebouwd.

Goliath - ca. 1690

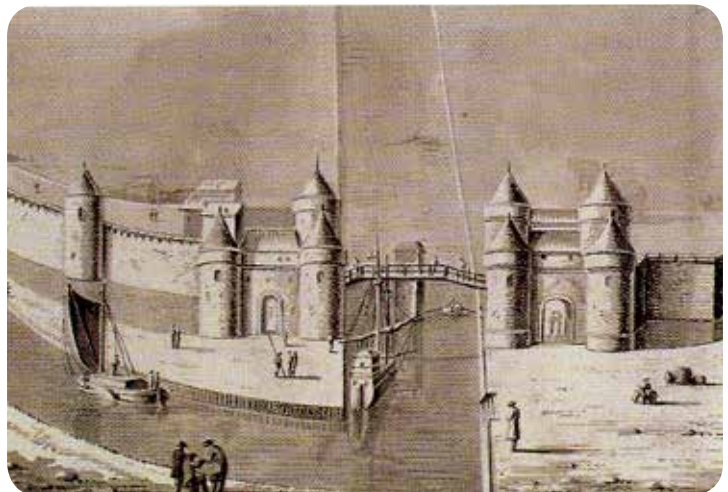
Tussen 1874 en 1877 werd hier het 'Prins Hendrik droogdok' aangelegd, voorzien van een stoomgemaal. In de nasleep van de Tweede Wereldoorlog, begin jaren '50, werd in deze zone grootschalige bebouwing neergezet.

Beschrijving

Tot 130 cm onder maaiveld is de bodem verstoord door kabels en leidingen. Daaronder werd een donkergrijs-bruin zandpakket met veel baksteenpuin aangetroffen. De laatste meter bestaat uit een donkergrijs kleipakket met baksteenpuin. Deze pakketten behoren waarschijnlijk tot ophogingen van de oude kade.

Jacob van Deventer - ca. 1550

Noord- en Zuid dampoort op een anonieme 18e-eeuwse tekening [Sijnke]

Nr 55 Dwarskaai

profiel

diepte -MV

0-130

130-200

200-300

kleur & textuur

ge zand

dgrbr zand

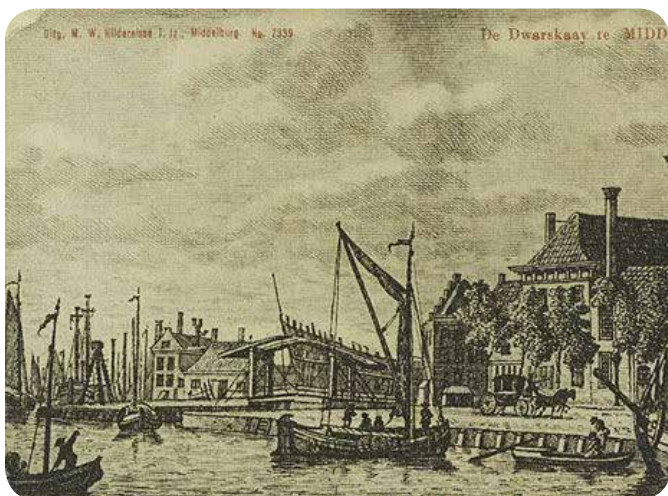
dgr Ks1

omschrijving

opgebracht; kabels en leidingen

+ veel baksteenpuin; aangevuld?

+ baksteenpuin; licht humeus

Zicht op de Dwarskaai vanaf de Rotterdamse Kaai rond 1790 [ZI-P-02482]

Het Prins Hendrik droogdok aan de Dwarskaai rond 1890-1900 [ZI-P-02466]

noordoostprofiel

Nr 57 Damplein

centrumcoördinaten: X= 32082,014 ; Y= 391609,825 ; Z= 4,10m +NAP

Historische situering

Op deze plek zou de oorspronkelijke loop van de Arne Middelburg hebben verlaten. Ook ter hoogte van de Nieuwstraat kan zich een vertakking van de Arne hebben bevonden. De namen Bellinkstraat en Bellinkplein die zich tussen Dam en Nieuwstraat bevinden, verwijzen naar 'Bellink' of 'belk', een door grachten of sloten omgeven, ook wel omheinde, afgepaalde weide. De 'grachten of sloten' zouden dus ook twee vertakkingen van de Arne geweest kunnen zijn. De gracht van de Karolingische ringwalburg stond in verbinding met de Arne. De verwachting bestaat dat er zich in deze zone resten van een vroeg-middeleeuwse nederzetting kunnen bevinden van waaruit de ringwalburg is ontstaan. Hiervoor zijn echter nog geen directe aanwijzingen gevonden. Op de kaarten van Jacob van Deventer en Goliath is te zien dat de zone van het Damplein in de Late Middeleeuwen en de

Nieuwe Tijd volledig bebouwd was. In de jaren '60 van de vorige eeuw werd deze zone gesaneerd voor de aanleg van parkeergelegenheid. Een compleet huizenblok van verkrotte panden werd afgebroken, waaronder de graanbeurs op de hoek Lange Giststraat/Dam (nr. 13 op de kaart van Goliath). Op hoek met Korte Delft was het hoofdkwartier van de Duitse bezetters in 1943 gevestigd (Sijnke2001, p.132).

Goliath - ca. 1690

Beschrijving

Op de locatie van de containers ligt momenteel een parkeerplaats. De bovenste 70cm van het bodemprofiel bestaan uit opgebracht geel stabilisatiezand. Hieronder werd een donkerbruin humeus kleipakket aangetroffen, waarin ondermeer een 19e-eeuws keldertje en muurwerk in rode en gele baksteen was gezet. In de zuidoostelijke hoek van de put werd een grote ronde put geraakt met humeuze bruine vulling. Waarschijnlijk gaat het om een beer- of waterput uit een oudere fase. De put was opgevuld met puin. In de zijkant van het zuidprofiel zat een noordoost-zuidwest georiënteerde muur in rode baksteen. De bovenkant van de funderingsmuur zit op 120 cm -MV en op 300 cm -MV was de onderzijde nog niet bereikt. Vermoedelijk gaat het om een keldermuur aan de achterkant van de voormalige bebouwing langs de zuidzijde van de Dam. In een opgraving uit 1987 aan de Dam 26 werd een bewoningsniveau uit 1050-1250 n Chr. gedocumenteerd. Dit niveau bevond zich tussen ca. 100 en 200 cm onder maaiveld (+ 3,26-2,16 m NAP). De onderste anderhalve meter bestond uit humeuze donkergrijs-bruine klei met veel schelpresten. Dit pakket lijkt natuurlijk, maar een gelijkaardig pakket werd ook aangetroffen tijdens een opgraving van SOB Research aan de Markt 65. Dit niveau werd omschreven als ophogingspakket uit de late 12e, maar vooral 13e eeuw.

Jacob van Deventer - ca. 1550

Nr 57 Damplein

vlak

diepte -MV

70-120

70-120

70-210

120-300

omschrijving

muurwerk ro/ge bst; keldertje 19e eeuw

putje; 19e eeuw

put; beer/waterput (ouder)

muur ro bst

noordprofiel

0-70

70-120

120-160

ge zand

dbr humeus + muur ro/ge bst

houten paal + balken

opgebracht

zuidprofiel

0-70

70-120

70-210

ge zand

dbr humeus + muur ro/ge bst

ro bst

opgebracht

(water/beer)put; huneuze bruingrijze vulling met veel puin en nauwelijks vondsten (ZO hoek)

loopt parallel in zuidprofiel

humeus

humeus; veel schelpresten (ophoging 13e eeuw?)

De oude graanbeurs op de Dam - Arends 1774-1776 [ZI-II-0270]

Zicht op de Dam en de Korenbeurs (rechts) rond 1696 - Smallegange [ZI-II-0271]

De vernieuwde graanbeurs, ca. 1895 [ZI-II-0439]

Nr 57 Damplein

noordoostprofiel (beerput)

noordwestprofiel

zuidoostprofiel

zuidwestprofiel

vlak op ca. 70 cm -MV

vlak op ca. 100 cm -MV

GLAS Dam

centrumcoördinaten: X= 32197; Y= 391696; Z= 3,11m +NAP

Historische situering

Aan de Dam was voor de schepen een doorgang in de omwalling naar de Binnenhaven. De doorgang werd vermoedelijk bewaakt door een poort of in ieder geval een soort bastion, zoals mooi geïllustreerd op een anonieme prent uit de 18e eeuw (zie onder). Het oostelijk deel van de huidige Binnenhaven zag er in de 16e eeuw heel anders uit dan nu. De schepen bereikten de Binnenhaven door een waterverbinding met de Buitenhaven. Deze waterverbinding lag ter hoogte van de huidige bebouwing aan de Kinderdijk. Ook in de 17e eeuw bleef de locatie een kade. Op de kaarten van Jacob van Deventer en Goliath is te zien dat de zone van de Dam ter hoogte van de geplaatste glascontainer kade was.

Goliath - ca. 1690

Beschrijving

Op de locatie van de nieuwe glascontainer stonden al twee ondergrondse containers. De bovenste 60 cm van het bodemprofiel bestaan uit opgebracht geel stabilisatiezand met kabels en leidingen. Hieronder werd een donkergrijs-bruin vuil pakket aangetroffen, met veel los baksteen- en tegelpuin en enkele muurresten in rode baksteen. Mogelijk gaat het om puin uit de Tweede Wereldoorlog. Tussen 160 en 210 cm onder maaiveld werden funderingsresten in rode moppen waargenomen in een pakket baksteenpuin, Nieuwe Tijd aardewerk en pijpenkoppen. Hieronder werd een ouder niveau, naar alle waarschijnlijkheid Middeleeuws, aangetroffen met een in het puin een groot aantal zware moppen (formaat 28,5x13,5x8 cm). De onderste 20 cm bestonden uit donkergrijze klei.

Jacob van Deventer - ca. 1550

In 2000 werden door de SCEZ ter hoogte van Dam 40 (overzijde water) tijdens rioolwerkzaamheden op iets meer dan een meter diepte al zware muurresten gedocumenteerd, vlak langs de bestaande kademuren. De muren waren meer dan een meter breed (baksteenformaat: 25x13x6,5 cm) en gefundeerd op eikenhouten balken. Vermoedelijk waren het voorlopers van de huidige kademuren (Jongepier 2000).

profiel

diepte -MV	omschrijving
0-60	geel opgebracht zand + kabels en leidingen
60-160	donkergrijs-bruin vuil pakket; veel los baksteenpuin, tegelresten (WOII?); muurresten in rode baksteen
160-210	bruin pakket met veel moppen-puin, AW NT en pijpenkoppen; funderingen in rode moppen (NT niveau?)
210-280	donkergrijs pakket met houtskool; veel grote moppen (hele en halve) (28,5x13,5x8 cm) (ME niveau?)
280-300	Donkergrijze klei (weinig puin)

GLAS Dam

westprofiel

oostprofiel

zuidprofiel (huisvuilcontainers)

Nr 59 Kousteensediik

centrumcoördinaten: X= 32050,544 ; Y= 391185,366 ; Z= 2,78m +NAP

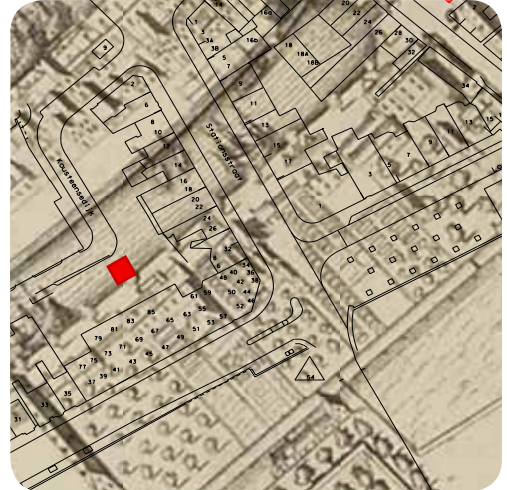
Historische situering

Op de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1550) staat de Kousteensediik inderdaad als dijk aangeduid. In de tweede helft van de 19e eeuw, toen Middelburg een beperkte industrialisatie kende, stond er aan de Kousteensediik de ijzergieterij Boddaert & Co, afgebroken eind 1976. Ook was het lange tijd de locatie voor het Huis van Bewaring dat in 1993 gesloopt werd voor de bouw het belastingskantoor en de aanleg van de parkeerkelder. Bij archeologisch onderzoek werden hier sporen van moeraning aangetroffen die dateren van vóór de tweede stadsuitbreiding. Verder werden uit de Late Middeleeuwen B (1250–1500 n.Chr) bewoningsresten, afval van een schoenmaker en resten van de middeleeuwse stadsmuur gevonden. Van de periode daarna (1500–1850 n.Chr) werden opvulpakketten met veel vondsten, maar ook ca. 50 begravingen uit de 16e-17e eeuw opgegraven. De resultaten van dit onderzoek werden gepubliceerd in het boek 'Geld uit de Belt' (Van Heeringen 1994). Tijdens de opgraving werden ondermeer een vijftigtal lakenloodjes in de vulling van de gracht gevonden. Deze loden werden gebruikt als waarmerk voor de kwaliteit. Een soortgelijk loodje werd ook door dhr. M. Bil gevonden in de vulling van de uitgegraven containerkuil.

De container bevindt zich ten zuiden van de opgegraven zone, op een plek waar volgens de kaart van Van Deventer een dijk langs de buitenzijde van de stadsgracht lag. Op de kaart van Goliath, toen de stadsversterking rond Middelburg al uitgebreid was, valt de locatie onder de kade langs het binnenwater.

Beschrijving

Op de locatie waren in het verleden reeds ondergrondse containers gezet. De nieuwe containers kwamen ter vervanging en aanvulling van de oude. De graafwerkzaamheden werden hier wegens de geringe verwachtingen en oude verstoringen niet gevolgd. Tijdens de graafwerkzaamheden werd geen muurwerk in put aangetroffen (mond. med. Geldhof bv).

Goliath - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

lakenloodje gevonden op de locatie
Foto: M. Bil

Nr 63 Eigenhaardstraat

centrumcoördinaten: X= 32232,768 ; Y= 391346,520 ; Z= 3,38m +NAP

Historische situering

De Eigenhaardstraat zelf ontstaat pas aan de 19e eeuw toen de stad Middelburg aan de bouwvereniging 'Eigen Haard' toestemming gaf hier 19 woonhuizen te bouwen, bestemd voor arbeiders en knechten (www.eigenhaardstraat.nl). Op de kaart van Jacob van Deventer valt de locatie van de huisvuilcontainer volledig buiten de stad, aan de buitenzijde van de dijk rond de stadsgracht. Op de kaart van Goliath ligt de locatie net op de grens met kade en binnenwater. Goliath geeft in deze zone de scheepswerf van Verenigde Oostindische Compagnie weer. Tussen 1602 en 1794 werden op deze werf 336 schepen gebouwd. Het spiegelretourschip de Prins Willem, het vlaggeschip van vice-admiraal Witte de With en waarschijnlijk het grootste VOC-schip ooit, is hier rond 1650 gebouwd. De replica van dit schip ging recentelijk bij een brand verloren.

Goliath - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

Beschrijving

In de jaren '90 van de vorige eeuw werd het hele maisbaai-gebied heraangelegd. Hierbij is de bovenste meter van het bodemprofiel volledig afgegraven. Naar alle waarschijnlijkheid zijn hierbij alle resten van de VOC-werf verdwenen. Onder het verstoorte pakket werd een vrij steriel pakket grijsbruine vette klei aangetroffen, bovenop een pakket donkerbruin-zwarte zeer humeuze klei waarin kleibrokken en baksteenfragmenten zaten. Een mogelijkheid is dat het onderste humeuze pakket te interpreteren is als vulling van de voormalige dokhaven. Het steriele kleipakket zou dan een latere opvulling kunnen zijn van het dok. Ter hoogte van container nr 62 werden bij rioolwerkzaamheden in 1998 resten van twee zware muren (meer dan 1,00 m breed) aangetroffen. Deze werden gedocumenteerd door de SCEZ. De kaart van Goliath geeft hier een voetgangersbrug over een smal sluisje weer.

Replica van de Prins Willem

VOC-werf te Middelburg op een schilderij van Jan Arends uit 1778 [ZI-II-460]

Nr 63 Eigenhaardstraat

profiel

diepte -MV

0-100

100-220

220-300

kleur & textuur

grbr klei

gr vette klei, Ks1

dbrzw zeer humeuze klei

omschrijving

kabels en leidingen

kleibrokken + baksteenfragmenten; moertering?

noordoostprofiel

noordwestprofiel

zuidoostprofiel

zuidwestprofiel

Nr 64 Kinderdijk/Korendijk

centrumcoördinaten: X= 32238,232 ; Y= 391449,574 ; Z= 3,69m +NAP

Historische situering

De naam Korendijk verwijst naar de nieuwe korenmarkt die hier in de 17e eeuw werd gehouden. De markt moet zijn ontstaan nadat de nieuwe haven binnen de stad was getrokken, dus na 1540. Aan de Korendijk waren naast pakhuys 'De Eenhoorn' nog vijf pakhuizen van de VOC gevestigd, genoemd naar lastdieren: 'het Witte Paard', 'de Olifant', 'de Kameel', 'Kemel' en 'Muyl'. Zelfs in de tweede helft van de 19e eeuw bleef de Korendijk zijn oorspronkelijke functie min of meer behouden met de hier in 1882 gevestigde broodfabriek van A. Jeronimus. Op de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1550) staat de Korendijk als dijk aangeduid. De stadsmuur loopt hier schuin in noordoostelijke richting. De container bevindt zich precies ter hoogte van de stadsmuur, vlakbij een door van Deventer aangegeven poortgebouw. Nadat de wallen waren afgebroken en de nieuwe binnenhaven was aangelegd, valt de containerlocatie onder de kade. Het bruggetje wordt door Goliath iets meer naar het noordoosten getekend. Een tekening rond 1800 geeft aan dat het toen waarschijnlijk nog een ophaalbruggetje was.

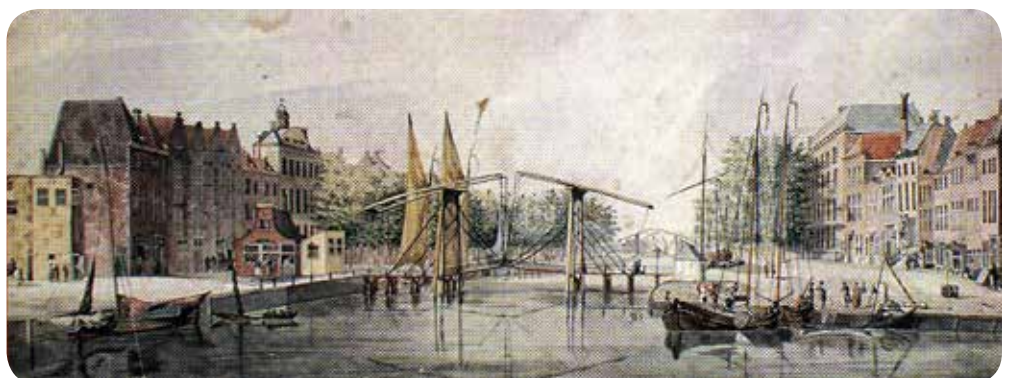
Goliath - ca. 1690

Jacob van Deventer - ca. 1550

Beschrijving

De bovenste 50cm zijn verstoord door kabels en leidingen. Op een diepte van 1,00m werd een zware muur (ca. 120cm breed) in rode moppen aangetroffen. De fundering loopt parallel met de kade in noordoost-zuidwestelijke richting. Naar alle waarschijnlijkheid is dit een restant van de door Van Deventer opgetekende stadsmuur. In bodemopbouw was een opvallend verschil vast te stellen aan weerszijden van de muur. Aan de zuidoostelijke zijde van de muur lijkt een puinrijk pakket te zitten. De noordwestelijke zijde werd een donkergrijs-bruin kleipakket met weinig puin vastgesteld. Op basis van de kaart van Van Deventer kan naar het zuidoosten een uitbouw met poort verwacht worden en naar het noordwesten een meer open terrein. Mogelijk is dit een verklaring voor de afwijkende bodemopbouw.

zicht op Kinderdijk (links) en Rouaanse Kaai (rechts) met de Spijkerbrug, toen nog ophaalbrug, ca. 1800
[Bron: Sijnke2001]

Nr 64 Kinderdijk

profiel

diepte -MV

0-50

50-170

70-170

100-?

kleur & textuur

dgrbr klei

dgr klei

omschrijving

kabels en leidingen

puinpakket/baksteengruis

weinig puin

zware muurresten (rode moppen); ca. 120 cm breed

ME stadsmuur/-poort Van Deventer; loopt N-Z

langs huidige kade; onderkant niet bereikt

iets humeuzer; venige brokken

noordoostprofiel

zuidoostprofiel

detail Middeleeuwse stadsmuur

zuidwestprofiel

6. Conclusies en aanbevelingen

6.1 Conclusies

Het onderzoek heeft geleid tot de volgende beantwoording van de onderzoeksvragen, waarbij de conclusies en het advies zijn weergegeven:

Wat is naar verwachting de aard, omvang en ligging van de vroeg-middeleeuwse resten binnen het plangebied?

Ringwalburgen zijn door hun zeldzaamheid van zeer grote archeologische waarde. In Zeeland zijn er slechts vijf bekend, waarvan er drie op Walcheren staan. Enkel deze van Oost Souburg werd aan uitgebreid archeologisch onderzoek onderworpen en is nu deels gereconstrueerd.

Op basis van archeologisch onderzoek uit het verleden en eigen bevindingen heeft R. Van Heeringen een hypothetische reconstructie gemaakt van de ligging en omvang van de ringwalburg. In de ringwalburg waren vier toegangen die met elkaar in verbinding stonden door middel van twee elkaar kruisende hoofdwegen. Mogelijk werd een deel van de noord-zuid weg aangetroffen in de containerkuil aan de Bogardstraat.

Archeologisch onderzoek, ondermeer bij de huisvuilcontainers, bij de Groenmarkt, Bachtensteene, de Bogardstraat en een opgraving op het Abdijplein (Ufkes2004), heeft aangetoond dat de bovenkant van het vroeg-middeleeuwse niveau zich al tussen -1,00 en 1,80m onder maaiveld kan bevinden. Gedacht moet worden aan een massieve wal (circa 9m in volle breedte) uit zware klei en aan de binnen- en buitenzijde versterkt met plaggen, gefundeerd op een zandige ondergrond of slappe klei. De gracht bestaat uit meerdere opvullingen en heeft op basis van de nu bekende gegevens een totale breedte van 42m.

Het totale binnenterrein van de ringwalburg heeft een diameter van ongeveer 200m en is opgebouwd langs de twee hoofdwegen. In het hele plangebied kunnen meerdere fasen van vroeg-middeleeuwse occupatie verwacht worden. Gedacht moet worden aan verschillende humeuze ophogingspakketten met rechthoekige woonhuizen van 6 bij minimaal 14m, met goed geconserveerd hout- en vlechtwerk, meerdere

vloerniveaus, bijgebouwen, waterputten en -kuilen knuppelwegen en houten platforms. Daarnaast kan ook een grote hoeveelheid materiaal in de vorm van aardewerk, metalen en mogelijk ook houten voorwerpen, goed bewaarde bot- en plantenresten verwacht worden.

De bevindingen in de huisvuilcontainers zijn door de geringe omvang en gehanteerde methode beperkt, maar lijken toch het algemene beeld en de veronderstelde stratigrafie uit het voorgaande onderzoek te bevestigen. De aanwezigheid van goed geconserveerd organisch materiaal schept hoge verwachtingen voor de bewaringstoestand van de vroeg-middeleeuwse resten. Het lijkt duidelijk dat rekening gehouden moet worden met een complexe stratigrafie van verschillende bewoningsniveaus.

Welke archeologische waarden uit de laat-middeleeuwse kern van Middelburg en latere periodes zijn er te verwachten en, wat is naar verwachting de omvang, ligging, aard en specifieke datering hiervan?

Op basis van historisch kaartmateriaal en archiefbronnen is het mogelijk de evolutie van de stad Middelburg op vrij heldere wijze in kaart te brengen. Het plangebied wordt al in de 14e eeuw genoemd en blijft tot aan de verwoestende bombardementen in de Tweede Wereldoorlog steeds bebouwd. Op de locatie van de vroegere hoofdweg in de ringwalburg werd de Burg aangelegd. Deze straat zou de hele Middeleeuwen en Nieuwe Tijd een belangrijke noord-zuid verbinding vormen binnen de stad. Tijdens de heraanleg van de stad na de Tweede Wereldoorlog werd het stratenplan van Middelburg grondig hertekend.

Waarnemingen bij de huisvuilcontainers en bij archeologisch onderzoek op verschillende locaties in de binnenstad, ondermeer bij het Van de Perrehuis, de Berghuijskazerne en de Markt, wijzen uit dat verschillende goed bewaarde bewoningsniveaus zich al vanaf -50cm onder maaiveld kunnen bevinden. Gedacht kan worden aan ondermeer funderingen en beerkelders, onder de huizen. Beer- en waterputten en bijgebouwtjes

in de voormalige tuinen. Daarnaast rioolssystemen uit verschillende periodes in hout of baksteen, zware infrastructuurwerken als kades en oude stadsmuren, afvalpakketten.

Een grote hoeveelheid vondstmateriaal in de vorm van aardewerk, glas, metaal, bouwmateriaal, hout en goed geconserveerde bot- en plantenresten kan verwacht worden.

Kan er op basis van reeds bekende archeologische gegevens een stratigrafie voor het plangebied worden opgesteld?

Archeologie in de kern van belangrijke historische steden als Middelburg is meestal erg complex. Vaak werd in het verleden oudere bebouwing enkel bovengronds gesloopt en werden nieuwe structuren bovenop de oudere gezet. Diepere structuren als funderingen, kelders, water- en beerputten, maar ook vloerniveaus en straatjes zijn op die manier vaak perfect bewaard gebleven. Door de eeuwen heen ontwikkelde zich zo een complexe stratigrafie met verschillende bewoningsniveaus.

Het archeologisch onderzoek in de binnenstad van Middelburg heeft aangetoond dat er al op geringe diepte goed bewaarde archeologische resten kunnen worden gevonden. Documentatie van profielen wees uit dat in de bovenste 0,50-1,00m sporen uit de 18e-20e eeuw verwacht kunnen worden. Vanaf -0,50 tot -1,50m onder maaiveld bewoningsniveaus uit de 16e-17e eeuw en vanaf -1,50m onder maaiveld pakketten uit de 11e tot 15e eeuw. Het vroegmiddeleeuwse niveau bevindt zich vanaf ongeveer -1,00/1,50m onder maaiveld. De verwachting is dat deze archeologische resten tot een diepte van minimaal -3,00 tot -4,00m onder maaiveld doorlopen. Uiteraard zijn de grenzen tussen deze niveaus moeilijk scherp te trekken en lopen ze sterk door elkaar. Lokaal kunnen ook grote verschillen optreden door de grote reliëfverschillen in de binnenstad van Middelburg.

Enkele opvallende vaststellingen verdienen extra aandacht. Zo werd op een aantal plekken (Plein 1940, Damplein, Varkensmarkt) tussen 2,00 en 3,00m onder maaiveld een *donkergrijs-bruin humeus, venig pakket* waargenomen. Dit pakket werd ook vastgesteld in de opgraving

op de Markt 65, waar het beschreven werd als een accumulatiepakket van afval en organisch materiaal dat direct op de kreekrug lag. Het pakket kon op basis van het aangetroffen aardewerk (voornamelijk paffrath, grijsbakkend en Vlaams aardewerk) gedateerd worden in de late 12e, maar vooral de 13e eeuw (mond. med. Jan Wattenberghe).

Een tweede aandachtspunt is de aanwezigheid van meerdere *brede lineaire sporen* (grachten/geulen/gegraven waterlopen?) op een diepte van ca. 2,0 m onder maaiveld die mogelijk over grotere afstanden doorlopen (Bagijnhof, Haringplaats). In de opgraving aan de Berghuijskazerne werd op hetzelfde niveau (ca. 0,15 +NAP) eenzelfde brede 'banen' opgetekend en gedateerd tussen 1000-1250 n. Chr. De precieze aard van deze banen is niet bekend, maar mogelijk gaat het om gegraven waterlopen die in de Middeleeuwen bepaalde gebieden in de stad in ontwikkeling afbakenden.

In bijlage werd een overzicht opgenomen met stratigrafische gegevens uit archeologisch onderzoek in de binnenstad van Middelburg. Het gaat hier om niveaus die een accurate datering en diepte hebben ten opzichte van NAP. Ook hier kan vastgesteld worden dat de waarden door het grote reliëf binnen de stad lokaal erg verschillen en er dus geen algemene richtlijn voor de hele binnenstad uit kan worden afgeleid.

In welke mate hebben de bombardementen uit de Tweede Wereldoorlog en recente verstoringen als kabels en leidingen, heipalen, kelders en funderingen de archeologische resten aangetast?

Algemeen gesteld zijn de verstoringen voor kabels en leidingen beperkt gebleven tot de bovenste 50-100 cm. Op de meeste plaatsen zijn de archeologische resten nog goed bewaard gebleven. Lokaal hebben recent werkzaamheden, zoals aan de Maisbaai, Branderijmolengang, de Eigenhaardstraat en de Kalverstraat de bodem dieper aangetast. De bombardementen uit de Tweede Wereldoorlog lijken voornamelijk bovengronds grote schade te hebben aangericht. De ondergrondse resten lijken gespaard te zijn.

In hoeverre beantwoordt de informatie op het oude kaartmateriaal aan de werkelijke situatie? Welke conclusies kunnen er getrokken worden voor toekomstig archeologisch onderzoek.

Het oude kaartmateriaal blijkt dus een uitstekende bron voor het situeren van historische bebouwing en infrastructuur vanaf het midden van de 16e eeuw. Voor vroegere perioden blijft archeologisch onderzoek vaak de enige bron.

De kwaliteit verschilt echter sterk van kaart tot kaart. Een aantal kaartenmakers, zoals Bleau, hebben een vrij schetsmatig beeld van Middelburg opgesteld waarbij een aantal kenmerkende gebouwen goed gepositioneerd zijn. Hoe verder van deze punten, hoe meer de kwaliteit van de kaart afneemt. Ook zijn kaarten vaak gekopieerd van oudere kaarten en licht aangepast. Hierbij werden ook onjuistheden overgenomen. Voor Middelburg blijken vooral de kaarten van Jacob van Deventer (1550), Goliath (1690), Hattinga (1750) en van Proojien (1830) erg betrouwbaar.

De tijdens dit onderzoek gehanteerde kaarten van Jacob van Deventer en Cornelis Goliath zijn met zulke nauwkeurigheid opgemaakt dat een goede projectie op de huidige topografie niet al te veel problemen oplevert. Bovendien zijn in de meeste gevallen de aangetroffen archeologische resten goed terug te koppelen aan deze kaarten. Zones met of zonder bebouwing, kanaaltjes, kades, stadsmuren en poortgebouwen, zelfs lokale ambachten konden worden bevestigd.

6.2 Aanbevelingen

Hoe kunnen verstoringen in de toekomst tot een minimum worden beperkt?

In de historische kern van Middelburg kunnen bewoningssporen van de 9e t.e.m. de 21e eeuw worden aangetroffen. Elke bodemverstorende activiteit zal daarom op welke manier ook schade toebrengen aan belangrijke archeologische resten. Om deze schade en de daaruit volgende kosten voor archeologisch onderzoek tot een minimum te beperken zal toekomstige nieuwbouw zoveel mogelijk moeten worden afgestemd op de contouren en de funderingen van de huidige bebouwing. Bij voorkeur kan dit gebeuren door herbruik van de bestaande funderingen. Indien dit niet mogelijk is, moet er gekeken worden naar een funderingswijze die de schade zoveel mogelijk beperkt. Hierbij kan gedacht worden aan een breed grid van heipalen en balk/plaatfunderingen. Het spreekt voor zich dat het graven van kelders of andere diepe ruimtes bij nieuwbouw moet vermeden worden.

Bij het opstellen van een bouwpeil wordt soms het laagste punt als referentiewaarde opgegeven. Door de grote reliëfvariatie op korte afstand die de historische kern van Middelburg kent, kan dit bij het egaliseren van bouwterreinen lokaal tot grote verstoringen van het bodemerfgoed leiden. Bij de advisering dient hiermee terdege rekening gehouden te worden.

Literatuur

- BEKIUS D. & M. JORDANOV, 2006. *Plangebied Compagnieplein te Middelburg; archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek met veldtoets*. Amsterdam, RAAP-notitie 1930.
- BENNEMA J. & K. VAN DER MEER, 1952: De Bodemkartering van Nederland. Deel 12, Walcheren. Wageningen, Stichting voor Bodemkartering.
- BERENDSEN H.J.A., 2000. *Landschappelijk Nederland*, Assen.
- BGSV, 2007. *Bachtensteene. Stadhuistraat. Stedenbouwkundige randvoorwaarden*. Rotterdam.
- COPPENS E., 2009. *Middelburg, Looierssingel 3 en Armeniaans Schuitvlot 1*. Amersfoort, ADC-rapport 1928.
- CRUCQ P., 1997. *Walcheren 1943-1944. Fotoverkenning & bombardementen. 'Alone above all'*. Goes.
- DEKKER, J. en K. HEYNING (red.), 2006: *De abdij van Middelburg*, Utrecht.
- DELPORTE F.M.J., 2009. *Archeologische begeleiding en Archeologische opgraving Bouwlocatie Markt 55/55a en Plein 1940 3/3a, Middelburg*. Heinenoord, SOB RESEARCH.
- DELPORTE F.M.J., J. RAS & L.R. VAN WILGEN, 2006. *Archeologische begeleiding bestemmingsplan Middelburg Stationsgebied*. Heinenoord, SOBResearch.
- DIJKSTRA J.S., S. OSTKAMP en G. WILLIAMS, 2006. *Archeologisch onderzoek op het terrein van de voormalige Berghuijskazerne te Middelburg*. Amersfoort. (ADC-rapport 595).
- DIJKSTRA J.S. en M.J.A. DE HAAN, 1998. *Archeologisch onderzoek achter het "Van de Perrehuis" te Middelburg*, Amersfoort (Rapportage archeologisch monumentenzorg 52).
- FISCHER M.M., 1997. *Holocene evolution of Zeeland (SW Netherlands)*. In: Mededelingen Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen TNO, nr 59.
- HENDRIKX P.A., 2002: Ontstaan en ruimtelijke ontwikkeling van Middelburg (9e–14e eeuw), in P.J. Woltering, W.J.H. Verwers en G.H. Scheepstra (red): *Middeleeuwse toestanden. Archeologie, geschiedenis en monumentenzorg*, Amersfoort, 241-257.
- HENDRIKX P.A., 2006 de vroegste geschiedenis en de ruimtelijke ontwikkeling van Middelburg in de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd, met name van de omgeving van de Noordmonster- of Sint-Pieterkerk, in J. Dijkstra, J. Ostkamp en G. Williams: *Archeologisch onderzoek op het terrein van de voormalige Berghuijskazerne te Middelburg*, Amersfoort (ADC-rapport 595), 13-21.
- KOEMAN, C. en VISSER, J.C., 1992: De stadsplattegronden van Jacob van Deventer, Aalsmeer, Map 7 Nederland Zeeland.
- KOOL-BLOKLAND J.L., 1990. *De zorg gewogen: zeven eeuwen godshuizen in Middelburg*. Middelburg.
- KUIPERS, J.J.B., H. HENDRIKSE en A. VAN WAARDEN-KOETS 2000. *De onderkant van de Markt. De Westmonsterkerk van Middelburg in archeologie en historie*, Middelburg.
- Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), Versie 3.1., 2006, Zoetermeer, College voor de Archeologische kwaliteit.

- MEIJLINK B.H.F.M. & Silkens B. 2009. *'Mitthelburgensis Portus', archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart van de binnenstad van Middelburg*. Middelburg. Walcherse Archeologische Rapporten 13.
- MULDER F.J., 2003. *De ondergrond van Nederland*. Houten/Groningen, Wolters-Noordhoff bv.
- POLDERMANT T., 2003. *Zeeland in de Vroege Middeleeuwen*. Zierikzee.
- RAS J., 2003. *Aanvullende Archeologische Inventarisatie SAS terrein, Middelburg*. Heinenoord, SOBResearch.
- ROELSE O., 2004. *Haalbaarheidsonderzoek nieuwbouw Bachtensteene/Stadhuisstraat Middelburg. Onderzoek ten behoeve van hergebruik bestaande fundatie voor nieuwbouw*. Grontmij. Middelburg.
- SIER M.M. (red), 2003. *Ellewoutsdijk in de Romeinse tijd*. Bunschoten. ADC Rapport 200.
- SIER M.M. & P. VAN DER HEYDEN, 2006. *Wonen op veen. Ellewoutsdijk in de Romeinse tijd*. Utrecht.
- SIJNKE P.W., 1978. *Uit de Middelburgse historie*. Middelburg.
- SIJNKE P.W. & T. VAN GENT, 2001. *Geschiedenis van Middelburg. Geestelijken, regenten en kooplieden. Meer dan 1000 jaar*. Middelburg, 160p.
- SIJNKE, P. en A. van WAARDEN-KOETS, 1994: *Bewogen Jaren: Middelburg in de 20ste Eeuw*, Zaltbommel.
- SIJNKE P.W., J. LOUWERSE, P.J. SMALLEGANGE & E. VAN WIJK, 1998. *Van alle markten thuis. Geschiedenis van markt en nijverheid te Middelburg*. Vlissingen, 115p.
- SILKENS B. 2007. *Archeologisch bureauonderzoek plangebied Bachtensteene te Middelburg, gemeente Middelburg*. Middelburg. Walcherse Archeologische Rapporten 6.
- SILKENS B. 2009. *Cellebroeders, Engelse Kerk en Simpelhuis. Archeologisch bureauonderzoek Stadhuisstraat te Middelburg*. Middelburg. Walcherse Archeologische Rapporten 15.
- SPITZERS T., 2005. *Archeologische begeleiding Middelburg-Abdij, Middeleeuwse muur-en dierenresten van het "Vuile Pleintje"*. Den Bosch. BAAC-rapport 04.030.
- S.N., 1987: *De plattegrond van Middelburg van Cornelis Goliath*, Uitgegeven door het Koninklijk Zeeuwsh Genootschap der Wetenschappen.
- STOL T., 1979. *De straatnamen van Middelburg*. Middelburg.
- Topografische kaarten en plattegronden van de Hattinga's 1724-1755, Map 10, Kaarten van Walcheren, 1:12.000.
- TRIMPE BURGER, J.A., 1983: *Het bewaren waard: Oudheidkundig onderzoek in de bouwput voor de uitbreiding van het Provinciehuis, hoek Koorkerkhof-Korte Giststraat, Middelburg 1981*, Middelburg.
- UFKES A., 2006. *Een archeologisch onderzoek in de vroegmiddeleeuwse ringwalburg op het Abdijplein te Middelburg, gemeente Middelburg (Z.)*. Groningen. ARC-publicaties 119.
- VAN DER VEUR W.Th. & E. VAN WIJK, 2006 (webversie). *De getijmolens van Middelburg*. Tijdschrift voor Waterschapsgeschiedenis, nr. 8 (1999), pp. 57-66.

- VAN HEERINGEN R., P.A. HENDERIKX & A. MARS. (red.), 1995. *Vroeg-Middeleeuwse ringwalburgen in Zeeland*. Goes/Amersfoort.
- VAN HEERINGEN, R., H. HENDERIKSE en J.J.B. KUIPERS (red.), 1994. *Geld uit de Belt. Archeologisch onderzoek in de bouwput van de gemeentelijke parkeerkelder en het belastingkantoor aan de Kousteensedijk te Middelburg*, Vlissingen.
- VAN KEMPEN P.A.M.N. 1998. *Middelburg. Opgraving Markt. Rapportage van de archeologische begeleiding van de herinrichtingswerkzaamheden op de Markt, van januari t/m mei 1998*. Middelburg.
- VAN KEMPEN P.A.M.M. 2004. *Markt (Tympaanplein) Middelburg, gemeente Middelburg. Archeologische begeleiding van de eerste fase van de herinrichtingswerkzaamheden*. RAAP-rapport 1070.
- VAN KEMPEN P.A.M.M. 2005. *Plangebied Markt (Tympaanplein) Middelburg, gemeente Middelburg; archeologische begeleiding van de tweede fase van de herinrichtingswerkzaamheden*. RAAP-rapport 1202.
- VAN RUMMELEN F.F.F.E., 1997. *Toelichting bij de Geologische kaart van Nederland: 1:50.000. Blad Walcheren*. Tweede druk, Haarlem, Rijks Geologische Dienst.
- VOS, P.C. en R.M. VAN HEERINGEN, 1997. Holocene Geology and Occupation of the Province of Zeeland, in: M.M. Fischer (red.), *Holocene Evolution of Zeeland (SW Netherlands)*, Haarlem (Mededelingen Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen TNO 59)
- VAN WAARDEN-KOETS A., 2001. *Memo. Historisch onderzoek locatie Onder den Toren en scholencomplex Bachtensteene Middelburg*. Zeeuws Archief. Middelburg.
- WATTENBERGHE J. in prep. Archeologisch onderzoek aan de Markt 65, Middelburg. Heinenoord (SOB rapport)
- VAN WILGEN, R.L., 2004. *Archeologische begeleiding riooltracé Kerspelstraat, Middelburg*. Heinenoord (SOB-rapport).
- WEERTS H., P. Cleveringa, W. Westerhoff & P. Vos, 2006. *Nooit meer: Afzettingen van Duinkerke en Calais*. In: ARCHEObrief 2, pp. 28-34.

Bijlage 1 - overzicht stratigrafische niveaus uit archeologisch onderzoek in de kern van Middelburg

ONDERZOEKSLOCATIE	OMSCHRIJVING	DIEPTE (m tov NAP)	DATERING
Abdijplein	ringwalburg: bewoningsniveau	2,00/2,08m +NAP	late 9e-vroege 11e E
Abdijplein	ringwalburg: houten structuur weg	2,00m -NAP	880-890?
Adijplein	ringwalburg: onderzijde wal	0,35/0,50m +NAP	880-890?
Adijplein	ringwalburg: top wal	1,78m +NAP	880-890?
Adijplein	ringwalburg: gracht	1,78m +NAP tot min. 0,34m -NAP	880-890?
Balans	ringwalburg: bovenkant goot waldoorgang	1,23m +NAP	880-890?
Berghuijskazerne	gegraven waterloop; waterput; (perceels)greppels; sporen	0,15 m -NAP	1100-1200/1250
Berghuijskazerne	omgracht terrein	0,49 tot 0,98 m +NAP	1200/1250-1350
Berghuijskazerne	erf bronsgieter		1350-1400
Berghuijskazerne	resten woonhuizen met kelders en beerputten; straat	0,23m -NAP tot 1,50m +NAP	1400-1560
Berghuijskazerne	resten woonhuizen met kelders en water/beerputten; mestkuilen	0,01m +NAP tot 1,40m +NAP	1550-1613
Berghuijskazerne	oude mannen- en vrouwenhuis	0,26m +NAP tot 3,00m +NAP	1613-1809
Berghuijskazerne	kazerne		1809-1900
Kousteensedijk	moerneringsputten	dieper dan 2,00m -NAP	vóór 1300
Kousteensedijk	ME stadsmuur; bebouwing; grondsporen	2,00m -NAP tot 0,50m +NAP	1300-1540
Kousteensedijk	opgevulde gracht; menselijke begravingen	0,50m +NAP tot 1,75m +NAP	1550-1574
Kousteensedijk	waterputten; houten palen	1,75/2,00 m +NAP tot 3,00m +NAP	1574-heden
Kousteensedijk (N-zijde)	kade of dijk; gracht-achtige laagte	0,50m +NAP tot 2,00m +NAP	1540-1550
Looierssingel	diverse sporen	1,35m -NAP tot 1,50m -NAP	2e h. 16e E-eind 17e E
Maisbaai	grachtbodem ME gracht/Dokhaven	1,10m -NAP	LMEA/17e E?
Maisbaai	havenslib Dokhaven	1,10m -NAP tot ?	17e E
Markt 55/55a	muurwerk; sporen; waterput	3,29m +NAP tot 3,49m +NAP	1250-1650
Markt 55/55a	antropogene pakketten	0,40m +NAP tot 3,40m +NAP	
SAS terrein	antropogene dempings- en ophoogpakketten (vgl Kousteensedijk)	3,00m +NAP tot 1,10m -NAP	vóór 1300-heden
Stationsgebied put A	top verdedigingswal	1,70m +NAP	1590-1599
Stationsgebied put B	funderingen touwslagerij VOC	0,94m +NAP tot 1,13m +NAP	1e h. 17e E-2e h. 18e E
Stationsgebied put C	funderingen en afvalpakketten	0,80m +NAP tot 2,20m +NAP	17e-18e E
Stationsgebied put D	top Hollandveen	1,70m -NAP	
Stationsgebied put D	Inversierug	1,80m/2,00m -NAP	
Stationsgebied put D	funderingen gebouwen	0,10m -NAP tot 1,80m -NAP	1575-1650
Stationsgebied put E	bebouwingsresten	0,60m -NAP	17e-18e E
Tympaanplein	funderingen Westmonsterkerk	3,58m +NAP	ca. 1300-1575
Tympaanplein	top funderingen winkelrij rond Markt	3,84m +NAP	15e E
Tympaanplein	bestrating Markt	3,69m +NAP tot 3,84m +NAP	15e-16e E?
Tympaanplein	top begravingspakket	3,40m +NAP	12e of 13e E
Tympaanplein	top begravingspakket	3,74/3,80m +NAP	15e-16e E
Tympaanplein	kistbegravingen	2,59m +NAP	12e of 13e E
Tympaanplein	boomstamkisten	2,70m +NAP tot 3,03m +NAP	12e-13e E
Tympaanplein	sarcofagen	3,14m +NAP tot 3,20m +NAP	13e E
Van de Perrehuys	ringwalburg: oud loop/bewoningsniveau; gracht	0,40m +NAP tot 1,00m +NAP	late 9e of begin 10e E
Van de Perrehuys	Minderbroederklooster fase 1	0,80m +NAP tot 2,50m +NAP	na 1325-laet 14e E?
Van de Perrehuys	Minderbroederklooster fase 2 + 3	0,80m +NAP tot 3,40m +NAP	laet 14e/begin 15e E-1575
Van de Perrehuys	perceelsgracht Minderbroeders en Duitse Orde (di greppe)	1,00m +NAP tot 1,50m +NAP	14e E-1600
Van de Perrehuys	bovenkant waterputten en beerputten; muurwerk	1,50m +NAP	15e-17e E

